देवचुली नगरपालिकको शिक्षा क्षेत्र योजना
(२०८०-२०८९)
(पुनरावलोकन तथा अद्यावधिक – २०८२/०८३)

देवचुली नगरपालिका

प्रगतिनगर, नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पूर्व), नवलपरासी

हाम्रो भनाइ

दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिका लागि नेपाल सरकारले गरेको प्रतिवद्धता जाहेर गरेको छ । पन्ध्रौँ आवधिक योजना (२०१९/२०२०-२०२३/२४) विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२१-२०३०) दिगो विकास लक्ष्य सन् २०३० ले परिलक्षित गरेका शिक्षाका उद्देश्यहरू हासिल गर्ने गरी सवै विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएको सन्दर्भ विद्यमान रहेको छ । यसरी गरिएका प्रतिवद्धताहरू पूरा गर्ने दायित्व सबै तहका सरकारहरूमा रहने गर्छ । यसै सन्दर्भमा सङ्घीय एवम् प्रदेश तहबाट मार्गदर्शन एवम् योजनाका खाकाहरू उपलब्ध गराइँदै आएको छ । सघीय गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली स्थापना भए पश्चात् स्थानीय सरकारलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी संविधानले प्रदान गरेको छ । शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन तीन ओटै तहको साझा अधिकारमा परेको हुँदा उचित समन्वय तथा सहकार्यमा शैक्षिक योजना विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु पर्ने अवस्था विद्यमान छ ।

स्थानीय तहको सरकार गठन भए पश्चात् क्षेत्रगत रूपमा आवधिक एवम् दीर्घकालिन योजनाहरू निर्माण एवम् कार्यान्वयनको गरी शैक्षिक पहुँच गुणस्तर तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता ल्याउने अभ्यास प्रारम्भ भएका छन् । यसै सन्दर्भमा देवचुली नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, भोगोलिक तथा पर्यावरणीय परिवेश समेतलाई आधार बनाइ यो शिक्षा योजना विकासको कार्य गरिएको छ । साथै योजना विकासमा विद्यमान शिक्षा क्षेत्रका सूचकहरूको अवस्थालाई पूर्णरूपमा ध्यानमा राखिएको छ ।

यो योजना निर्माणमा स्थानीय समुदायस्तरमा छलफल एवम् परामर्श गरिएको थियो । त्यसै गरी विगतमा कार्यान्वयन गरिएका कार्यक्रमहरूको नतिजा एवम् प्राप्तिहरूलाई विश्लेषण गरिएको थियो । विगतका कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता तथा त्यस्ता कार्यक्रमबाट हासिल भएका सिकाइहरूको समीक्षा गरी योजना तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको हो । यो योजनाको सफल कार्यान्वयनबाट नगरपालिकालाई शिक्षा क्षेत्रको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा गर्ने मुख्य आधारका रूपमा रहने छ । यसबाट नतिजामुखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकार्यलाई सस्थागत गर्न र प्रभावकारी बनाइ निर्धारित लक्ष्यमा पुग्न योजना एक अचुक साधनका रूपमा रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

यो योजनाको लेखन कार्यमा प्राविधिक सहयोग गर्नु हुने शिक्षा विद डा. आनन्द पौडेलप्रति हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छौ । स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ (परिमार्जित संस्करण, २०८१) अनुसार शिक्षा योजनालाई अद्यावधिक गर्नुहुने डा. शालिकराम पौड्याल र डा. प्रेमप्रसाद तिवारीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछौँ ।

यस योजनाको मस्यौदा तयार गर्ने क्रममा आफ्ना अमूल्य सुझाव तथा निर्देशन प्रदान गर्नु हुने देवचुली नगरपालिकाका जनप्रतिनिधिज्यूहरू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शिक्षा शाखा प्रमुख तथा शिक्षा अधिकृत सहित नगरपालिकाका सम्पूर्ण कर्मचारीहरू प्रति हामी हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौ । साथै यस योजना दस्तावेज तयार गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य सुझाव प्रदान गर्नु हुने वडा अध्यक्षज्यूहरू, विद्यालय प्रधानाध्यापकज्यूहरू, शिक्षकहरू, पत्रकारज्यूहरू, अभिवाकज्यूहरू लगायत अन्य सबै सरोकारवालाहरू प्रति हामी हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौ ।

विषयसूची

Contents

परिच्छेद १ 1

परिचय 1

१.५ नगरपालिकाको सामान्य परिचय 5

१.५.१ जलवायु 6

१.५.२ धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थानहरू 6

१.५.३ सांस्कृतिक पक्षहरू 6

१.५.४ प्रमुख नदी र तालहरू 7

१.५.५ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन 7

१.५.६ जनसाङ्ख्यिकी 7

१.५.७ आर्थिक तथा सामाजिक पक्ष 8

१.६ शैक्षिक अवस्था 8

१.६.१ शैक्षिक सस्थाहरूको विवरण 9

१.६.२ वडागत विद्यालय विवरण 9

१.६.३ विद्यार्थी विवरण २०७९ 11

१.६.४ शिक्षक दरवन्दी विवरण 12

१.६.५ विद्यालय-विद्यार्थी अनुपात (तह अनुसार) पालिका तह 12

१.६.६ विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात (तह अनुसार) 13

१.६.७ शैक्षिक पहुँच 14

१.६.८ लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (खुद भर्ना दरमा) 15

१.६.८ साक्षरता 15

१.६.९ महिला शिक्षक 15

१.६.१० कक्षागत विद्यार्थी विवरण 16

१.६.११ सिकाइ उपलब्धिको अवस्था 17

१.६.१२ भौतिक अवस्था 18

१.७ विगतको योजनाका प्रगति समीक्षा 19

परिच्छेद २ 20

नयाँ शिक्षा क्षेत्र योजना - दीर्घकालीन सोच, गन्तव्य/मार्गचित्र 20
२.६ अनुगमन र मूल्याङ्कन 22
परिच्छेद ३ 23
शिक्षाका क्षेत्रहरू 23
३.२ आधारभूत शिक्षा 25
३.३ माध्यमिक शिक्षा 28
विशेष सुझाव: 30
३.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिम 30
३.५ पाठ्यक्रम / पाठ्यसामग्री 32
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 34
३.६ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास 35
थप कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 37
३.७ विद्यालय व्यवस्थापन 38
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 40
३.८ अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा 41
थप कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 43
३.१० समावेशी शिक्षा 43
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 46
३.११ शैक्षिक गुणस्तर 46
थप कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 48
३.१२ शिक्षामा सूचना सञ्चार र प्रविधिको प्रयोग 49
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 51
३.१३ आपतकालीन शिक्षा 52
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 54
परिच्छेद ४ 55
संस्थागत संरचना र क्षमता विकास 55
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 58
४.६ संस्थागत संरचना 59

४.६.१ प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य 60
४.६.२ अपेक्षित उपलब्धिहरू (Expected Outcomes) 60
थप कार्यान्वयनका लागि सुझावहरू: 61
परिच्छेद पाँच 62
लगानी र स्रोत व्यवस्थापन 62
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 64
परिच्छेद छ: योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र समन्वय 65
६.१ योजना तर्जुमा 65
६.१.१ समस्याहरू 65
६.१.२ चुनौतीहरू 66
६.१.३ अवसरहरू 66
६.१.४ सोच 66
६.१.५ लक्ष्य 66
६.१.६ उद्देश्य 66
६.१.७ रणनीतिहरू 67
६.१.८ कार्यनीतिहरू 67
६.१.९ अपेक्षित उपलब्धि 68
६.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन 68
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझाव: 71
६.३ समन्वय र सहकार्य 71
कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू: 72
७.१ **रणनीतिक योजना र सरोकारवालाको भूमिका** 73
सन्दर्भ सामग्रीहरु 111

परिच्छेद १
परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको सफल कार्यान्वयनसँगै मुलुक संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीमा रूपान्तरण भएपश्चात् राज्यको पुनर्संरचना र शक्ति सन्तुलनमा व्यापक परिवर्तन आएको छ। हाल देशमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीनै तहका सरकारहरू आआफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र क्रियाशील छन्। नेपालको संविधानको धारा ३१ ले शिक्षासम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा सुनिश्चित गरेको छ। उक्त संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार प्रत्येक नागरिकलाई शिक्षामा समतामूलक पहुँचको हक हुने र राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकको ग्यारेन्टी गरिएको छ। यसका साथै फरक क्षमता (अपाङ्गता) भएका, आर्थिक रूपले विपन्न, महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, मुस्लिम, सीमान्तकृत, लोपोन्मुख तथा पिछडिएको क्षेत्र र वर्गलगायत राज्यको मूलधारमा समेटिन नसकेका सम्पूर्ण नागरिकलाई कानुनबमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्ने तथा त्यसका लागि विद्यालय र शैक्षिक संस्था स्थापना र सञ्चालन गर्न पाउने अधिकार संविधानले प्रदान गरेको छ।

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिबद्धता जनाइएको संयुक्त राष्ट्रसङ्घको दिगो विकास लक्ष्य (SDG) को लक्ष्य नं. ४ ले समावेशी, समतामूलक तथा गुणस्तरीय शिक्षा सबैका लागि उपलब्ध गराउने र आजीवन सिकाइलाई प्रवर्द्धन गर्ने कुरामा जोड दिएको छ। सोहीअनुरूप नेपालको अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ ले वि.सं. २०८५ सम्ममा सबै नागरिकलाई अनिवार्य रूपमा आधारभूत तहसम्मको शिक्षामा पहुँच पुर्‍याउने र साक्षर बनाउने कानुनी व्यवस्था गरेको छ। नेपालको संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-३, दफा ११ (२) को उपदफा (ज) बमोजिम आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षासम्बन्धी २३ वटा महत्त्वपूर्ण अधिकारहरू स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएका छन्। जसअन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा वैकल्पिक र निरन्तर सिकाइ, सामुदायिक सिकाइ र विशेष शिक्षासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई सुम्पिएको छ।

शिक्षा ऐन, २०२८, शिक्षा नियमावली, २०५९ र संघीय सरकारद्वारा जारी राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ का नीतिगत मार्गदर्शनहरूको मर्मअनुसार स्थानीय तहको शैक्षिक प्रशासनलाई सुव्यवस्थित, उत्तरदायी र नतिजामुखी बनाउनु आजको मुख्य आवश्यकता हो। यसै सन्दर्भमा, संघीय सरकारको विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP), शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रद्वारा जारी **स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ (परिमार्जित संस्करण, २०८१)** को मार्गनिर्देशनलाई मूल आधार बनाउँदै देवचुली नगरपालिकाले आफ्नो विशिष्ट भौगोलिक अवस्था, सामाजिक संरचना, आर्थिक परिसूचक, सांस्कृतिक विविधता तथा स्थानीय आवश्यकता, समस्या र सम्भावनाहरूलाई सम्बोधन गर्ने गरी यो **स्थानीय शिक्षा क्षेत्र योजना** तर्जुमा गरेको छ।

नगरपालिका अन्तर्गतका शिक्षा सम्बन्धी विद्यमान समस्या र चुनौतीहरूको पहिचान गर्न विभिन्न चरणमा सरोकारवालाहरूको कार्यशाला, अन्तर्क्रिया तथा परिपक्व गोष्ठीहरू सञ्चालन गरिएका थिए। शिक्षाप्रेमी, जनप्रतिनिधि, शिक्षक, अभिभावक र स्थानीय विज्ञहरूको प्रत्यक्ष एवं अर्थपूर्ण सहभागितामा तयार पारिएको यो योजना शिक्षामा पहुँच, सहभागिता, समता, गुणस्तर तथा सुशासन सुनिश्चित गर्ने एक अकाट्य र महत्त्वपूर्ण साधन हो। यस योजनामा समाविष्ट रणनीतिक स्तम्भहरूको अक्षरसः कार्यान्वयन गर्न र देवचुली नगरपालिकालाई शैक्षिक रूपमा उत्कृष्ट एवं समृद्ध बनाउन शिक्षासँग सरोकार राख्ने सबै निकाय, विद्यालय र नागरिक समाजको भूमिका अग्रणी रहनेछ। गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री शिक्षाको विकासमार्फत प्रतिस्पर्धी र सीपयुक्त जनशक्ति तयार गरी "सुखी नेपाली, समृद्ध नेपाल" को राष्ट्रिय आकांक्षालाई स्थानीय स्तरबाटै साकार पार्न यो शिक्षा योजनाले कोशेढुङ्गाको रूपमा उल्लेख्य भूमिका खेल्नेछ।

१.२ अवधारणा र सन्दर्भ

नेपालको संविधानको धारा ३१ मा शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा उल्लेख गरिएको छ । शिक्षामा पहुँच वढाउन र शिक्षालाई नि:शुल्क र अनिवार्य बनाउने सम्बन्धी धारा ३१ को उपधारा १ र २ मा व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी उपधारा ३, ४ र ५ मा क्रमश: फरक क्षमता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न, जनजाति, मुस्लिम, दलित, सिमान्तकृत, पिछडा वर्ग, लोपोन्मुख समुदायका नागरिकलाई कानुन बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने, नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था स्थापना र सञ्चालन गर्न पाउने हक हुने जस्ता शिक्षा सम्बन्धी मौलिक हकको प्रत्याभूत गरेको छ ।

नेपाल सरकारले विद्यालय शिक्षामा सबैको समतामुलक पहुँच सुनिश्चित गर्नका साथै गुणस्तर सुधारका निमित्त विगतमा सात वर्षे विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो । यस योजनाबाट प्राप्त उपलब्धिलाई संस्थागत गर्न र विद्यालय शिक्षाका विविध सकारात्मक प्रयासहरूलाई निरन्तरता दिन तथा शिक्षाका नवीन कार्यक्रमहरूको प्रस्तावसहित २०७३ साउनदेखि २०८० असार (सन् २०१६ जुलाईदेखि २०२३ जुलाई) सम्मको सात वर्षे विद्यालय क्षेत्र विकास योजना निर्माण गरिएको छ । योजनाको प्रथम पाँच वर्ष २०७३ साउनदेखि २०७८ असार (सन् २०१६ देखि २०२१) सम्मका लागि स्रोतसहितको कार्ययोजना तयार गरिएको छ । वि.सं. २०७९ (सन् २०२२) सम्ममा नेपाललाई विकासशील राष्ट्रका रूपमा स्तरोन्नति गर्ने राष्ट्रिय दूरदृष्टिलाई आत्मसात् गर्दै शिक्षा मन्त्रालयको नेतृत्वमा सहभागितामूलक पद्धतिबाट यस योजनाको तर्जुमा गरिएको हो । दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गरी वि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा नेपाललाई मध्यम आय भएको मुलुकको स्तरमा रूपान्तरणको लक्ष्य हासिल गर्ने महत्वपूर्ण साधनका रूपमा पनि यस योजनालाई हेरिएको छ । साविकका उपलब्धि, सिकिएका पाठहरू तथा सबैका लागि शिक्षाको राष्ट्रिय कार्ययोजना (सन् २००१–२०१५) अन्तर्गत सञ्चालन गरिएका सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम (सन् २००४–२००९) र विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम (सन् २००९–२०१६) का एकीकृत कार्यसूचीहरू यस योजनाका प्रमुख मार्गदर्शक हुन् । राष्ट्रिय शिक्षा नीति,२०७६ ले नेपालको संविधानमा निर्दिष्ट गरिएका शिक्षासम्बन्धी मौलिक हक, राज्यको पुनःसंरचना र अधिकारको बाँडफाँट, मुलुकको आर्थिक सामाजिक रुपान्तरणका एजेण्डा, दिगो विकास लक्ष्यप्रति नेपालको प्रतिबद्धता, पन्ध्रौं योजनाको आधारपत्र, सन् २०२२ भित्र अति कम विकसितबाट विकासशील राष्ट्र बन्ने लक्ष्य तथा सन् २०३० सम्म मध्यम आय भएको राष्ट्रका रूपमा स्तरोन्नति गर्ने राष्ट्रिय सङ्कल्प नै नयाँ शिक्षा नीति तर्जुमाका मूल

आधार मानिएको छ। शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रत्येक व्यक्तिको आधारभूत मौलिक हकलाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्न, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको मान्यता अनुरुप शिक्षामा सबैको सरल, सहज र समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न एवं शिक्षालाई सर्वव्यापी, जीवनोपयोगी, प्रतिस्पर्धी एवं गुणस्तरयुक्त बनाउन यो नयाँ शिक्षा नीति आवश्यक पर्दछ। सङ्घीय ढाँचा अनुरूप सरकारका तीन वटै तहमा शिक्षा प्रशासन प्रभावकारी एवं नतिजामूलक ढङ्गले सञ्चालन गरी जनताको शिक्षा प्राप्तिको अधिकार सुनिश्चित गर्नका लागि समयानुकुल शिक्षा नीतिको जरुरत पर्दछ। शिक्षा क्षेत्रका नीतिहरूलाई एकीकृत र संहिताबद्ध गरी एकीकृत राष्ट्रिय शिक्षा नीतिको खाँचो पूरा गर्ने ध्येयले यो राष्ट्रिय शिक्षा नीति तर्जुमा गर्नु परेको कुरा उल्लेख गरेको छ।

अनिवार्य तथा नि: शुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रत्यक व्यक्तिको आधारभतू मानव अधिकार एवं संविधानमा प्रदत्त मैलिक हकलाई व्यवहारमा कार्यन्वयन गरी शिक्षालाई लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यततमा आधारित समाजवाद उन्मखु राष्ट्र निर्माणमा केन्द्रित गर्दै शिक्षामा सबैको सहज एवं समतामूलक पहुँचु र निरन्तरता सुनिश्चित गरी शिक्षालाई सर्वव्यापी जीवनोयोगी, प्रतिस्पर्धा एवं गुणस्तरीय वनाउनका लागि अनिवार्य तथा नि:शुल्क र अनिवार्य शिक्षाको व्यवस्था गरेको र यस सम्वन्धि नियमावली, २०७७ ले परिच्छेद -६ सम्म व्यवस्था गरेको छ।

दिगो विकासको लक्ष्य २०३० मा शिक्षा सम्वन्धि लक्ष्य ४ मा समावेशी तथा न्यायोचित र गुणात्मक शिक्षा सुनिश्चित गर्दै सबैका लागि जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्रवर्धन गर्ने दिगो विकास लक्ष्य ४ अन्तर्गतः

(क) सन् २०३० सम्ममा सबै छात्रछात्राहरूलाई सान्दर्भिक साथै सिकाइका सकारात्मक परिणामहरू प्राप्त हुन सकुन् भन्ने उद्देश्यले नि:शुल्क, न्यायोचित तथा गुणात्मक प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षाको सुनिश्चितता गर्ने,

(ख) सबै छात्र छात्राहरूलाई प्राथमिक शिक्षाको लागि तयार गर्न गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास, हेरचाह र पूर्वप्राथमिक शिक्षामा उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,

(ग) क्षमताले धान्न सकिने तथा गुणस्तरीय प्राविधिक, व्यावसायिक र विश्वविद्यालय सम्मकै शिक्षामा सबै महिला र पुरुषहरूको समान पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने,

(घ) रोजगारी, मर्यादित जागिर र उद्यमशीलताको निम्ति प्राविधिक एवम् व्यावसायिक दक्षता लगायतका सान्दर्भिक सिप र दक्षता भएका युवा र वयस्कहरूको सङ्ख्या वृद्धि गर्ने र

(ङ) शिक्षामा लैङ्गिक असमानताहरूको अन्त्य गर्ने र कमजोर अवस्थामा रहेका मानिसहरूको लागि शिक्षा र व्यावसायिक तालिमका सबै तहहरूमा समान पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने जस्ता परिमाणात्मक लक्ष राखेको छ। यसरी शिक्षको समग्र विकासका लागि विभिन्न क्षेत्रसँग सहकार्य गर्दै स्थानीय तहको जनशक्ती र आवश्यकतालाइ समेटी कार्यन्वयन गर्दा अझ प्रभावकारी हुने देखिन्छ।

शैक्षिक क्षेत्रको विकेन्द्रिकरण सँगसँगै नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय सरकार सञ्चालनका लागि अधिकार प्रत्यायोजन गरेको छ। सोही अनुसार अधारभुत शिक्षा र माध्यमिक तहको शिक्षा स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र परेकोले शैक्षिक योजना वनाइ सोको कार्यान्वयन गर्नका लागि महत्वपुर्ण रहेको

छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन एन भित्र पर्ने शीक्षा सम्वन्धि २३ वटा अधिकार व्यवस्था गरेको छ नितिगत व्यवस्थामा सुधार भएको, निशुल्क र अनिवार्य शिक्षा लागु ,शिक्षामा लगानि वृद्धि, विद्यालयको संस्थागत संरचनामा सुधार भएको देखिन्छ।

नेपाल आफैंमा विविधतायुक्त देश हो। नेपालमा सयभन्दा बढी जातजाति र भाषाभाषी, विविध धर्मावलम्बी र संस्कृति छन्। नेपालमा भौगोलिक विविधतामा आधारित सांस्कृतिक र सामाजिक विविधता पनि विद्यमान रहेको छ। यो विविधतामा अनेकौं सौन्दर्यता पनि लुकेकोछ। विधितामा एकता नेपाली समाजको विशेषता हो। विविधताको सौन्दर्यतालाई राष्ट्रिय भावनामा बदल्न सके मात्र विविधताले सकारात्मक परिणाम दिन सक्छ। सकारात्मक परिणाम दिन सक्ने गरी गरिएको व्यवस्थापन अहिलेको आवश्यकता हो। विविधता नेपाल राज्यको मौलिक पहिचान हो। यसैले विविधताको व्यवस्थापन नेपालको सन्दर्भमा समेत सामयिक बन्ने गरेको छ।

१.३ शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य

संघीय शासन प्रणालीअन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा निर्माण हुने शिक्षा योजनाहरूबिच नीतिगत सामञ्जस्य, लम्बीय समन्वय र कार्यान्वयनमा एकरूपता कायम गर्न यो योजना कोशेढुङ्गा सावित हुनेछ। यसले स्रोतसाधनको मितव्ययी र प्रभावकारी उपयोग सुनिश्चित गर्दै शिक्षा क्षेत्रमा हुने दोहोरोपन र अन्योलता जस्ता समस्याहरूलाइ न्यूनीकरण गर्न मद्दत पुर्याउनेछ।

साथै, विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा साझा विषयहरूमा लागत साझेदारी, अन्तर–सरकारी समन्वय, सहकार्य र साझेदारीलाइ प्रभावकारी बनाइँदै शैक्षिक सुशासनलाइ संस्थागत गर्न यस योजनाको विशेष औचित्य रहेको छ। यसले नगरपालिकाभित्रका विद्यालयहरूमा स्रोत वितरणको समानता, सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता तथा गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच विस्तारमा सहयोग पुर्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

देवचुली नगरपालिकाको स्थानीय सन्दर्भ, भौगोलिक विविधता, सामाजिक संरचना तथा शैक्षिक चुनौतीहरूलाइ सम्बोधन गर्दै समावेशी, गुणस्तरीय, उत्तरदायी र दिगो शिक्षा प्रणाली विकास गर्नु यस योजनाको मूल औचित्य हो। यस योजनाले नगरपालिकाको समग्र मानव विकास, सामाजिक रूपान्तरण र स्थानीय समृद्धिमा दीर्घकालीन योगदान पुर्याउने विश्वास लिइएको छ।

१.४ शिक्षा योजना निर्माणका आधार

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमा गर्दा नेपालको विद्यमान संवैधानिक, कानूनी, नीतिगत तथा योजनागत प्रावधानहरूलाइ मूल आधारका रूपमा ग्रहण गरिएको छ। यस योजना निर्माणको प्रमुख उद्देश्य स्थानीय तहको शिक्षा प्रणालीलाइ समावेशी, गुणस्तरीय, उत्तरदायी तथा दिगो बनाइँदै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धतासँग समन्वय गर्नु रहेको छ।

यस योजनाको तर्जुमा प्रक्रियामा निम्न आधारभूत दस्तावेज, नीति तथा मार्गदर्शनहरूलाइ मुख्य सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा उपयोग गरिएको छः

१. नेपालको संविधान

२. सोह्रौँ आवधिक योजना

३. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

४. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसबन्ध) ऐन, २०७६/२०७७,

५. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ तथा प्रचलित विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावली र निर्देशिकाहरू
६. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (School Education Sector Plan) तथा सिकाइ आपूरण र द्रुत सिकाइ योजना
७. राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ तथा शिक्षाको सोचपत्र, २०७९
८. विद्यालय शिक्षामा समता रणनीति
९. दिगो विकास लक्ष्य (SDGs) राष्ट्रिय कार्यढाँचा
१०. स्थानीय तहको योजना तर्जुमा निर्देशिका, २०७८
११. स्थानीय तहको विकास योजना तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना
१२. राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को प्रतिवेदन
१३. विद्यालय सुधार योजना (SIP) तथा नमूना विद्यालय विकास योजना
१४. स्थानीय तहको शिक्षा योजना विश्लेषण रूपरेखा (CSE द्वारा विकसित)
१५. सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाद्वारा सञ्चालित शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम, प्रतिवेदन तथा सिकाइ दस्तावेजहरू

यसका अतिरिक्त, शिक्षा क्षेत्रलाइ अन्य विकास क्षेत्रहरूसँग अन्तरसम्बन्धित रूपमा हेर्दै कृषि, स्वास्थ्य, पूर्वाधार विकास, सामाजिक सुरक्षा तथा बाल संरक्षणसँग सम्बन्धित स्थानीय योजनाहरूलाइ समेत सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा लिइएको छ। योजना निर्माण गर्दा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, लैङ्गिक समानतामूलक, समावेशी तथा विपद् एवं जलवायु परिवर्तनप्रति उत्थानशील शिक्षा प्रणाली निर्माण गर्ने पक्षलाइ विशेष प्राथमिकता दिइएको छ । यसरी, स्थानीय आवश्यकता, तथ्यमा आधारित विश्लेषण तथा नीति–कानूनी प्रावधानहरूको समुचित समायोजनमार्फत यो शिक्षा योजना तयार गरिएको हो ।

१.५ नगरपालिकाको सामान्य परिचय

देवचुली नगरपालिका देशको मध्य भागमा अवस्थित रहेको छ । नवलपरासी जिल्लाको नवलपुर क्षेत्रमार यो नगरपालिका अवस्थित छ । साविकका दिव्यपुरी, देवचुली र प्रगतिनगर तथा रजहर गा.वि.स. समावेश भई यो नगरपालिका गठन भएको हो। विश्वमान चित्रमा यो नगरपालिकाको अवस्थिति ८४८ डिग्री ५५ देखि ८४डिग्री १५’५१“ पूर्वी देशान्तरसम्म र २७डिग्री ३९’२“ देखि २७डिग्री ४६’३६“ उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएको छ। देवचुली नगरपालिका नेपालको राजधानी शहर काठमाण्डौँबाट करिव १५० कि.मी.को दुरीमा र गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखराबाट करिब १५५ कि.मी.को दुरीमा देशकै मध्य भागमा अवस्थित गण्डकी प्रदेशकै एकमात्र समथर भू–भाग हो। यो भित्रि मधेशमा पर्ने नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पूर्व जिल्लाको नवलपुर क्षेत्रमा रहेको छ। नगरपलिकाको कुल क्षेत्रफल ११२.७२ वर्ग कि.मी रहेको छ। यसको पूर्वमा गैंडाकोट नगरपालिका, पश्चिममा हुप्सेकोट गाँउपालिका र कावासोती नगरपालिका, उत्तरमा बुलिङटार गाँउपालिका र दक्षिणमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज पर्दछन्। पूर्वी सिमानाको रुपमा नेपालको एक मात्र पूर्व पश्चिम (महेन्द्र) राजमार्गमा रहेको झराही खोला पश्चिमी सिमानामा सोही राजमार्गको लोकाहा खोला, उत्तरमा १९३८ मिटर उचाईको देवचुली डाँडा र दक्षिणमा पवित्र नारायणी नदी रहेको छ।

देवचुली नगरपालिका प्रथम पटक साविकका दिव्यपुरी, देवचुली र प्रगतिनगर गा.वि.स.लाई समावेश गरी नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्को मिति २०७१ वैशाख २५ को निर्णयानुसार घोषित नगरपालिका हो। पछि मिति २०७३ फागुन २७ को नेपाल सरकारको निर्णयबाट साविक रजहर गा.वि.स. यस नगरपालिकामा समावेश भै गठन भएको नगरपालिका हो। हाल यस नगरपालिकामा १७ वटा वडा रहेका छन्।

१.५.१ जलवायु

यस नगरपलिकाको जलवायु उष्ण प्रक्रितिको छ। सामान्यतया यो समथर भूभागमा रहेकाले भित्री मधेस सँग मेल खाने जलवायु रहेको छ। विश्व परिवेशमा भइ रहेको भूमइडलिय जलवायु परिवर्तनका कारण यो नगरपालिकामा पनि मौसममा फेरवदल हुने, वर्षा समयमा र नियमित नहुने, मौसमी फलफूल तथा तरकारीमा फेरबदल हुने, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, हुरीबतास हुने आदि असर देखा परेका छन्। । तापमानका पक्षबाट गर्मी समयमा औषत ३५ डिग्री सेल्सियस र जाडोको समयमा औषत ५ देखि १५ डिग्रीका बीच रहने गर्छ। प्राकृतिक सम्पदा अन्तर्गत स्थानीय स्तरमा उपलब्ध जमिन, वन, वनस्पति, वन्यजन्तु, जडिबुटी, खानी तथा खनिज, नदी, खोला, ताल, हिमाल, झर्ना, जलाधार क्षेत्र, सिमसार, निकुञ्ज, आरक्ष तथा संरक्षित क्षेत्र आदि पर्ने भएता पनि यस नगरपालिकामा मूलत नदीनालाहरूको बढी बाहुल्यता रहेको छ।

१.५.२ धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थानहरू

विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक एवं पुरातात्विक महत्वका स्थलहरू रहेको यो नगरपालिकामा गहनाको रुपमा रहेका विभिन्न ऐतिहासिक स्थानहरू छन्। महाराजा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर, गणेश मन्दिर, देवचुली डाँडा गुफा, तीनकन्या माई, सेनचेन च्याम्लीङ गुम्बा, सी.जी. सास्वत धाम, पृथ्वी बौद्ध विहारलगायत विभिन्न मठ मन्दिर तथा यहाँको लोक सँस्कृति आदि प्रमुख हुन्। यी स्थानहरूलाई व्यवस्थित गर्न सकेको खण्डमा निश्चित रुपले आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूलाई आकर्षण गर्न सकिन्छ। यसबाट थप आर्थिक अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने देखिन्छ।

१.५.३ सांस्कृतिक पक्षहरू

यस नगरपालिकामा प्रायजसो सबै जातजातीहरूको बसोबास रहेको छ। सबै जातीहरूले आफनो मौलिक परम्परा र संस्कृति अनुरूपका चाडपर्वहरू विशेष मनाउँदै आएका छन्। जातीगत कला, संस्कृति जगेर्ना र प्रवर्धन एवं मौलिक भेषभुषाको प्रयोग समेत उत्साहका साथ गर्ने गरेका छन्। मुख्य रुपमा ब्राह्मण, मगर, क्षेत्री जातजातीको बसोबास रहेको पाईन्छ। यस नगरपालिकामा नेवार, तामाङ, गुरुङ लगायतका जनजातीको साथै तराईका आदीवासी मध्ये मुख्य मानिने थारु जातीको उलेख्य बसोबास रहेकोमा वोटे, माझी, मुसहर र मुसलमान समुदाय समेत बस्दछन्। मगर जातीको कौरा नाच र थारु जातीको लाठी नाँच यहाँका विशेष लोक दृश्य नृत्य हुन्। यसैगरी वोटे र माझी समुदायका संस्कृति झल्कने रहनसहनको संरक्षण र प्रवर्धनमा सम्बन्धित जातजाती एवं होमस्टेको समेत महत्वपूर्ण भुमिका रहदैं आएको छ। यसरी विविधतायुक्त समाज र संस्कृति भएता पनि एक अर्काप्रतिको धार्मिक तथा सांस्कृतिक सहिष्णुता यहाँको सुन्दर पक्ष हो।

१.५.४ प्रमुख नदी र तालहरू

यस नगरपालिकाका प्रमुख नदीनालाहरूमा नारायणी नदी, लोकाहा खोला, मुकुण्डे खोला, वगाहा खोला, आँपचौर खोला,बोलाहा खोला, ककरदाहा खोला, भुव्या खोला, भर्लाङ्गी खोला र झरही खोला प्रमुख रहेका छन् । यी नदीनालाहरूको उच्चतम प्रयोग गरी सिँचाइ का लागि उपयोग गर्न र अन्य व्यावसायिक खेती गर्नका लागि पनि प्रशस्त सम्भाबनाहरु रहेका छन् ।

१.५.५ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन

देवचुली नगरपालिका प्रथम पटक साविकका दिव्यपुरी, देवचुली र प्रगतिनगर गा.वि.स.लाई समावेश गरी नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्को मिति २०७१ वैशाख २५ को निर्णयानुसार घोषित नगरपालिका हो । पछि मिति २०७३ फागुन २७ को नेपाल सरकारको निर्णयबाट साविक रजहर गा.वि.स. यस नगरपालिकामा समावेश भै गठन भएको नगरपालिका हो । हाल यस नगरपालिकामा १७ वटा वडा रहेका छन् ।

१.५.६ जनसाङ्ख्यिकी

देवचुली नगरपालिकाको जनसाङ्खिकीको अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

जनसाङ्ख्यिकीः तालिका नं १

जनसङ्ख्याको अवस्था					
क्र.सं.	उमेर समूह	महिला	पुरुष	जम्मा	प्रतिशत
१	५ वर्ष भन्दा मुनि	१६१२	१९१६	३५२८	7.11
२	५-९ वर्षसम्म	२१५२	२४५९	४६११	9.29
३	१०-१४ वर्षसम्म	२२९७	२४९६	४७९३	9.65
४	१५-१९ वर्षसम्म	२५०८	२४०८	४९१६	9.9
५	२०-२४ वर्षसम्म	२६७२	१९०४	४५७६	9.22
६	२५-४४ वर्षसम्म	९१०३	६२५९	१५३६२	30.94
७	४५-५९ वर्षसम्म	३५०८	३१७५	६६८३	13.46
८	६०-६९ वर्षसम्म	१५३०	१३९४	२९२४	5.89
९	७० वर्षसम्म भन्दा माथि	१११४	११४७	२२६१	4.55
जम्मा		२६४९६	२३१५८	४९६५४	१००

नगरपालिकाको कूल जनसङ्ख्या ४९६५४ रहेको छ । जसमध्ये २६४९६ महिला (५३.३६%) र २३१५८ पुरूष (४४.६४%) रहेका छन् । यसबाट महिलाको जनसङ्ख्या पुरुषको तुलनामा बढी रहेको छ । त्यसै गरी सबै भन्दा बढी जनसङ्ख्याको उमेर समूह २५-४४ वर्ष रहेको छ । यो समूहले कूल जनसङ्ख्याको ३०.९४ प्रतिशत प्रतिनिधित्व गरेको छ । दोस्रो ठूलो उमेर समूहमा ४५-५९ वर्ष रहेको छ । यो समूहको प्रतिनिधित्व १३.४६ प्रतिशत छ । सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या भएको उमेर समूहमा ५ वर्ष भन्दा मुनिका बालबालिकाहरू रहेका छन् । यिनीहरू ७.११ प्रतिशत रहेका छन् । विद्यालय उमेर समूहका पक्षबाट सबै भन्दा बढी बालबालिकाहरू भएको समूह माध्यमिक शिक्षा समूह (१५-१९ वर्षसम्म) पर्छ । सबै भन्दा कम उमेर समूह आधारभूत तर्फ (०-५) वर्षको रहेको अवस्था विद्यमान छ ।

१.५.७ आर्थिक तथा सामाजिक पक्ष

यस नगरपालिकाका बासिन्दाको प्रमुख आम्दानीको स्रोतका रूपमा कृषि रहेको छ । समग्रमा यस नगरपालिका क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ ।नगरपालिकामा खेती योग्य जमिनमाहरू रहेका छन् र यी खेतीयोग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ । आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको प्रयोग गरी कृषि उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने प्रशस्त सम्भाबनाहरू रहेका छन् । तर आधुनिक प्रविधिमा आधारित कृषिका लागि आवश्यक सक्षमता अधिकांश किसानहरूमा विकसित भएको अवस्था छैन । जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरण, आधुनीकिकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गर्न सकेमा कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि गर्न सकिन्छ । यसबाट नगरबासीको आर्थिक स्थितिमासुधार ल्याउन सकिने अवस्था छ ।

नगरपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपञ्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकिने अवस्था छ । यसो हुन सकेको खण्डमा धैरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कृषि उत्पादनको संकलन केन्द्र कोल्ड स्टोर, मासुजन्य उद्योग आदि विकास गर्न सकिनेछ । त्यसै गरी जडिबुटी, पर्यटन, पशुपालन तथा साना तथा मझौला उद्योगहरूको विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू पनि रहेका छन् । साथै नगरपालिकाको विभिन्न स्थानमा पार्क, उद्यान तथा गुम्बा एवं स्तुपाको निर्माण गरी पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न पर्याप्त अवसर रहेको छ । जसबाट रोजगारका अवसरहरू सिर्जना गरी समग्र नगरपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिन्छ ।

१.६ शैक्षिक अवस्था

शैक्षिक अवस्था अन्तर्गत विभिन्न पक्षहरूको हालको अवस्थालाई विष्लेषण गरिएको छ । यसमा मूलत शैक्षिक सूचकहरूलाई प्राथमिकता दिई विद्यमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ । यस अन्तर्गतका विभिन्न सूचकहरूको अवस्थालाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.६.१ शैक्षिक सस्थाहरूको विवरण २०८२

नगरपालिकामा हाल सञ्चालनमा रहेका शैक्षिक सस्थाहरूको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

शैक्षिक सस्थाहरूको विवरणः तालिका २

तह	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
पूर्व प्राथमिक तह	२७	१२	३९
आधारभूत (१-५)	१२	२	१४
आधारभूत (६-८)	५	३	८
मा वि (९-१०)	३	७	१०
मा वि (११-१२)	७	-	७
सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	२	-	२
क्याम्पस	२	-	२
जम्मा	३१	१२	४३

सामुदायिक विद्यालयहरूको कूल सङ्ख्या २७ रहेको छ। जसमा सबैभन्दा बढी आधारभूत तह कक्षा १-५ रहेका छन् । यस प्रकारका विद्यालयहरूको कूल सङ्ख्या १२ (४४.४४% रहेको छ। त्यसै गरी आधारभूत तह कक्षा १-८ मा जम्मा ५ ओटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। यो कूल विद्यालयको १८.५१ प्रतिशत हो। माध्यमिक विद्यालय कक्षा १-१० जम्मा ३ ओटा (११.११%) रहेका छन्। माध्यमिक विद्यालय कक्षा १-१२ मा ७ (२५.९२%) ओटा विद्यालय सञ्चालनमा छन्। सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू जम्मा २ ओटा सञ्चालनमा छन्। त्यसै गरी उच्च शिक्षा तर्फ २ ओटा कलेजहरू सञ्चालनमा छन्।

सस्थागत तर्फ कूल १२ ओटा सामुदायिक विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। जसमध्ये २ ओटा आधारभूत तह कक्षा १-५ आधारभूत कक्षा (१-८) ३ ओटा मा.वि(१-१०) ७ ओटा रहेका छन्। यसरी कूल नगरपालिकाभर सामुदायिक र संस्थागत गरी ४३ ओटा शैक्षिक सस्थाहरू सञ्चालनमा रहेको अवस्था छ।

१.६.२ वडागत विद्यालय विवरण २०८२

देवचुली नगरपालिकामा कूल १७ ओटा वडाहरू रहेका छन्। वडागत रूपमा विद्यालयको अवस्थालाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ।

वडागत विद्यालयको अवस्थाः तालिका ३

सामुदियक विद्यालय तर्फ			संस्थागत विद्यालय तर्फ		
विद्यालयको नाम	वडा नं.	सञ्चालित कक्षा	विद्यालयको नाम	वडा नं.	सञ्चालित कक्षा
नेपाल मा.वि.	१	११-१२	दिव्य एकेडेमी	१	०-८
शान्ती सिर्जना आ.वि.	४	१-८	वैदिक कर्मकाण्ड गुरुकुल	२	
सकलादेवि मा.वि.	५	११-१२	पाठशाला मन्टेश्वरी स्कुल	३	०१-
नेपाल धर्ती आ.वि.	५	१-५	न्यू नबल ईस्कुल.बो.	१०	०-१०
नेपाल राष्ट्रिय शारदा आ.वि.	६	१-८	भृकुटी ईस्कुल.बो.	११	०-७
सरस्वती आवि कुम्सोत.	६	१-५	मुनलाइट आदर्श ईस्कुल.बो.	१३	०-१०
वाल किरण आ.वि.	६	१-५	नेक्सस मन्टेश्वरी ईस्कुल.बो.	१३	०-४
भीमसेन आदर्श मा.वि.	७	११-१२	विश्वज्योती ईस्कुल.बो.	१५	०-१०
मिलिजुली आ.वि.	८	१-६	अमर ईस्कुल.बो.	१६	०-१०
कालिका मावि.	९	१-१०	वाइज भिजन ईस्कुल.बो.	१६	०-१०
मनकामना आ.वि.	९	१-५	कुमारवर्ती ईस्कुल.बो.	१६	०-१०
पृथ्वी मा.वि.	१०	१-१२	ओयसिस ईस्कुल.बो.	१७	०-८
नवनेपाल आ.वि.	१०	१-५			
सुर्यकिरण आ.वि.	११	१-५			
दिव्य ज्योती आ.वि.	१२	१-८			
कुमारवर्ती आ.वि.	१३	१-८			
जनज्योती नमुना मा.वि.	१४	१-			
वाल्मिकी आ.वि.	१४	१-५			
जनज्योती मावि.	१५	१-१२			
पशुपति सा.वि.मा.स.आ.	१५	६-१२			
नारायणी आ.वि.	१५	१-५			
देवचुली मा.वि.	१६	१-१२			
प्रभात जनता आ.वि.	१६	१-८			
सरस्वती आ.वि. वेलस्वाँरा	१६	१-५			
वरचुली मा.वि.	१७	१-१२			
सरस्वती आ.वि. कुलेनी	१७	१-५			
जीवन ज्योती आ.वि.	१७	१-५			

वडागत विद्यालयको अवस्थाबाट सबै वडाहरूमा विद्यालयहरूको वितरण समान रुपमा रहेको अवस्था छैन । सबै वडाहरूमा सबै प्रकारका विद्यालयहरू सञ्चालन भएको अवस्था छैन । सञ्चालित विद्यालय सङ्ख्याको हिसावबाट वडा नै १६ सबैभन्दा अगाडि देखिन्छ । यो वडामा कूल ३ ओटा विद्यालयहरू रहेका छन । जसमा कक्षा १-५ का २ ओटा कक्षा १-८ को एक र कक्षा १-१२ को एक विद्यालय सञ्चालनमा रहेको छ । तस्तै गरी वडा नं ६ र १५ मा तीन तीन ओटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । वडा नं ६ मा आधारभूत तह मात्र छ भने वडा नं १५ मा आधारभूत एक र माध्यमिक २ ओटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । वडा नं २ र ३ मा भने कुनै पनि विद्यालय सञ्चालनमा रहेको अवस्था छैन । यसबाट विद्यालयहरूको वितरण समान रूपमा भएको अवस्था छैन । त्यसै गरी संस्थागत विद्यालयहरूको वडागत वितरणको अवस्था पनि समानुपातिक छैन ।

१.६.३ विद्यार्थी विवरण २०८२

देवचुली नगरपालिकामा को सामुदायिक तथा सस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको विवरण देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ।

विद्यार्थी विवरणः तालिका ४

तह	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
पूर्व प्राथमिक तह	१६१७	११६०	२७७७
आधारभूत (१-५)	३९३८	२४८१	६४१९
आधारभूत (६-८)	३०९२	९४६	४०३८
माध्यमिक कक्षा (९-१०)	१७६३	४२४	२१८७
माध्यमिक कक्षा (११-१२)	१०८०		१०८०
जम्मा	११४९०	५०११	१६५०१

नगरपालिका भर सामुदायिक विद्यालयहरूमा कूल ११४९० जना विद्यार्थीहरू अध्ययन गरिरहेका छन्। सबै भन्दा बढी विद्यार्थीहरू आधारभूत तह कक्षा (१-५) मा रहेका छन्। कूल ३४.२७ % विद्यार्थीहरू यो तहमा रहेका छन्। दोस्रो धेरै विद्यार्थी भएको तह आधारभूत (६-८) रहेको छ। यसमा कूल २६.९१% विद्यार्थीहरू यो तहमा अध्ययन गरी रहेका छन्। सबै भन्दा कम विद्यार्थीहरू माध्यमिक तह कक्षा ११-१२ मा रहेका छन्। यस तहमा कूल ९.३९ % विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन्। यसले जति माथिल्लो कक्षाहरूमा विद्यार्थीहरू पढ्दै जान्छन् त्यतिनै विद्यालय छाड्ने वा शिक्षाको निरन्तरता कम हुने अवस्थालाई देखाएको छ।

संस्थागत विद्यालयहरूमा कूल ५०११ विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेका छन्। यी विद्यालयहरूमा पनि विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या सामुदायिक विद्यालयहरूकै जस्तै रहेको छ। आधारभूत तहका तल्ला कक्षाहरूमा बढी हुने र क्रमशः माथिल्ला तहहरूमा कम हुने क्रम देखिन्छ। सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको अवस्था हेर्दा सामुदायिक विद्यालयहरूमा नै विद्यार्थीहरू अध्ययन गर्ने प्रवृत्ति बढी रहेको छ। त्यसै गरी माध्यमिक तहमा संस्थागत विद्यालयकहरूको स्थापना तथा सञ्चालनको अवस्था तुलनात्मक रूपमा कम रहेकाले पनि सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या बढी छ।यसले अभिभावकमा सामुदायिक विद्यालयको शिक्षा प्रति सकारात्म सोच बढी भएको अवस्थालाई देखाएको छ।

१.६.४ शिक्षक दरवन्दी विवरण २०८२

देवचुली नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरूको दरबन्दीको अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

शिक्षक दरबन्दी वितरणको अवस्थाः तालिका ५

प्रकार	वालविकास		आधारभूत विद्यालय १-५		उच्च आधारभूत विद्यालय ६-८		माध्यमिक विद्यालय ९-१०		माध्यमिक विद्यालय ११-१२		कूल जम्मा		जम्मा
	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरुष	
राहत	-	-	२३	७	२	१३	१	१०	-	-	२६	३०	५६
दरबन्दी	३५	-	९८	७७	९	१९	५	२३	-	९	१४७	१२८	२७५
जम्मा	**३५**	**-**	**१२१**	**८४**	**११**	**३२**	**६**	**३३**	**-**	**९**	**१७३**	**१५८**	**३३१**
प्राविधिक धार तर्फ													
दरबन्दी	-	-	-	-	१	३	१	३	१	७	३	१३	१६

देवचुली नगरपालिकामा कूल शिक्षकहरूको दरवन्दी ३३१ रहेको छ। जसमा राहत दरवन्दी ५६ रहेको छ भने बाँकी २७५ स्थायी दरवन्दीका शिक्षकहरू रहेका छन्। त्यसै गरी महिला र पुरुषको अवस्थालाई हेर्दा महिलाहरुको दरवन्दी पुरूष दरबन्दी भन्दा रहेको छ। महिलाहरूको सङ्ख्या बाल विकास र आधारभूत तहमा अत्यधिक रहेको छ भने माध्यमिक विद्यालय कक्षा ११-१२ एक जना पनि महिला शिक्षक कार्यरत रहेको अवस्था छैन।

प्राविधिक धार तर्फको शिक्षक दरवन्दीको अवस्था कूल १६ जना रहेका छन्। जसमध्ये ३ जना महिला रहेका छन् भने १३ जना पुरुष शिक्षकहरू कार्यरत रहेको अवस्था छ। पुरुपषको तुलनामा महिलाको सङ्ख्या ज्यादै न्यून १८.७५ प्रतिशत मात्र रहेको छ।

१.६.५ विद्यालय-विद्यार्थी अनुपात (तह अनुसार) पालिका तहः २०८२

विद्यालय विद्यार्थी अनुपातलाई पालिका तहमा हेरिएको छ।यसले गुणस्तरीय सिकाइ वातावरणको अवस्था र विदयालयमा विद्यार्थीको चापसमेतलाई इङ्गित गर्छ। यसका आधारमा विद्यालयको पर्याप्तता तथा थप विद्यालयको आवश्यकतालाई योजना गर्न सहज हुन्छ। देवचुली नगरपालिकाको विद्यालय विद्यार्थी अनुपातलाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ।

तह	अनुपात प्रति विद्यालय सामुदायिक विद्यालय	अनुपात प्रति विद्यालय संस्थागत विद्यालय
प्रारम्भिक बाल विकास	१:६०	१:११०
आधारभूत (१-८)	१:२६०	१:२७७
माध्यमिक तह (९-१२)	१:२८४	१:५१

माथि प्रस्तुत विद्यालय-विद्यार्थी अनुपातले देवचुली नगरपालिकामा प्रति विद्यालय विद्यार्थी चापलाई देखाएको छ। प्रति बाल विकास कक्षा ६० जना विद्यार्थीको अनुपातले पूर्वप्राथमिक वा प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षामा विद्यार्थीको चाप बढी देखिन्छ। त्यसै गरी आधारभूत तहमा पनि विद्यार्थीको चाप निकै देखाउँछ। प्रति विद्यालय २६० जना विद्यार्थीहरू आधारभूत तहको कक्षा १ ८ मा रहेका छन्। प्रतिकक्षा करीव ७२ जना विद्यार्थी अध्ययन गरेको अवस्था देखिन्छ। तर माध्यमिक तहमा भने प्रति विद्यालय विद्यार्थीको सङ्ख्या तुलनात्मक रुपमा बढी नै देखिन्छ। एक विद्यालयमा २८४ जना विद्यार्थी रहेबाट प्रति कक्षा औषतमा ५९ जना विद्यार्थी अध्ययन गर्ने अवस्थालाई माथिको तथ्याङ्कले वताएको छ। समग्रमा विद्यालय विद्यार्थी अनुपात बढी नै रहेको अवस्था विद्यमान छ। यसले विद्यालयको कक्षा कोठा शिक्षक व्यवस्थापन आदि पक्षहरूमा विशेष ध्यान दिनु पर्ने अवस्था देखिन्छ।

संस्थागत विद्यालयमा पनि विद्यालय-विद्यार्थी अनुपात धेरै नै रहेको अवस्था छ। एक विद्यालयमा ११० जनासम्म प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षामा अध्ययन गरेको अवस्थाले यो पक्षलाई पुष्टि गरेको छ। तर आधारभूत तहमा भने सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा विद्यालय विद्यार्थी अनुपात तुलनात्मक रुपमा कम रहेको छ। प्रति कक्षा औसत २९ जना जति विद्यार्थीहरू अध्ययन गरेको अवस्था देखिन्छ। तर माध्यमिक तहमा भने विद्यालय विद्यार्थी अनुपात निकै कम रहेको छ। प्रतिकक्षा करीव १३ जना जति विद्यार्थी अध्ययन गरेको अवस्था छ।

१.६.६ विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात (तह अनुसार)

विद्यार्थी शिक्षक अनुपातले गुणस्तरीय शिक्षाको प्राप्तिमा निकै ठूलो भूमिका खेल्छ। विद्यालयमा र कक्षा कोठामा गरिने शैक्षिक क्रियाकलापहरू शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा हुने सिकारु सहभागिता सिकारुलाई प्रदान गरिने सिकाइ सहयोग सिकारुको नियमित रूपमा गरिने मूल्याङ्कन लगायतका विभिन्न पक्षहरूमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपातको प्रत्यक्ष भूमिका रहन्छ। देवचुली नगरपालिकाको पालिका तहको औसत शिक्षक विद्यार्थी अनुपातलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात: तालिका ७

तह	अनुपात प्रति विद्यालय (पालिका तह) सामुदायिक विद्यालय	अनुपात प्रति विद्यालय (पालिका तह) संस्थागत विद्यालय
प्रारम्भिक बाल विकास	१:४७	१:१९
आधारभूत (१-८)	१:३४	१:२६
माध्यमिक तह (९-१२)	१:५९	१:१३

माथिको तालिकाबाट प्रारम्भिक बाल विकासमा प्रति एक जना शिक्षक बराबर ४७ जना बालबालिकाहरू रहेका छन्। जुन राष्ट्रिय रूपमा तोकिएको निर्धारित मापदण्ड भन्दा निकै बढी रहेको छ। सामान्यतया प्रति २० जना विद्यार्थी बराबर एक जना प्रारम्भिक बाल विकास सहजकर्ता उपलब्ध गराउने नीतिगत व्यवस्था रहेको छ। त्यसै गरी आधारभूत तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात राम्रो रहेको अवस्था छ। एक जना शिक्षक बराबर ३४ जना विद्यार्थी रहेबाट यो राष्ट्रिय मापदण्ड भन्दा कम रहेको छ। सामान्यतया तराइमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ५० जना तोकिएको छ। अन्य तहको तुलनामा माध्यमिक तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात बढी रहेको अवस्था छ। एक जना शिक्षक बराबर ५९ जना विद्यार्थी रहेको अवस्था छ। यो राष्ट्रीय मापदण्ड भन्दा निकै बढी रहेको छ। संस्थागत विद्यालयमा भने शिक्षक विद्यार्थी अनुपात निकै कम रहेको अवस्था छ। बाल विकासमा १:१९, आधारभूतमा १:२६, र माध्यमिकमा १:१३ मात्र रहेको छ। यो अनुपात राष्ट्रिय मापदण्ड भन्दा निकै कम रहेको छ।

१.६.७ शैक्षिक पहुँच

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर १२० % प्रतिशत रहेको छ। प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका को प्रतिशत ८१.६६ % रहेको छ। यसबाट अझै पनि बाल विकास शिक्षाको अनुभव विना नै बालबालिकाहरू कक्षा १ मा भर्ना हुने अवस्था विद्यमान रहेको अवस्थालाई देखाएको छ। सबै विद्यालयहरूमा बाल विकास शिक्षाको अवसर प्राप्त हुन नसकेको अवस्था तर्फ यसले सङ्केत गरेको छ। कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुदप्रवेश दर ५३% छ। यो राष्ट्रिय अवस्था अनुसार निकै कम रहेको छ। आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर ८३.२७ प्रतिशत रहेको छ। अझै विद्यालय उमेर समूह अनुसारका करीव १७ प्रतिशत बालबालिकाहरू विद्यालयमा भर्ना हुन सकिरहेका छैनन्। त्यसै गरी आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर ८१ रहेको छ। यो तहमा पनि १९ प्रतिशत बालबालिकाहरू विद्यालय शिक्षाको निरन्तरता दिन सकिरहेका

छैनन् । माध्यमिक तह कक्षा ९१२ मा खुद विद्यार्थी भर्ना दर ५९.५९ % रहेको छ । यो तहमा अझै करीव ४० प्रतिशत विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाहरूले शैक्षिक निरन्तरता दिन सकेका छैनन् ।

१.६.८ लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (खुद भर्ना दरमा)

विद्यालयमा छात्राहरूको सहभागिताको पक्षबाट पनि विद्यमान अवस्थाको लैङ्गिक सन्तुलनको अवस्थालाई मापन गर्ने गरिन्छ । यो पनि गुणस्तरीय शिक्षा तथा पहुँचको एक सूचकका रुपमा रहने गर्छ । देवचुली नगरपालिकामा लैङ्गिक सूचकाङ्कको अवस्था देहाय बमोजिम रहेको छ ।

(क) कक्षा १-५ मा ०.८७

(ख) कक्षा १-८ मा ०.८५ र

(ग) कक्षा ९-१२ मा ०.९१

लैङ्गिक सूचकाङ्कको उपर्युक्त अवस्थाले छात्र र छात्राहरूको तहगत शैक्षिक समानता हासिल हुन सकेको अवस्था नभएको तथ्यलाई उजागर गरेको छ । लैङ्गिक सहभागिताको अवस्था माध्यमिक तहमा केही राम्रो देखिन्छ । तर आधारभूत तहको कक्षा १-८को अवस्था अन्य तहको भन्दा कमजोर देखिन्छ। यसले आधारभूत तहमा लैङ्गिक समताका लागि थप पहल गर्न पर्ने अवस्थालाई देखाएको छ । यसको अर्को पक्ष बालिकाहरू आधारभूत तहका उपल्ला कक्षाहरूमा चढ्दै जाँदा विद्यालय छाड्ने दर बढ्ने क्रमलाई देखाएको छ । यो अवस्थामा तत्काल सुधार अत्यावश्यक देखिन आएको छ ।

१.६.८ साक्षरता

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले यस पालिकाको कूल साक्षरता प्रतिशत ८४.३ प्रतिशत देखाएको छ । यसमा पुरुष साक्षरता ८९.७ प्रतिशत र महिला साक्षरता ८९.६ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरी पढ्न र लेख्न दुवै नजान्ने ५ वर्ष भन्दा माथिको जनसङ्ख्या कुल १४.८ प्रतिशत रहेको छ । जसमा पुरुषको प्रतिशत ९.५ र महिला प्रतिश १९.४ रहेको छ । यसले नगरपालिकामा थप साक्षरता शिक्षाको आवश्यकतालाई देखाएको छ ।

१.६.९ महिला शिक्षक

समग्रमा विद्यालयमा कार्यरत महिला शिक्षकको अनुपात पुरूष सरह कायम हुन सकेको अवस्था छैन । आधारभूत तह कक्षा १-८ मा ४९.३४ प्रतिशत महिला शिक्षक कार्यरत रहेका छन् । यो अवस्था माध्यमिक तहमा कमजोर रहेकोछ । यो तहमा जम्मा ११.८६ प्रतिशत महिला शिक्षकहरू कार्यरत रहेका छन् । यो तहमा महिला शिक्षकको सङ्ख्यामा वृद्धि गर्नु पर्ने अवस्था छ । विषयगत शिक्षकहरू बढी हुने र हालको सामाजिक तथा सास्कृतिक परिवेशका कारण पनि उच्च तहको शिक्षामा महिला शिक्षकको सङ्ख्या राष्ट्रिय रुपमा नै कम रहेको वास्तविकता विद्यमान छ ।

१.६.१० कक्षागत विद्यार्थी विवरण

यस नगरपालिकामा प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा देखि माध्यमिक तह कक्षा १२ सम्मको कक्षागत तथा तहगत विद्यार्थीहरूको शैक्षिक सत्र २०८२ को विद्यार्थी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

कक्षागत तथा तहगत विद्यार्थी विवरण २०८२ तालिका ८ (सामुदायिक तर्फ)

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
वालविकास	७३१	८८६	१६१७
१	३२५	३८३	७०८
२	३१५	३९४	७०९
३	३१५	३४५	६६०
४	३६१	४५३	८१४
५	५२९	५१८	१०४७
०-५ जम्मा	**२५७६**	**२९७९**	**५५५५**
६	४३८	६००	१०३८
७	४४६	५२२	९६८
८	५२८	५५८	१०८६
कक्षा ६- ८ जम्मा	**१४१२**	**१६८०**	**३०९२**
९	४७९	४९४	९६३
१०	३८३	४१७	८००
कक्षा ९-१० जम्मा	**८५२**	**९११**	**१७६३**
११	२६७	२९१	५५८
१२	२७६	२४६	५२२
कक्षा ११-१२ जम्मा	**५४३**	**५३७**	१०८०
सबै तह जम्मा (०-१२)	**५३८३**	**६१०७**	**११४९०**

सामुदायिक विद्यालय तर्फ सबै तहको शिक्षामा कूल ११४९० विद्यार्थीहरू भर्ना भइ अध्ययन गरिरहेका छन् । जसमध्ये ५३८३ (४६.८४%) छात्रा रहेका छन् भने ६१०७ जना (५३.१६%) छात्रहरू अध्ययन गरिरहेका छन् । आधारभूत तह प्रारम्भिक बाल विकास देखि कक्षा ५ सम्म सबै भन्दा बढी बालबालिकाहरू रहेका छन् । यस तहमा अध्ययन गर्ने कूल बालबालिकाको प्रतिशत ४८.३५% हुन आउँछ । त्यसै गरी कक्षा ६- ८ विद्यार्थी सङ्ख्याको पक्षबाट दोस्रो स्थानमा रहेको छ । यो तहमा कूल ३०९२ बालबालिका अध्ययनरत छन् । यो कूल विद्यार्थीको २६.९१ % हुन आउँछ । अन्तमा सबै भन्दा कम विद्यार्थीहरू कक्षा ११-१२ मा रहेका छन् । यसमा कूल १०८० जना विद्यार्थीहरू अर्थात् ९.३९ % मात्र अध्ययनरत छन् । छात्राहरूको सहभागिता सबै तहमा राम्रो रहेको छ । कक्षा ११ र १२ मा केही कम रहेको भए तापनि अन्य तहमा छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रको भन्दा बढी रहेको छ ।

कक्षागत विद्यार्थी विवरण २०८२ संस्थागत विद्यालय तर्फ			
कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
वालविकास	५३५	६२५	११६०
१	२४८	३५२	६००
२	२३३	३०७	५४०
३	१७८	२४९	४२७
४	२११	२६२	४७३
५	२०४	२३७	४४१
०-५ जम्मा	**१६०९**	**२०३२**	**३६४१**
६	१५०	२२३	३७३
७	११९	१७७	२९६
८	९७	१८०	२७७
कक्षा ६- ८ जम्मा	**३६६**	**५८०**	**९४६**
९	८५	१३४	२१९
१०	८०	१२५	२०५
कक्षा ९-१० जम्मा	**१६५**	**२५९**	**४२४**
सबै तह जम्मा (०-१०)	**२१४०**	**२८७१**	**५०११**

संस्थागत विद्यालय तर्फ कूल ५०११ बालबालिका अध्ययनरत रहेका छन् । जसमध्ये २१४० छात्रा (४२.७१%) र २८७१ छात्र (५३.२९%) रहेका छन् । संस्थागत विद्यालयमा छात्रहरूको सङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा बढी देखिएको छ । ०-५ कक्षामा सबैभन्दा बढी ३६४१ बालबालिकाहरू रहेका छन् । यो कूल विद्यार्थीको ७२.६७% हुन आउँछ । त्यसै गरी सबै भन्दा कम माध्यमिक तह कक्षा ९-१० रहेको छ । यो तहमा जम्मा ४२४३ विद्यर्थीहरू अध्ययनरत रहेका छन् । यो कूल विद्यार्थीको ८.४६ प्रतिशत हुन आउँछ ।

१.६.११ सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

सिकाइ उपलब्धिको अवस्था जि पि ए मा										
विषय	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कक्षा ४	कक्षा ५	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८	कक्षा ९	कक्षा १०
नेपाली	३.२५	३.०१	२.९३	३.१८	३.१०	३.१०	३.१०	३.०६	२.७५	२.९९
अङ्ग्रेजी	३.२९	३.०४	२.९०	३.११	३.१२	३.१३	३.०५	३.२३	२.८६	२.८७
विज्ञान/सेरोफेरो	३.३०	३.०४	२.९७	२.८९	२.८०	२.६२	२.७१	२.७७	२.५९	२.७५
गणित	३.३४	३.०३	२.९३	३.०१	२.७७	३.०३	२.९०	३.१८	२.८६	२.८१
सामाजिक	-	-	-	३.०५	३.०१	२.७१	२.७१	२.६८	२.६७	२.७८

१.६.१२ भौतिक अवस्था

भौतिक अवस्था		
विवरण	**सामुदायिक सङ्ख्या**	**सस्थागत सङ्ख्या**
(क) भवनको किसिम	१२१	७९
पक्की भवन	७०	३५
कच्ची भवन	५१	३४
(ख) प्रयोगशाला		
पुस्तकालय	१५	८
विज्ञान प्रयोगशाला	१०	८
कम्प्युटर	२०	१०
(ग) इन्टरनेट सुविधा		
इन्टरनेट सुविधा भएको विद्यालय	२८	१२
शिक्षकलाई मात्र सुविधा भएको	०	०
सिकारुलाई पनि सुविधा भएको	२८	१२
विद्युतको नियमित आपूर्ति हुने	२८	१२
विद्युतको नियमित आपूर्ति नहुने	०	०
सोलार सहितको व्यवस्था भएको	०	१
(घ) वातावरण		
खेल मैदान हुने विद्यालय	२३	२
खेल मैदान नहुने विद्यालय	५	८
पक्की घेरावार भएको	१४	१०
कच्ची घेरावार भएको	१४	
अपाङ्गता मैत्री विद्यालय(र्याम्प)	०	
(ङ) शौचालय		
छात्रा शौचालय हुने	२५	
छात्र शौचालय हुने	२३	
शिक्षकको लागि शौचालय भएको	२०	
महिला शिक्षकका लागि शौचालय भएको	१२	
अपाङ्गता मैत्री शौचालय भएको	५	
पानी सहितको शौचालय भएको	२८	
(च)पानीको स्रोत		
खानेपानी धारा हुने	२८	

ट्युववेल हुने	३	
खाने पानीको नियमित आपूर्ती हुने	२८	
खानेपानीको नियमित आपूर्ती नहुने	०	

१.७ विगतको योजनाका प्रगति समीक्षा

देशको आर्थिक सामाजिक साँस्कृतिक विकासको प्रमुख पूर्वाधार शिक्षा हो । शिक्षाको योजनाबद्ध रूपमा विकास र सविस्तार गर्नका लागि नेपाल सरकारले विभिन्न योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । राष्ट्रियस्तरमा राष्ट्रिय शिक्षा योजना २०११, सर्वाङ्गीण राष्ट्रिय शिक्षा समितिको योजना २०१८, राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना २०२८, राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन र यसका सुझावहरूको कार्यान्नियन २०४९, उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदनमा आधारित शैक्षिक विकास कार्यक्रमहरू २०५५, सबैका लागि शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा परियोजना, विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम र विद्यालय क्षेत्र विकास योजना लगायतका योजना तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरी सकेको अवस्था छ । नेपालले सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने अभिप्रायबाट विश्व शैक्षिक मञ्चहरूमा धरै प्रतिवद्धताहरू गरेको छ । सवैका लागि शिक्षा सन् २०१५ विश्व सहश्राब्दी लक्ष सन २०१५ लगायतका शैक्षिक लक्ष्य तथा घोषणा पत्रहरूमा प्रतिवद्धता जाहेर गरेको थियो । हाल दिगो विकास लक्ष्य सन् २०३० को प्राप्तिका लागि प्रतिवद्धता गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा ल्याउदै आएको सन्दर्भ विद्यमान छ ।

क्रमबद्ध रूपमा शैक्षिक योजनाहरूको कार्यान्वयनबाट शिक्षाको विकास हुँदै आएको छ । यसैगरी सरकारका प्रथम पञ्चवर्षीय योजना देखि हाल कार्यान्वयनमा रहेको पन्ध्रौँ पञ्चवर्षीय योजना २०७६ देखि २०८१ ले समेत शिक्षा क्षेत्रको विकासमा योगदान पुर्याएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना सन् २०१६ देखि २०२१ हालै मात्र् सम्पन्न गरेको छ । हाल नयाँ विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम सन २०२१ देखि २०३० जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यसरी विगतमा कार्यान्वयन गरिएका शैक्षिक योजनाले पहुँचमा उल्लेख्य सुधार भएको छ । शिक्षामा लैङ्गिक सहभागितामा सुधार भएको छ । विद्यार्थीहरूको टिकाउ दर तथा सिकाइ उपलब्धिमा पनि क्रमिक सुधार भएको अवस्था रहेको छ । नेपाल सरकारको साक्षर नेपाल कार्यक्रम अन्तर्गत शैक्षिक सत्र २०६५ देखि साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गरी रहेको सन्दर्भ छ । यस क्रममा देवचुली नगरपालिकाले पनि केही कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको भए तापनि नगरपालिकालाई पूर्ण साक्षर पालिकाका रूपमा घोषणा गर्ने कार्य अझै पनि चुनौतिका रूपमा नै रहेकोछ । यही क्रममा सघीय गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था कार्यान्वयन भए पछि विभिन्न स्थानीय सरकारले आ आफ्ना शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरू तय गरी कार्यान्वयन गर्दै आएका छन् । देवचुली नगरपालिकाले पनि शैक्षिक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । तर यसका शैक्षिक कार्यक्रमहरूलाई थप व्यवस्थित गर्न र योजनावद्ध रूपमा शैक्षिक विकास गर्न दीर्घकालिन शिक्षा योजनाको आवश्यकता महसूश गरेकाले यो योजना तयारीको कार्य गरिएको छ ।

परिच्छेद २

नयाँ शिक्षा क्षेत्र योजना - दीर्घकालीन सोच, गन्तव्य/मार्गचित्र

२.१ सन्दर्भ र औचित्य

नेपालको संविधान २०७२ अनुसार हाल नेपालमा संघीय गणतान्त्रिक लोकतन्त्रात्क शासन व्यवस्था कार्यान्वयनमा रहेको छ। समग्र राज्य व्यवस्थालाई गरी तीन तहमा विभक्त गरी संघ प्रदेश तथा स्थानीय सरकार निर्वाचित सरकार मार्फत राज्य सञ्चालन हुँदै आएको छ। माध्यमिक तह सम्मको शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ। यसो भएता पनि शिक्षालाई संविधानले तीन ओटै सरकारको साझा कार्य सूचीमा राखे अनुसार सञ्चालन हुँदै आएको छ। यही व्यवस्था अनुसार स्थानीय तहहरूले शिक्षा विकासका कार्यहरू गर्दै आएका छन्। विद्यालय शिक्षाको मूल जिम्मेवारी स्थानीय तहमा रहेकोले स्थानीय सरकारले शिक्षाको छुट्टै योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने हुन्छ। विद्यालय शिक्षाको विकासको योजना निर्माणको दायित्व स्थानीय तहमा निहीत रहेकाले शिक्षाको वृहत योजना निर्माण गर्न जरुरी भएको अवस्था छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले पनि क्षेत्रगत आवधिक योजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि मार्गनिर्देश गरेको छ। स्थानीय सरकारलाई शिक्षा विकासका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गरेको छ। त्यसै गरी दिगो विकास लक्ष्य (SDG) अनुरूप सबैका लागि गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चिता गर्नु सबै तहका सरकारको समान दायित्व भित्र रहन्छ। संघीयता लागु हुनुपूर्व देखि नै नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालयले विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याएको र यसका लागि स्थानीय सरकारको पनि समान दायित्व हुने भएकाले पनि शिक्षाको योजना तथा कार्यक्रमलाई थप व्यवस्थित गर्न जरुरी छ। हाल शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले परिवर्तित सन्दर्भ अनुसार नयाँ शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमा गरी यही शैक्षिक सत्र २०७९ देखि कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। साथै सबै प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारलाई शिक्षा क्षेत्रको आवधिक योजना निर्माणका लागि सघले मार्गनिर्देश गरेको अवस्था छ।

देवचुली नगरपालिका संविधान प्रदत्त अधिकार र जिम्मेवारी अनुरूप शिक्षालाई समय सापेक्ष बनाउन अग्रसर हुँदै आएको छ। शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर, समता र सक्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू विकास गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ। यस सन्दर्भमा शिक्षाको वृहत योजना तयार गरी दीर्घकालीन सोच लक्ष्य रणनीति कार्यनीति तथा प्राथमिकताका क्षेत्रहरू पहिचान सहितको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण कार्यलाई थप व्यवस्थित गर्न आवश्यक ठानेकेले यो दश वर्षे योजना निर्माण गरिएको छ।

नेपालको संविधान २०७२ बमोजिम माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहमा निहित छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र दिगो विकास लक्ष्य (SDG ४) को मार्गदर्शन अनुरूप देवचुली नगरपालिकाले शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर र समता अभिवृद्धि गर्न यो दश वर्षे शैक्षिक योजना तर्जुमा गरेको छ।

संघीय शिक्षा क्षेत्र योजनाको मर्मलाई आत्मसाथ गर्दै नगरको विशिष्ट शैक्षिक आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नु यस योजनाको मुख्य औचित्य हो ।

२.२ दीर्घकालीन सोच

"सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणका लागि समतामूलक, समावेशी, बालमैत्री र गुणस्तरीय शिक्षा ।"

२.३ लक्ष्य

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रतिस्पर्धी, सक्षम, स्वस्थ, सभ्य र नेपाल र नेपालीप्रति गौरव गर्ने जनशक्ति उत्पादन गर्दै सामाजिक न्यायमा आधारित दिगो एवम् समृद्ध नगरको निर्माण गर्ने ।

२.४ उद्देश्यहरू

१. बाल विकास अनुभवसहित कक्षा १ मा शतप्रतिशत भर्ना सुनिश्चित गर्ने ।

२. गुणस्तरीय, समावेशी, निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्ने ।

३. माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तर र प्राविधिक पहुँचमा सुधार गर्ने ।

४. आधारभूत भौतिक पूर्वाधार र सूचना प्रविधिको (ICT) उच्चतम प्रयोग गर्ने ।

५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको माध्यमबाट रोजगारीमुखी जनशक्ति तयार गर्ने ।

६. जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि अनौपचारिक शिक्षा र सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको विकास गर्ने ।

७. शैक्षिक सुशासन र जवाफदेही व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गर्ने ।

८. विपद् र महामारीमा शैक्षिक निरन्तरताका लागि उत्थानशील (Resilient) प्रणाली निर्माण गर्ने ।

९. अपाङ्गता भएका तथा जोखिममा रहेका विद्यार्थीको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति (योजना ढाँचा)

क्र.सं	रणनीतिहरू	मुख्य कार्यनीतिहरू
१	**बाल शिक्षा अनिवार्य गर्ने**	बाल विकास केन्द्रको नक्शाङ्कन, मन्टेश्वरी तालिम, सहजकर्ताको क्षमता र डिजिटल सिकाइ कक्षको विकास ।
२	**अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा**	स्थानीय पाठ्यक्रम लागू गर्ने, विद्यार्थी सहयोग पद्धति, विद्यालय एकीकरण र गुणस्तरीय मापदण्ड कार्यान्वयन ।

३	**समावेशी शिक्षा प्रवर्द्धन**	अपाङ्गताको पहिचान, साङ्केतिक भाषा, विशेष छात्रवृत्ति, अभिभावक शिक्षा र सुरक्षित विद्यालय वातावरण।
४	**सूचना तथा प्रविधि (ICT)**	प्रत्येक विद्यालयमा ICT ल्याब, ई-लाइब्रेरी, इन्टरनेट पहुँच र प्रविधिमैत्री सिकाइ सामग्रीको विकास।
५	**प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा**	बजार मागमा आधारित तालिम, कम्तीमा एक प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन र सीप प्रमाणीकरण।
६	**जीवनपर्यन्त सिकाइ**	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सुदृढीकरण, डिजिटल साक्षरता र आयमूलक वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम।
७	**विपद् तथा उत्थानशीलता**	विद्यालय सुरक्षा योजना, आपतकालीन वैकल्पिक सिकाइ प्रणाली र मानसिक परामर्श सेवा।
८	**गुणस्तर र सुशासन**	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रधानाध्यापक नियुक्ति, सामाजिक परीक्षण, दरबन्दी मिलान र शिक्षक प्रोत्साहन।
९	**लैङ्गिक समानता र जवाफदेहिता**	विद्यालयमा लैङ्गिक सम्पर्क शिक्षक, महिला नेतृत्व विकास र अनलाइन पारदर्शी सूचना प्रणाली।

२.६ अनुगमन र मूल्याङ्कन

यस योजनाको कार्यान्वयनको लागि देहायका सूचकहरूलाई आधार मानिनेछ:

- **पहुँच सूचक:** खुद भर्ना दर, कक्षा छाड्ने दर र टिकाउ दर।
- **गुणस्तर सूचक:** आधारभूत तहको सिकाइ उपलब्धि, माध्यमिक तहको नतिजा।
- **व्यवस्थापन सूचक:** विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सक्रियता, सामाजिक परीक्षणको अवस्था र डिजिटल प्रविधिको प्रयोग।

यस योजनालाई देवचुली नगरपालिकाको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेटसँग आवद्ध गरी हरेक वर्ष समीक्षा गरिनेछ।

परिच्छेद ३

शिक्षाका क्षेत्रहरू

३.१ प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा (Early Childhood Development and Education - ECDE)

बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास र विद्यालय प्रवेशको तयारी गर्ने गरी प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिदै आएको छ। प्राथमिक तह कक्षा एकमा भर्नाका लागि तयार गर्ने गरी सञ्चालित विद्यालय तथा समूदायमा आधारित शैक्षिक क्रियाकलापहरू प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा अन्तरगत पर्छन्। यसको प्रमुख उद्देश्य नै कक्षा १ मा भर्नाका लागि तयार गर्नु हो। हाल कार्यान्वयनमा रहेको शिक्षा ऐन तथा नियमावली अनुसार ३ वर्ष देखि ४ वर्षको उमेरलाई प्रारम्भिक बाल शिक्षाको उमेरको रूपमा व्याख्या गरिएको छ। शारीरिक, मानसिक, सामाजिक, संवेगात्मक विकासको दृष्टिले यो। हाल विद्यालयमा र समुदायमा आधारित प्रारम्भिक बाल शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। त्यसै गरी सस्थागत विद्यालयहरूमा प्रारम्भिक बाल विकास कक्षाहरूलाई नर्सरी, किन्डरगार्डेन वा केजी, मन्टेश्वरी जस्ता नामहरूमा सञ्चालनमा रहेका छन्। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले गरेको व्यवस्था अनुसार प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रहरूको स्थापना र सञ्चालनको अनुमति स्थानीय तहले नै प्रदान गर्छ। नगरपालिकाको वास्तलिक अवस्गाका आधारमा पनि प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास र पूर्व प्राथमिक शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु पर्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ। विभिन्न पृष्ठभूमिका बालबालिकाको सिकाइ आवश्यकताअनुसार अनुकुल सिकाइ वातावरणका तयार गर्न जरुरी छ। यसका लागि न्यूनतम पूर्वाधार सुनिश्चित गर्नु पनि उत्तिकै जरुरी भएको छ। स्रोत व्यवस्थापन तथा अन्य हिसावले पनि प्रारम्भिक बालविकास का लागि थप नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्गथा गर्नु पर्ने अवस्था छ। विभिन्न निकायहरू वीच समन्वय र सहकार्यलाई सुदृढ बनाइ वाल विकास शिक्षा सञ्चालनका लागि उच्चतम हितका लागि परिचालन गर्नु जरुरी छ । सरकारी, गैर सरकारी, निजी क्षेत्र को सक्रियता बढाइ बाल विकासक शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउनु पर्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ।

३.१.१ वर्तमान अवस्था र समस्याहरू

देवचुली नगरपालिकाभित्र प्रारम्भिक बाल विकास (ECD) कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेता पनि केही गम्भीर समस्याहरू विद्यमान छन्:

- **पहुँच र समावेशिता:** सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित हुन नसक्नु र अपाङ्गतामैत्री भौतिक संरचनाको अभाव।
- **शिक्षक व्यवस्थापन:** सहजकर्ताहरूको न्यून पारिश्रमिक, वृत्ति विकासको अवसर नहुनु र दरबन्दीको अभाव।

- **गुणस्तर:** मन्टेश्वरी वा खेलमैत्री सिकाइ पद्धतिको अभाव, शैक्षिक सामग्रीहरूको न्यून उपलब्धता र अनुगमन प्रणालीको कमी।
- **अभिभावकत्व:** प्रारम्भिक शिक्षाप्रति अभिभावकको सचेतना र सहभागिताको स्तर कमजोर हुनु।

३.१.२ रणनीतिक उद्देश्य

- शारीरिक, सामाजिक, संवेगात्मक र संज्ञानात्मक क्षमताको विकास गर्दै बालबालिकालाई कक्षा १ का लागि पूर्ण तयार बनाउने।
- न्यूनतम मापदण्डबमोजिमको बालमैत्री र स्वास्थ्यमैत्री सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने।

३.१.३ रणनीति र कार्यनीतिहरू

रणनीति	**मुख्य कार्यनीतिहरू**
१. मापदण्ड र नक्शाङ्कन	बालबिकास केन्द्रहरूको नक्शाङ्कन गरी 'एक विद्यालय, एक बालविकास केन्द्र' को अवधारणा लागू गर्ने।
२. गुणस्तर सुधार	मन्टेश्वरी तालिम प्रदान गर्ने, २०:१ को विद्यार्थी-सहजकर्ता अनुपात कायम गर्ने र सिकाइ कुना (Learning Corner) को व्यवस्था गर्ने।
३. शिक्षक सक्षमता र सेवा सुविधा	सहजकर्ताको क्षमता विकास गर्ने र नगरपालिकाको तर्फबाट थप प्रोत्साहन तथा पारिश्रमिक अनुदानको व्यवस्था गर्ने।
४. स्वास्थ्य र पोषण	वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण, दिवा खाजा कार्यक्रमलाई नियमित गर्ने र पोषण सचेतना अभिवृद्धि गर्ने।

३.१.४ प्रमुख कार्यक्रम र भौतिक लक्ष्य

प्रमुख कार्यक्रम	**इकाई**	**पहिलो ५ वर्ष (२०८४)**	**दोस्रो ५ वर्ष (२०८९)**
मापदण्ड निर्धारण/अध्यावधिक	पटक	१	१
कक्षाकोठा पुनरसंरचना	सङ्ख्या	४	२
थप कक्षा सञ्चालन	सङ्ख्या	१८	२
सहजकर्ता तालिम	पटक	६	५
वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण	पटक	५	१०
सिकाइ कुना व्यवस्थापन	सङ्ख्या	६५	२

३.१.५ अपेक्षित उपलब्धि

१. **सार्वभौमिक पहुँच:** नगर क्षेत्रका ३-४ वर्ष उमेर समूहका सम्पूर्ण बालबालिका बाल विकास कार्यक्रमको दायरामा आउनेछन्।

२. **सिकाइ तयारी:** आधारभूत तह (कक्षा १) मा भर्ना हुने बालबालिकामा पूर्ण संज्ञानात्मक र सामाजिक क्षमताको विकास हुनेछ।

३. **व्यवस्थित कक्षाकोठा:** प्रत्येक बाल विकास कक्षा 'सिकाइ कुना' र आधुनिक खेल सामग्रीयुक्त हुनेछ।
४. **शिक्षक वृत्ति विकास:** सहजकर्ताको दरबन्दी सिर्जना भई तोकिएको पारिश्रमिक र सेवा सुविधा सुनिश्चित हुनेछ।

५. **स्वास्थ्य सुनिश्चितता:** बाल स्वास्थ्य परीक्षणलाई नगरपालिकाको वार्षिक शैक्षिक पात्रोमा समावेश गरिनेछ।

३.२ आधारभूत शिक्षा

वि सं १९९६ सालमा जारी भएको शिक्षाको इस्तिहार पछि नेपालको शिक्षा प्रणालीले गति लिन थालेको हो। प्राथमिक कक्षा १-३, मिडिल स्कुल कक्षा ४-७ र हाइस्कुल कक्षा ८ -१० का रूपमा वर्गीकरण गरी शिक्षा प्रणालीलाई व्यवस्थि हुन थालेको हो । नेपालको शैक्षिक इतिहासमा विभिन्न समयमा उच्चस्तरीय आयोगहरूको प्रबन्ध गरी पटक पटक संरचनामा फेरबदल हुदैँ आएको छ। हाल अन्तरराष्ट्रिय स्तरमा शिक्षामा भइरहेको विकासलाई दृष्टिगत गरी आधारभूत तहलाई कक्षा ८ सम्म कायम गरिएको छ। नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षालाई अनिवार्य र निशुल्क हुने व्यवस्था समेत गरेको छ । सविधानको यो व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारले अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली २०७५ जारी गरी तीन तहको सरकारको भूमिका किटान गरेको छ। शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रत्येक व्यक्तिको आधारभूत मानव अधिकार एवं संविधान प्रदत्त मौलिक हकलाई व्यहारमा कार्यान्वयन गर्न यी कानुनी व्यवस्थाहरू सकारात्मक रहेका छन्। शिक्षामा सबैको सहज एवम् समतामूलक पहुँच सुनिश्चत गर्नु पर्ने अवस्था पनि रहेको छ। त्यसै गरी विद्यालय भर्ना भएका बालबालिकाहरूको शैक्षिक निरन्तरता प्रदान गर्ने कार्य अझ बढी महत्वपूर्ण हुदै आएको छ। शिक्षालाई सममावेशी, सर्वव्यापी, जीवनोपयोगी, प्रर्तिस्पर्धी एवं गुणस्तरयुक्त बनाउनका लागि आधारभूत तहदेखि नै विशेष पहल हुन जरुरी छ।। आधारभूत तहको शिक्षा हासिल गर्नु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हो भने स्थानीय सरकराले यसको सुनिश्चितता गर्नु एक प्रमुख कानुनी दायित्व पनि हो।

आधारभूत तहको शैक्षिक सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका विभिन्न समस्याहरू रहेका छन् ।अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ ले गरेको व्यवस्था अनुसारको अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चतता गर्ने कार्य प्रत्येक स्थानीय तहका लागि चुनौती पूर्ण रहेका छन्। सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारले प्रत्येक वर्ष आफ्नो बजेट मार्फत स्थानीय तहलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाका लागि कानुन बमोजिम निश्चित रकम अनुदानको रूपमा विनियोजन गर्दै आएको छ। स्थानीय सरकारले पनि सबैको अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको अवस्था सुनिश्चित गर्न योजनावद्ध विकासको अभ्यास जरुरी हुन्छ। साथै बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य अवस्था सुदृढ पार्न हाल प्राम्भिक नाबाल शिक्षादेखि कक्षा ५ सम्मको

विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा दिवा खाजाको व्यवस्था रहेको छ। यसको निरन्तरताका लागि पनि विशेष ध्यान दिनु जरुरी छ।

३.२.१ *वर्तमान अवस्था र समस्याहरू*

आधारभूत शिक्षाको संवैधानिक प्रत्याभूति (अनिवार्य र निःशुल्क) भएतापनि देवचुली नगरपालिकामा निम्न समस्याहरू देखिएका छन्:

- **पहुँच र निरन्तरता:** विद्यालय छाड्ने दर (Drop-out rate) उच्च रहनु र आधारभूत तहका सबै बालबालिकालाई शिक्षाको दायरामा ल्याउन नसक्नु।
- **शिक्षक व्यवस्थापन:** विद्यार्थी र विषयगत आवश्यकताका आधारमा शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण हुन नसक्नु।
- **गुणस्तर:** सार्वजनिक विद्यालयप्रति आकर्षण घट्नु, बालमैत्री तथा प्रविधिमैत्री कक्षाकोठाको कमी हुनु।
- **सुशासन:** विद्यालयको नियमित निरीक्षण, सुपरिवेक्षण र कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीको अभाव।

३.२.२ *रणनीतिक उद्देश्य*

- अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको व्यावहारिक सुनिश्चितता गर्ने।
- शैक्षिक सुशासन, जवाफदेहिता र गुणस्तरीय सिकाइ वातावरण स्थापना गर्ने।
- आधारभूत तहका बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने।

३.२.३ रणनीति र कार्यनीतिहरू

रणनीति	मुख्य कार्यनीतिहरू
१. विद्यालय नक्शाङ्कन	जनसाङ्ख्यिक बनोट र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा विद्यालय एकीकरण र पुनर्वितरण गर्ने।
२. भौतिक सुधार	बालमैत्री, समावेशी, अपाङ्गमैत्री र प्रविधिमैत्री पूर्वाधार (ICT Lab, पुस्तकालय) निर्माण गर्ने।
३. गुणस्तर सुधार	विषयगत शिक्षकको व्यवस्था, स्थानीय पाठ्यक्रम विकास र उपचारात्मक सिकाइ (Remedial Learning) सञ्चालन।
४. सुशासन	परीक्षा स्तरीकरण, प्रधानाध्यापकको कार्यसम्पादन करार र विद्यालयमा आधारित निरीक्षण पद्धति।

३.२.४ प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य

प्रमुख कार्यक्रम	इकाई	पहिलो ५ वर्ष	दोस्रो ५ वर्ष	समन्वय/साझेदारी
आधारभूत पूर्वाधार विकास	सङ्ख्या	२०	८	संघ/प्रदेश/गैसस
अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	सङ्ख्या	२८	१०	-
ICT ल्याब स्थापना	सङ्ख्या	२८	-	-
एक विद्यालय एक पुस्तकालय	सङ्ख्या	२२	६	-
विद्यार्थी छात्रवृत्ति	सङ्ख्या	१०,०००	१५,०००	-

३.२.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू

१. **भर्नादर:** कक्षा १-५ को खुद भर्नादर १००% र कक्षा १-८ को ९८% पुग्नेछ।

२. **प्रविधिमैत्री विद्यालय:** प्रत्येक विद्यालयमा सूचना प्रविधि ल्याब र ई-लाइब्रेरीको सुविधा उपलब्ध हुनेछ।

३. **गुणस्तर सुधार:** कक्षा ८ को स्तरयुक्त परीक्षा नतिजामा उल्लेख्य सुधार हुनेछ।

४. **शिक्षक व्यवस्थापन:** विषयगत शिक्षकको अभाव हट्नेछ र शिक्षकहरू कार्यसम्पादनमा केन्द्रित हुनेछन्।

५. **समावेशिता:** अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि विशेष शैक्षिक सामग्री र पहुँच सुनिश्चित हुनेछ।

यी कार्यनीतिहरूलाई कार्यान्वयनमा लैजाँदा नगरपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रम (Local Curriculum) मा देवचुलीको मौलिकता, परम्परागत प्रविधि र स्थानीय विशिष्टता झल्काउने विषयवस्तुहरूलाई समेट्न विशेष जोड दिनुपर्नेछ।

३.३ माध्यमिक शिक्षा

नेपाल सरकारले कक्षा ९-१२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षाका रुपमा परिभाषित गरेको छ। कक्षा ९ १० र ११ १२ गरी दुई समूहमा माध्यमिक शिक्षा व्यवस्थापन हुँदै आएको छ। माध्यमिक शिक्षा उच्च शिक्षा अध्ययनको आधारशिला हो । नेपालको संविधान २०७२ ले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षालाई निःशुल्क शिक्षाका रुपमा परिभाषित गरी सबै बालबालिकालाई निःशुल्क शिक्षा लिने अधिकार तथा हक सुनिश्चित गरेको छ। संविधानले शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक सिपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँने गरी निर्दिष्ट गरेको छ। साथै सविधानले सक्षम, प्रतिस्पर्धी नैतिक एवं राष्ट्रहितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने नीति लिएको छ । नेपालको संविधान बमोजिम आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ। विद्यालय शिक्षालाई थप व्यवस्थित गर्न नेपाल सरकारले राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याएकोछ । यस अन्तर्गत माध्यमिक तहको शिक्षाको सक्षमताहरू तय गरिएका छन्। हालै नेपाल सरकारले समग्र शिक्षा पद्दतिलाई राष्ट्रिय योग्यता प्रारुपका आधारमा व्यवस्थित गर्ने गरी कार्यहरू प्रारम्भ गरेको छ। माध्यमिक शिक्षामा प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम पनि पठनपाठनमा रहेको छ। साधारण शिक्षा अन्तरगत यस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन्।

देवचुली नगरपालिकामा कट्ठल १५ ओटा माध्यमिक विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । जसमा सामुदायिक १२ र संस्थागत ३ रहेका छन्। त्यसै गरी माध्यमिक तहमा कूल २४४८ विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेका छन्। विद्यालय विद्यार्थी अनुपात १:२२७ रहेको छ। विद्यार्थी शिक्षक अनुपात १: ५९ रहेको छ र लैङ्गिक समताको अवस्था०:९१ रहेको अवस्था छ।

३.३.१ वर्तमान अवस्था र समस्याहरू

- **शिक्षक व्यवस्थापन:** विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात १:५९ हुनुले शिक्षकको दरबन्दी अत्यन्तै अपर्याप्त रहेको देखाउँछ। विषयगत शिक्षकको अभावले सिकाइको गुणस्तरमा प्रतिकूल असर पारेको छ।
- **पूर्वाधारको अवस्था:** अधिकांश विद्यालयमा विज्ञान तथा ICT प्रयोगशालाको अभाव, अपाङ्गतामैत्री संरचनाको कमी र बालमैत्री वातावरणको अभाव छ।
- **रोजगारमुखी शिक्षा:** माध्यमिक शिक्षा सैद्धान्तिक मात्र बढी छ, सीपमूलक र रोजगारमूलक बन्न सकेको छैन।
- **सुशासन र अनुसन्धान:** विद्यालय निरीक्षण र शैक्षिक अनुसन्धानमा आधारित शिक्षण सिकाइ प्रणालीको कमी छ।

३.३.२ रणनीतिक उद्देश्य

- माध्यमिक तहको शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, व्यावसायिक र सिपमूलक बनाउने।
- विषयगत शिक्षक र आधुनिक प्रयोगशालाको माध्यमबाट गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइ सुनिश्चित गर्ने।

- विपद् र महामारीका लागि उत्थानशील (Resilient) शैक्षिक प्रणालीको विकास गर्ने ।

३.३.३ *रणनीति र कार्यनीतिहरू*

रणनीति	**मुख्य कार्यनीतिहरू**
१. शिक्षक व्यवस्थापन	विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा दरबन्दी मिलान, विषयगत शिक्षक पदपूर्ति र पेसागत विकास तालिम सञ्चालन ।
२. प्रविधि तथा प्रयोगशाला	प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा ICT ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला र पुस्तकालयको अनिवार्य स्थापना ।
३. सीपमूलक शिक्षा	साधारण धारका विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा विस्तार, उद्यमीशीलता तालिम र स्थानीय बजार माग अनुसारको सीप प्रमाणीकरण ।
४. सुशासन र प्रोत्साहन	प्रधानाध्यापकको कार्यसम्पादन करार, उत्कृष्ट विद्यालयलाई प्रोत्साहन अनुदान र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति ।

३.३.४ *प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य*

प्रमुख कार्यक्रम	**पहिलो ५ वर्ष (२०८४)**	**दोस्रो ५ वर्ष (२०८९)**
भौतिक पूर्वाधार विकास (ल्याब/पुस्तकालय)	१०	१०
शिक्षक दरबन्दी मिलान	२ पटक	३ पटक
प्राविधिक धार विस्तार (अनुदान थप)	१	१
विद्यार्थी छात्रवृत्ति (गरीब तथा जेहन्दार)	३०००	५०००
शिक्षक पेसागत विकास तालिम	५ पटक	५ पटक

३.३.५ *अपेक्षित उपलब्धिहरू*

१. **शिक्षक उपलब्धता:** सबै माध्यमिक विद्यालयमा स्वीकृत दरबन्दी र विषयगत शिक्षकको उपलब्धता सुनिश्चित हुनेछ ।

२. **प्रयोगशाला र प्रविधि:** प्रत्येक विद्यालयमा विज्ञान, आइसिटी प्रयोगशाला र ई-लाइब्रेरीको स्थापना हुनेछ ।

३. **पहुँच र टिकाउ:** माध्यमिक शिक्षामा भर्नादर र टिकाउ दरमा उल्लेख्य वृद्धि भई कक्षा १२ सम्मको शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुग्नेछ ।

४. **रोजगारमुखी जनशक्ति:** प्राविधिक धार र व्यावसायिक सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन भई बजारको मागसँग शिक्षाको तादात्म्यता मिल्नेछ ।

५. **विपद् उत्थानशीलता:** सबै विद्यालयहरू विपद् र महामारीका लागि सुरक्षित वातावरणसहित सञ्चालन हुनेछन् ।

६. **लैङ्गिक समानता:** भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक खाडल (Gender gap) हट्नेछ।

विशेष सुझाव:

- **विद्यालय एकीकरण:** देवचुली नगरपालिकाले कम विद्यार्थी सङ्ख्या भएका विद्यालयहरूको नक्शाङ्कन गरी 'विद्यालय एकीकरण' (School Merger) अभियानलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाउनुपर्ने देखिन्छ।
- **अनुसन्धानमा आधारित शिक्षण:** शिक्षकहरूलाई 'एक्सन रिसर्च' (Action Research) का लागि नगरपालिकाले प्रोत्साहन अनुदानको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ, जसले शिक्षण शैलीमा सुधार ल्याउँछ।
- **संस्कृत र प्राविधिक धार:** संस्कृत विद्यालय र प्राविधिक धारका विद्यालयहरूलाई नगरपालिकाले 'शैक्षिक हब' का रूपमा विकसित गरी थप अनुदान र प्रविधि उपलब्ध गराउनुपर्छ।

३.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिम

प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा नगरपालिकाको विकास तथा देशको समृद्धिको आधार हो । यसले रोजगारीका अवसरहरूको सिर्जना गर्छ। यस क्षेत्रको विकास र विस्तारको क्रममा हाल दुई प्रकारबाट व्यवस्थित गरिँदै आएको छ । पहिलो साधारण माध्यमिक विद्यालयमा आधारित प्राविधिक शिक्षा सम्बन्धी शैक्षिक कार्यक्रम। दोस्रो प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद बाट सञ्चालित कार्यक्रमहरू। विद्यालय तहको कक्षा ९ देखि १२ सम्मको प्राविधिक धारमा आधारित माध्यमिक शिक्षा विभिन्न विद्यालयहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन्।

देवचुली नगरपालिका अन्तरगत दुई ओटा प्राविधिक धार सञ्चालन भएका साधारण विद्यालयहरू छन्। त्यसै गरी यस नगरमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्बाट सञ्चालित एक विद्यालय रहेका छन् । विविध क्षेत्रमा व्यावसायिक तथा सिप विकासमा आधारित तालिमहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तालिमको विकास र विस्तारको लागि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको मातहतमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसयिक तालिम परिषद्को कार्यरत रहदै आएको छ। यसै गरी अन्य निकायहरूबाट पनि छोटो अवधिका व्यावसायिक सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुदै आएका छन्। श्रम तथा रोजगार,उद्योग लगायतका मन्त्रायहरूबाट यससम्बन्धी विभिन्न सिप विकासका तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । हाल देशभरी आङ्गिक, साझेदारी, परिषद्सँग सम्बन्धन लिएका सामुदायिक विद्यालय र निजी संस्थाहरूले डिप्लोमा, प्रमाणपत्र तह र प्राविधक एसएलसी तथा छोटो अवधिको सिपमूलक तालिम सञ्चाललन गरिरहेका छन्। प्राविधिक सीप परीक्षण गरी प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था पनि कार्यान्वयनमा रहेको छ।

३.४.१ *वर्तमान अवस्था र समस्याहरू*

नगरपालिकामा प्राविधिक शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्ने प्रयास भए पनि निम्न समस्याहरू देखिएका छन्:

- **सैद्धान्तिक बनाम प्रयोगात्मक:** पठनपाठन बढी सैद्धान्तिक हुनु र प्रयोगात्मक अभ्यासका लागि आवश्यक उपकरण तथा स्थानको अभाव।
- **शिक्षक/प्रशिक्षक:** योग्य प्रशिक्षकको अभाव र स्थायित्व नहुनु।
- **आकर्षण:** प्राविधिक शिक्षाप्रति विद्यार्थी र अभिभावकको न्यून विश्वास र रोजगारीको सुनिश्चितताको अभाव।
- **पूर्वाधार:** प्रविधिमैत्री प्रयोगशाला, पाठ्यपुस्तक र सिकाइ सामग्रीको अपर्याप्तता।

३.४.२ *रणनीतिक उद्देश्य*

- प्राविधिक शिक्षालाई स्थानीय स्रोत, साधन र बजारको मागसँग आबद्ध गरी रोजगारमुखी बनाउने।
- प्राविधिक शिक्षामा सीमान्तकृत समुदायको पहुँच बढाउने र सीप प्रमाणीकरणको व्यवस्था गर्ने।
- 'एक विद्यालय, एक उद्यमशीलता' अवधारणा मार्फत स्वरोजगार सिर्जना गर्ने।

३.४.३ *रणनीति र कार्यनीतिहरू*

रणनीति	मुख्य कार्यनीतिहरू
१. क्षमता अभिवृद्धि	'बहु-प्राविधिक शिक्षालय' स्थापना, विद्यमान विद्यालयको प्रयोगशाला सुदृढीकरण र प्रशिक्षकको पेसागत विकास।
२. बजारसँग आबद्धता	स्थानीय उद्योग र व्यावसायिक निकायहरूसँग सहकार्य गरी 'इन्टर्नशिप' र 'रोजगार प्रवर्द्धन' कार्यक्रम।
३. पहुँच विस्तार	दलित, अपाङ्गता र विपन्न विद्यार्थीका लागि लक्षित छात्रवृत्ति र सीप प्रमाणीकरण ।
४. उद्यमशीलता	'पढ्दै-कमाउँदै' कार्यक्रम र परम्परागत सीपको आधुनिकीकरण तथा प्रमाणीकरण।

३.४.४ *प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य*

प्रमुख कार्यक्रम	पहिलो ५ वर्ष	दोस्रो ५ वर्ष	समन्वय/साझेदारी
नक्शाङ्कन र भौतिक सुदृढीकरण	२	१	संघ/प्रदेश/गैसस
बहु-प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन	१	१	-
छोटो अवधिको सीपमूलक तालिम	५ पटक	५ पटक	-
रोजगारी/व्यवसाय अनुदान	५० जना	७० जना	-
एक विद्यालय एक उद्यमशीलता	८ विद्यालय	८ विद्यालय	-

३.४.५ *अपेक्षित उपलब्धिहरू*

१. **पूर्वाधार:** प्राविधिक धारका विद्यालयहरूमा आधुनिक प्रयोगशाला, मेसिनरी र स्मार्ट कक्षाको उपलब्धता सुनिश्चित हुनेछ।

२. **बहु-प्राविधिक विद्यालय:** नगर क्षेत्रमा कम्तीमा एक व्यवस्थित 'बहु-प्राविधिक शिक्षालय' सञ्चालनमा आउनेछ।

३. **स्वरोजगार:** स्थानीय सीपको पहिचान र प्रमाणीकरण गरी धेरै विद्यार्थीहरू स्वरोजगार र उद्यमशील बन्नेछन्।

४. **सामाजिक न्याय:** विपन्न तथा सीमान्तकृत वर्गले प्राविधिक शिक्षाको अवसर र छात्रवृत्ति पाउनेछन्।

५. **पेसागत दक्षता:** प्रशिक्षकहरू पेसागत तालिमबाट सुसज्जित हुनेछन् र विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा गुणात्मक सुधार आउनेछ।

नोट:

- **सीप प्रमाणीकरण:** नगरपालिकाले अनौपचारिक रूपमा सिकेका स्थानीय कालीगढ तथा श्रमिकहरूको सीप परीक्षण र प्रमाणीकरणका लागि प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरी 'सीप परीक्षण केन्द्र' स्थापना गर्न जोड दिनुपर्छ।
- **बजार माग:** प्राविधिक धारका पाठ्यक्रमहरू छनोट गर्दा देवचुली नगरपालिका आसपासका उद्योग र बजारको आवश्यकता (Demand-driven) लाई मुख्य आधार बनाउनु थप प्रभावकारी हुन्छ।

३.५ पाठ्यक्रम / पाठ्यसामग्री

पाठ्यक्रम समग्र शिक्षा पद्दतिलाई मार्गदर्शन गर्ने दस्तावेज हो । पाठ्यक्रमले निर्दष्ट गरे अनुसारको शिक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन हुने गर्छ। विद्यालयद्वारा बालबालिकाहरूलाई प्रदान गरिने ज्ञान, सीप, अभिवृत्ति तथा सम्पूर्ण अनुभवहरू व्यवस्थित गरिएको योजनालाई पाठ्यक्रमका रूपमा परिभाषित गर्ने गरिन्छ । ।पाठ्यक्रममा सिकारुले हासिल गर्ने सम्पूर्ण शैक्षिक अनुभवहरूलाई समेटिएको हुन्छ। पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि विभिन्न पक्षहरू जिम्मेवार हुन्छन्। विद्यालय व्यवस्थापन विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार शिक्षक तथा शिक्षकको सक्षमता शिक्षण सिकाइ वातावरण उपलब्ध स्रोत तथा साधन आदि केही प्रमुख पक्षहरू हुन्। त्यसमा पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका पक्षबाट शिक्षकको दायित्व प्रमुख हुन्छ। त्यसैले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रभावकारी बनाउन शिक्षकलाई पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि तालिमको आवश्यकता पर्दछ । त्यसैगरी पर्याप्त सिकाइ सामग्रीहरूको विकास तथा उपयोग अत्यावश्यक हुन्छ । । शैक्षिक सुपरीवेक्षण, विद्यालय व्यवस्थापनले पाठ्यकम कार्यान्वयनलाई नै प्रभावकारी बनाउँछ। पाठ्यक्रमलाई मुख्य पाठ्यक्रम, ऐच्छिक पाठ्यक्रम तथा स्थानीय पाठ्यक्रम गरी व्यवस्थापन गरिदै आएको छ। यसलाई व्यवस्थित गर्न नेपाल सरकारले राष्ट्रिय प्रारुप ढाँचा तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। साथै हालैका दिनमा नेपाल सरकारले योग्यता प्रारूप ढाँचाको अवधारणालाई कार्यान्वयनमा लैजानै योजना तयार गरेको अवस्था छ। यी सवे नीतिगत दसतावेजहरूले शिक्षण सिकाइ तथा पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीहरूलाई निर्देशित गरिएको हुन्छ।

विद्यमान अभ्यास अनुसार नेपाल सरकारले विद्यालय तहको पाठ्यक्रम तथा पाठ्य पुस्तकहरू विकास गर्दै आएको छ। त्यसै गरी राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुपले विद्यालय तथा समुदायको आवश्यकता अनुसारको सिकाइका लागि स्थानीय पाठ्यक्रमको व्यवस्था समेत गरेकोछ। कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म एक/एक ओटा विषय स्थानीय पाठ्यक्रम वा मातृभाषा रहने व्यवस्था गरिएको छ। स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनको अधिकार स्थानीय तहहरूलाई दिइएको छ। स्थानीय तहलाई पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्न सहजीकरण गर्ने उद्देश्यबाट पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले स्थानीय पाठ्यक्रम विकास मार्गदर्शन,२०७६ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। यस मार्गदर्शन अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्न स्थानीय तहले आआफ्नो पालिका तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने गरेका छन। यसका लागि सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास तथा यसको कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

३.५.१ *वर्तमान अवस्था र समस्याहरू*

- **एकरूपता र बाहुल्यता:** नेपाल सरकारद्वारा निर्मित पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा मात्र अत्यधिक निर्भरता, थप रचनात्मक र स्थानीय सिकाइ सामग्रीको अभाव।
- **स्थानीय पाठ्यक्रम:** स्थानीय आवश्यकता र मौलिकताभन्दा बाहिर गएर अङ्ग्रेजी, कम्प्युटर जस्ता विषयहरूलाई 'स्थानीय पाठ्यक्रम' का रूपमा जबरजस्ती प्रयोग गरिनु।
- **प्रविधि र संसाधन:** डिजिटल शिक्षण सामग्रीको कमी, पुस्तकालयको प्रभावकारी प्रयोग नहुनु र शिक्षकमा प्रविधिमैत्री शिक्षण सीपको न्यूनता।
- **अनुसन्धानको कमी:** पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा अनुसन्धानात्मक विधि (Research-based learning) को अभ्यास नहुनु।

३.५.२ *रणनीतिक उद्देश्य*

- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको मर्म अनुरूप स्थानीय आवश्यकता, मातृभाषा र मौलिक ज्ञानमा आधारित पाठ्यक्रमको विकास गर्ने।
- सिकाइलाई प्रविधिमैत्री, प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउने।
- सिकाइ सामग्रीको डिजिटाइजेसन गरी सबैको पहुँचमा पुऱ्याउने।

३.५.३ *रणनीति र कार्यनीतिहरू*

रणनीति	मुख्य कार्यनीतिहरू
१. स्थानीय पाठ्यक्रम	नगरपालिका स्तरमा विज्ञ समूह गठन गरी कक्षा १-८ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण गर्ने।
२. प्रविधिमैत्री शिक्षण	पाठ्यसामग्रीको डिजिटाइजेसन (E-content), ICT को पहुँच विस्तार र शिक्षकका लागि प्रविधि तालिम सञ्चालन।
३. अनुसन्धान र प्रयोगात्मक	स्थानीय विषयमा 'स्थलगत अभ्यास' (Field-based learning) र व्यवहार कौशल सीपमा जोड।

४. सुशासन र अनुगमन	पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको निरन्तर अनुगमन तथा विद्यालय तहमा 'रिसोर्स सेन्टर' का रूपमा पुस्तकालयको विकास ।

३.५.४ प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य

कार्यक्रम	**पहिलो ५ वर्ष**	**दोस्रो ५ वर्ष**	**समन्वय/साझेदारी**
स्थानीय पाठ्यक्रम विकास ढाँचा	१ पटक	२ पटक	संघ/प्रदेश/विज्ञ
प्रविधिमा आधारित शिक्षक तालिम	३०० जना	५०० जना	-
शैक्षिक सामग्री डिजिटाइजेसन	१ पटक	१ पटक	-
स्थानीय मातृभाषा सामग्री विकास	५ पटक	५ पटक	-
पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण	५ पटक	५ पटक	-

३.५.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू

१. **मौलिक पाठ्यक्रम:** स्थानीय परिवेश, परम्परा र आवश्यकता झल्किने स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा आउनेछ ।

२. **प्रविधिमैत्री विद्यालय:** सबै विद्यालयमा डिजिटल सिकाइ वातावरण तयार भई शिक्षकहरू प्रविधिमैत्री शिक्षणमा सक्षम हुनेछन् ।

३. **डिजिटल पहुँच:** सिकाइ सामग्रीहरू डिजिटलाइज भई विद्यार्थी र शिक्षकको पहुँचमा रहनेछन् ।

४. **व्यवहार कौशल:** स्थानीय विषयको पठनपाठनबाट विद्यार्थीमा व्यवहारिक र जीवनोपयोगी सीपको विकास हुनेछ ।

५. **विपद् उत्थानशीलता:** महामारी वा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक सिकाइ सामग्रीमार्फत शैक्षिक निरन्तरता सुनिश्चित हुनेछ ।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **शिक्षक विज्ञ समूह:** नगरपालिकाले आन्तरिक स्रोत (दक्ष शिक्षक) बाट नै 'पाठ्यक्रम विकास विज्ञ समूह' बनाउनु दिगो र किफायती हुनेछ ।
- **स्थानीय भाषा/संस्कृति:** पाठ्यक्रम विकास गर्दा देवचुलीको प्राकृतिक सम्पदा, स्थानीय पेशा र मातृभाषालाई समेट्नु सान्दर्भिक हुन्छ ।
- **पुस्तकालयलाई सिकाई केन्द्र:** विद्यालयको पुस्तकालयलाई केवल पुस्तक थन्क्याउने ठाउँ नबनाई सूचना प्रविधि र डिजिटल सामग्रीको 'हब' बनाउनुपर्छ ।
- **मूल्याङ्कन पद्धति:** सैद्धान्तिक परीक्षा मात्र नभई प्रयोगात्मक र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन (CAS) लाई पाठ्यक्रमको अभिन्न अङ्ग बनाइनुपर्छ ।

३.६ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

गुणस्तरीय शिक्षा आजको आवश्यकता हो । गुणस्तरीय शिक्षामा शिक्षकको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । शिक्षक सिकारु अभिभावक सबैको सक्रियतामा शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्न सकिन्छ । त्यसमा पनि शिक्षकको भूमिका अहम रहन्छ । यसका लागि शिक्षकहरूको उचित व्यवस्थापन जरुरी हुन्छ । हालको व्यवस्था अनुसार शिक्षकको विकास मूलतः विश्वविद्यालयहरूबाट हुने गर्छ । विश्वविद्यालयबाट उत्पादित जनशक्तिनै शिक्षा क्षेत्रमा सक्रिय हुने गर्छन् । विश्वविद्यालका मेधावी विद्यार्थीहरूलाई शिक्षक पेसाप्रति आकर्षण गर्न सकेमा शिक्षण पेसामा दक्ष र सक्षम जनशक्तिको प्रवेश हुने वातावरण सिर्जना हुन्छ । कार्यरत शिक्षकहरूको क्षमता विकास मार्फत पनि शिक्षण पेसाप्रतिको उनीहरूको उत्तरदायित्वको बढाउन सकिन्छ । शिक्षकलाई शिक्षण सिकाइ प्रति उत्तरदायी बनाउने कार्य आजको अपरिहार्य आवश्यकता बनेको छ ।

शिक्षाको गुणस्तरको अवस्था प्रत्यक्ष रूपले शिक्षकको तयारी, विकास र व्यवस्थापमा आधारित हुन्छ । गुणस्तरीय शिक्षक नियुक्ति र परिचालनका लागि शिक्षकको प्राज्ञिक योग्यता र तालिम दुवैको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । विद्यमान शिक्षा नियमावलीले पनि शिक्षाशास्त्र सङ्कायमा अध्ययन गरेका शिक्षकहरूलाई प्राज्ञिक र पेसागत दुवै रूपले योग्य मानेको छ। यसका अतिरिक्त शिक्षक हुनका लगि शिक्षक सेवा आयोगबाट लिइने शिक्षण अध्यापन अनुमती पत्रको परीक्षा समेत उत्तीर्ण हुनु पर्छ । विद्यालय तहका शिक्षकका लागि अध्ययन अनुमती पत्रको व्यवस्था गर्न र शिक्षक छनोट र शिक्षकको बढुवाका लागि सिफारिस गर्न शिक्षक सेवा आयोगको व्यवस्था रहेको छ ।

शिक्षक व्यवस्थापनका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, विद्यालय शिक्षक किताव खाना,प्रदेश स्थित शिक्षा विकास निर्देशनालय र प्रदेश शिक्षक तालिम केन्द्रहरू जिम्मेवार छन् । त्यसै गरी संघ मातहत रहेको जिल्ला स्थित शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ,स्थानीय तह र विद्यालय पनि शिक्षक व्यवस्थापन कार्यमा संलग्न हुन्छन् ।

विद्यमान अवस्थामा शैक्षिक संघसंस्थाबाट उच्चतम अङ्क प्राप्त गरेका व्यक्ति तथा उच्च प्रतिभाशाली व्यक्तिहरूको पहिलो रोजाइ शिक्षण पेसा हुन सकेको देखिंदैन । नेपालको सामाजिक मूल्य तथा मान्यताका कारण शिक्षकलाई गरिने सामाजिक सम्मान कम हुने गरेको छ । शिक्षकलाई प्रदान गरिने वृत्तिविकासको अवसरमा रहेका केही सीमितता पनि शिक्षण पेसा तर्फ विकर्षणका लागि जिम्मेवार छन् ।

नेपालको सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत अधिकाश शिक्षकहरू तालिम प्राप्त छन् । शिक्षक सेवा आयोगबाट लिइने योग्यता परीक्षा उत्तीर्ण भइ शिक्षण पेसामा आवद्ध भएका हुन्छन् । किन की शिक्षक सेवा आयोगद्वारा गरिएको विज्ञापनअनुसार लिइएको प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षामा सोही तह र विषयमा अध्यापन अनुमती पत्र प्राप्तमध्येबाट प्रतिस्पर्धा गराइ उत्तीर्ण गर्ने उम्मेदवारहरूमध्ये योग्यता क्रम अनुसार बढी अङ्क प्राप्त गर्नेलाई प्राथमिकताको आधारमा स्थायी नियुक्ति गरिन्छ ।

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न कक्षा कोठामा गरिने क्रियाकलापहरू शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापका रूपमा रहन्छन् । यसका लगि शिक्षकहरू पेसागत रूपले योग्य, दक्ष, सिपयुक्त हुनु पर्छ। शिक्षणप्रति झुकाव हुनु पर्छ । शिक्षक सहजकर्ताको रूपमा प्रस्तुत हुनुपर्छ । उनीहरूले विद्यार्थीको सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्न सक्नु पर्छ । सिकारुका सिकाइ समस्या पहिचान गरी उनीहरूलाई निरन्तर सिकाइमा उत्प्रेरित गर्नु पर्छ । विद्यार्थीहरूलाई

सिक्ने कार्यमा बढी सहभागी गराउन सहजीकरण गर्नु पर्छ । कक्षा कोठामा विद्यार्थीहरूलाई बढीभन्दा बढी सक्रिय हुन उत्प्रेरित गर्नु पर्छ । पाठ्यक्रमले तय गरेको सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न शैक्षिक सामग्मा आधारित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु पर्छ ।

शिक्षकहरूबढी जिम्मेवार हुनु पर्छ । सिकारुको सिकाइका लागि प्रतिवद्ध हुनुपर्छ । उनीहरू बढी जिम्वेवारपूर्ण हुनुपर्दछ । यसका लागि शिक्षक सहयोग पद्दति पनि उत्तिकै जिम्मेवार हुन्छ । शिक्षकलाई निरन्तर सहयोग सहजीकरण तथा परामर्श प्रदान गर्नु पर्छ । आवश्यकता अनुसार शिक्षण सिकाइका लागि थप पेसागत विकासका अवसरहरू प्रदान गरी ज्ञान सिप र दक्षताका पक्षबाट अद्यावधिक गराइरहनु पर्छ । आधुनिक शिक्षण प्रविधि र प्रविधिमा आधारित शिक्षण सक्षमता विकास हुनु पर्छ ।

३.६.१ *वर्तमान अवस्था र समस्याहरू*

- **आकर्षणको कमी:** शिक्षण पेसा मेधावी जनशक्तिको पहिलो रोजाइ बन्न नसक्नु र सामाजिक सम्मानमा कमी ।
- **अवैज्ञानिक मूल्याङ्कन:** शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन वस्तुनिष्ठ नहुनु र पुरस्कार/दण्ड प्रणाली प्रभावहीन रहनु ।
- **समन्वयको अभाव:** संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच शिक्षक पदस्थापन र व्यवस्थापनमा स्पष्ट कार्यविधिको कमी ।
- **तालिम र कक्षाकोठा:** तालिमको ज्ञान कक्षाकोठाको सिकाइमा रूपान्तरण हुन नसक्नु र प्रविधिको प्रयोगमा शिक्षकको क्षमता सीमित हुनु ।

३.६.२ *रणनीतिक उद्देश्य*

- शिक्षकलाई 'सहजकर्ता' (Facilitator) र 'अनुसन्धानकर्ता' (Researcher) को भूमिकामा स्थापित गर्ने ।
- कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली (Performance-based Incentive) मार्फत शिक्षण सिकाइलाई उत्तरदायी बनाउने ।
- विषयगत र मापदण्डमा आधारित शिक्षक दरबन्दी मिलान गरी सन्तुलित शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्ने ।

३.६.३ *रणनीति र कार्यनीतिहरू*

रणनीति	**मुख्य कार्यनीतिहरू**
१. क्षमता विकास	'ज इन्डक्सन' (Job Induction) तालिम, अनलाइन/अफलाइन मिश्रित (Blended) तालिम र अनुसन्धानमा आधारित तालिम ।
२. प्रभावकारी व्यवस्थापन	विद्यालयमा विषयगत विभाग गठन, प्रधानाध्यापकको कार्यसम्पादन करार र दरबन्दी मिलान ।

३. प्रोत्साहन र सुशासन	'उत्कृष्ट शिक्षक/प्रधानाध्यापक पुरस्कार', शिक्षक जर्नल प्रकाशन र कार्यसम्पादनमा आधारित थप सुविधा।
४. मेन्टोरिङ प्रणाली	स्थानीय विज्ञ समूहबाट विद्यालयमा आधारित 'पेसागत सहयोग' (Mentoring) र सहकर्मी बीच अनुभव आदानप्रदान।

३.६.४ *प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य*

कार्यक्रम	**पहिलो ५ वर्ष**	**दोस्रो ५ वर्ष**	**समन्वय/साझेदारी**
सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक तालिम	५ पटक	५ पटक	संघ/प्रदेश/गैसस
भर्चुअल पेसागत तालिम	८ पटक	१० पटक	-
शिक्षक जर्नल प्रकाशन	५ पटक	५ पटक	-
नव-नियुक्त शिक्षक तालिम (Induction)	२ पटक	३ पटक	-
उत्कृष्ट शिक्षक सम्मान	५ पटक	५ पटक	-

३.६.५ *अपेक्षित उपलब्धिहरू*

१. **दक्ष जनशक्ति:** प्रत्येक शिक्षक आधुनिक प्रविधि र शिक्षण विधिमा पोख्त हुनेछन्।

२. **उत्तरदायित्व:** कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन प्रणालीबाट शिक्षकहरू सिकाइ प्रति थप जिम्मेवार बन्नेछन्।

३. **नेतृत्व विकास:** प्रत्येक विद्यालयमा योग्य प्रधानाध्यापक र विषयगत विभागको नेतृत्व सुनिश्चित हुनेछ।

४. **अनुसन्धान संस्कृति:** शिक्षकहरूले आफ्ना सिकाइ अनुभव र समस्या समाधानका लागि अनुसन्धानात्मक लेख तथा जर्नल प्रकाशन गर्नेछन्।

५. **दिगो व्यवस्थापन:** शिक्षक अभिलेख व्यवस्थापन प्रणाली (EMIS) पूर्ण रूपमा अद्यावधिक हुनेछ।

थप कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **शिक्षक 'लर्निङ कम्युनिटी' (PLC):** नगरपालिकाले विद्यालयहरूलाई साना-साना समूहमा बाँडी 'प्रोफेसनल लर्निङ कम्युनिटी' का रूपमा विकसित गर्नुपर्छ, जसले विद्यालयको आन्तरिक सुधारमा मद्दत गर्छ।
- **प्रधानाध्यापकको भूमिका:** प्रधानाध्यापकलाई केवल प्रशासक नभई 'शैक्षिक नेतृत्व' (Instructional Leader) का रूपमा विकास गर्न विशेष तालिम र अधिकार प्रत्यायोजन गर्नुपर्छ।
- **डिजिटल जर्नल:** शिक्षकहरूले गरेका राम्रा अभ्यासहरूलाई प्रवर्द्धन गर्न नगरपालिकाको वेबसाइटमा 'शिक्षक पोर्टल' बनाई 'डिजिटल जर्नल' प्रकाशन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ।
- **कार्यसम्पादन सूचक (KPI):** शिक्षकको बढुवा र प्रोत्साहनका लागि विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि (Learning Outcome) लाई मुख्य सूचक बनाउनु वैज्ञानिक हुन्छ।

३.७ विद्यालय व्यवस्थापन

नेपालमा संघीय स्वरूपको राज्य व्यवस्था अनुसार विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा तीनै तहको सरकार (संघ, प्रदेश र स्थानीय तह) क्रियाशिल रहेका छन् । नेपालको संविधान २०७२ ले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने अख्तियारी स्थानीय तहलाई तोकेको छ । यसो भए तापनि शिक्षाको व्यवस्थापन तीन ओटै तहको कार्यसूचीमा रहेको हुँदा सबै तहका सरकार बिचको आपसी समन्वय र सहकार्य अत्यावश्यक छ । यसरी हुने सहकार्य समन्वय र सहयोगबाट नै राज्यले परिलक्षित गरेका शिक्षाका उद्धेश्य तथा अन्य विकासका उद्देश्यहरू हासिल गर्न सकिन्छ । साझा अधिकारको कार्यसूचीका आधारमा विद्यालय व्यवस्थापनमा संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले आ-आफ्नो क्षेत्रबाट भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहेका छन् । यसप्रकारको व्यवस्थाबाट २१ औँ शताब्दीको आवश्यकतालाई सुहाउँदो जनशक्ति उत्पादन गर्न तीनै तहको योजना बिच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्नु पर्ने अवस्था छ । यही परिवेशमा देवचुली नगरपालिकाले १० वर्षे नयाँ शिक्षा योजना (२०८०-२०८९) बनाई २०८० देखि कार्यान्वनमा जाने अवस्था छ ।

प्रत्येक नगरपालिका क्षेत्रभित्र स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका विद्यालय एवं शिक्षण संस्थाहरूको सञ्चालन, नियमन, जस्ता कार्यहरूलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने हुन्छ । शिक्षाका समग्र कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नगरपालिका भित्र एक अलगै संरचाना कार्यरत हुने गरेको छ । देवचुली नगरपालिकामा पनि स्थानीय सरकारको मातहतमा शैक्षिक प्रशासन शाखा लगायत अन्य शाखाहरू, वडा कार्यालयहरू, शैक्षिक व्यवस्थापन सम्बन्धी निकायहरू कार्यरत रहेका छन् । विद्यालय एवं शिक्षण संस्थाहरूका साथै विद्यालयको भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक प्रशासनिक एवं व्यवस्थापकीय क्षेत्रमा कार्य गर्ने विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ, बालविकास केन्द्र, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र जस्ता संरचानहरू पनि कार्यान्वयनमा रहेका छन् ।

नगरपालिकास्तरको शैक्षिक नीति तथा योजना निर्माण विकास भइ कार्यान्वयनमा रहेको छ । त्यसै गरी वार्षिक रुपमा कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमाका लागि निर्दशिका तयार भइ कार्यान्वयनमा आएको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक ऐन, नियम, निर्देशिका, मापदण्डहरू विकास भइ कार्यान्वयनमा पनि रहेका छन् । शैक्षिक कार्यक्रमको अनुगमन, विद्यालय एवं शिक्षण संस्थाहरूको सुपरिवेक्षण जस्ता नियमन तथा सहजकारी प्रकृतिका कार्यहरू पनि नगरपालिकाले सम्पादन गर्नु पर्ने अवस्था छ । त्यसै गरी विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक कर्मचारीहरूको क्षमता विकास, शिक्षण संस्थाहरूको भौतिक र शैक्षिक पूर्वाधारहरूको विकास, शिक्षक दरवन्दीको व्यवस्थापन, विद्यालय वातावरणमा सुधार लगायतका कार्यहरूको जिम्मेवारी नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेको छ ।

देवचुली नगरपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिहरू गठन भइ कार्यान्वयनमा आएका छन् । यी व्यवस्थापन समितिहरूले शैक्षिक विकासका लागि निरन्तररुपमा कार्य गरिरहेका छन् ।

विद्यालयको व्यवस्थापनलाई अझ बढी प्रभावकारी बनाइ नगर पालिका क्षेत्र भित्रका सबै सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्न अझै धेरै कार्यहरू गर्नु पर्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ।

गरिबी अज्ञानता, वेरोजगारी, राजनीतिक पक्षपोषणको व्यापकताका कारण पनि समग्र विद्यालय व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन सकेको छैन। विद्यालयमा दक्ष जनशक्तिको कमी पनि रहेको छ। केही विद्यालयहरूमा सूचना तथा प्रविधिको पहुँचमा समस्या छ भने कतिपय शिक्षकहरूमा स,सूचन तथा प्रविधिसमबन्धी ज्ञान तथा सीपको कमी रहेको छ। यसकार लागि पर्याप्त तालिम तथा क्षमता र नेतृत्व विकासको अवसरको न्युनता देखिन्छ। शिक्षक कर्मचारीका पेशागत संघ सङ्गठनहरू शैक्षिक तथा प्राज्ञिक हुन सकेका छैनन्। पेशागत विकासमा भन्दा अधिकारका क्षेत्रमा मात्र सिमित रहनु र बढी राजनीतिक आवरणका आधारमा परिचालित हुने अवस्था पनि विद्यमान रहेको छ॥ राष्ट्रिय तथा स्थानीय वजेटमा शिक्षा क्षेत्रले प्रमुख प्राथमिकता पाउन सकेको अवस्था छैन। प्र.अ. लाई दिइने सेवा सुविधामा पनि न्यून छ। शिक्षण पेशामा असल जनशक्तिको आकर्षण गर्न सकिएको छैन। विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघलाई शैक्षिक सुधारका गतिविधिमा सरिक हुने गरी सक्षम बनार्न सकिएको छैन। यसप्रारको अवस्थामा विद्यालय व्यवस्थापनमा शिक्षाको योजनाले थप सुधार गर्न अत्यावश्यक देखिन आएको छ।

३.७.१ *वर्तमान अवस्था र समस्याहरू*

- **अधिकार र समन्वय:** तीनै तहका सरकारबीच शिक्षा सम्बन्धी एकीकृत कानुनको अभावमा कार्य जिम्मेवारीमा स्पष्टताको कमी।
- **पूर्वाधार र वातावरण:** भौतिक संरचनाको अभाव, अपाङ्गता-मैत्री वातावरण नहुनु तथा खानेपानी, सरसफाइ र ल्याबको अपर्याप्तता।
- **शासकीय सुशासन:** विद्यालय व्यवस्थापन समिति (विव्यस) र शिक्षक अभिभावक संघ (अभिभावक) को सक्रियता कम हुनु, राजनीतिक हस्तक्षेप रहनु र पारदर्शी/जवाफदेही आर्थिक कारोबारको अभाव।
- **दरबन्दी र जनशक्ति:** विषयगत र तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्थापन नहुनु तथा योग्य जनशक्तिको शिक्षण पेसातर्फ आकर्षण घट्नु।

३.७.२ *रणनीतिक उद्देश्य*

- विद्यालयमा शैक्षिक सुशासन कायम गरी विद्यालय सुधार योजना (SIP) को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने।
- नतिजामा आधारित शासकीय प्रबन्ध (Result-based Governance) र प्रधानाध्यापकको कार्यसम्पादन करार (Performance Contract) प्रणाली लागू गर्ने।
- विद्यालय, समुदाय र सरकारको त्रिपक्षीय साझेदारीबाट शैक्षिक वातावरण सुदृढ गर्ने।

३.७.३ *रणनीति र कार्यनीतिहरू*

रणनीति	मुख्य कार्यनीतिहरू
१. संस्थागत सुशासन	सामाजिक परीक्षण र सार्वजनिक सुनुवाइलाई अनिवार्य गर्ने, कार्यसम्पादन करारमा प्रधानाध्यापक नियुक्त गर्ने।
२. भौतिक सुधार	विद्यालय नक्साङ्कन गरी आवश्यकताका आधारमा समायोजन, रङ्गशाला/ल्याब/पुस्तकालयको स्तरोन्नति।
३. दरबन्दी मिलान	विद्यार्थी सङ्ख्या र विषयगत आवश्यकताका आधारमा वैज्ञानिक ढङ्गले शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण।
४. सक्षमता विकास	विव्यस पदाधिकारी, प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरूलाई पेसागत र नेतृत्व विकास तालिम।

३.७.४ *प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य*

कार्यक्रम	पहिलो ५ वर्ष	दोस्रो ५ वर्ष	समन्वय/साझेदारी
ऐन, नियमावली र कार्यविधि विकास	४ पटक	३ पटक	संघ/प्रदेश/गैसस
कार्यसम्पादन करारमा प्र.अ. नियुक्ति	२८ विद्यालय	२८ विद्यालय	नगरपालिका
उत्कृष्ट विद्यालय प्रोत्साहन	५ पटक	५ पटक	-
सार्वजनिक सुनुवाइ/सामाजिक परीक्षण	५ पटक	५ पटक	-
शिक्षक दरबन्दी मिलान	२ पटक	३ पटक	-

३.७.५ *अपेक्षित उपलब्धिहरू*

१. **शैक्षिक सुशासन:** विद्यालयमा पूर्ण पारदर्शिता, जवाफदेहिता र सुशासनको संस्कृति स्थापित हुनेछ।

२. **नेतृत्व क्षमता:** कार्यसम्पादन करारमा नियुक्त प्रधानाध्यापकहरूले विद्यालयलाई नतिजामुखी बनाउनेछन्।

३. **भौतिक पूर्वाधार:** विद्यालयहरू बालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री र प्रविधिमैत्री बन्नेछन्।

४. **समुदायको अपनत्व:** विद्यालय र समुदायबीचको सम्बन्ध सुमधुर भई शैक्षिक गतिविधिमा अभिभावकको सक्रिय सहभागिता रहनेछ।

५. **क्षमता विकास:** विव्यस र प्रधानाध्यापकहरूको सक्षमता अभिवृद्धि भई गुणस्तरीय शैक्षिक सेवा प्रवाह सुनिश्चित हुनेछ।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **विद्यालय नक्साङ्कन (School Mapping):** देवचुली नगरपालिकाले भुगोल र विद्यार्थीको घनत्वलाई आधार मानी विद्यालय समायोजनको निर्णय वैज्ञानिक ढङ्गले गर्नुपर्छ।

- **प्रधानाध्यापकको भूमिका:** प्रधानाध्यापकलाई केवल प्रशासक नभई 'शैक्षिक नेतृत्व' (Instructional Leader) को रूपमा विकास गर्न कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन र अधिकार प्रत्यायोजनमा जोड दिइनुपर्छ।
- **सार्वजनिक सुनुवाइ:** केवल कानुनी प्रक्रियाका लागि मात्र नभई वास्तविक सुधारका लागि विद्यालयमा त्रैमासिक रूपमा 'अभिभावक-शिक्षक सम्मेलन' र 'सार्वजनिक सुनुवाइ' गर्ने पद्धति बसाल्नुपर्छ।
- **स्थानीय स्रोत परिचालन:** नगरपालिकाले आफ्नो आन्तरिक बजेट र दातृ निकायसँग समन्वय गरी प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयमा कम्तीमा एक 'स्मार्ट कक्षा' र 'प्रयोगात्मक ल्याब' को प्रबन्ध गर्नुपर्छ।

३.८ अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा

समाजिक रुपान्तरणका लागि शिक्षा अपरिहार्य हुन्छ। शिक्षा प्राप्त गर्ने विभिन्न विधि, प्रक्रिया तथा मोडेलहरू हुन्छन्। विद्यालय, विश्वविद्यालयबाट दिइने शिक्षा औपचारिक तथा नियमित शिक्षाका रूपमा रहन्छ। त्यसैगरी औपचारिक वा नियमित शिक्षा पद्धति भन्दा बाहिरबाट पनि व्यक्तिले प्रशस्त मात्रामा सिकाइ गरिरहेको हुन्छ। जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र अभिवृद्धि हासिल गर्ने अनौपचारिक पद्तिहरू हुन्छन। यसरी अनौपचारिक रूपमा प्राप्त गर्ने शिक्षालाई अनौपचारिक शिक्षाका रूपमा परिमाषित गरिन्छ। त्यसै गरी गर्भावस्थादेखि मृत्यु पर्यन्त देखेर, सुनेर, गरेर, आकस्मिक रूपमा पनि व्यक्तिले सिकाइ गर्ने गर्छ। यसप्रकारको शिक्षालाई अनियमित शिक्षाका रूपमा लिने गरिन्छ। औपचारिक शिक्षा पद्धति भन्दा बाहिर मानवीय जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र अभिवृद्धि हासिल गर्ने माध्यम नै अनौपचारिक शिक्षा हो।

अनौपचारिक शिक्षा पद्धतिको अभ्यास मानव सभ्यताको विकाससँगै हुदै आएको छ। मानिसले कुनै न कुनै रूपमा अनौपचारिक रूपमा सिकाइ गर्दै आएको छ। सिकाइ जीवन भर हुने गर्छ। तसर्थ अनौपचारिक तरिका बाट सिक्ने सिकाइलाई आजीवन वा जीवनपर्यन्त सिकाइ भनेर पनि भन्ने गरिन्छ। नेपाल सरकारले अनौपचारिक शिक्षालाई उच्च प्राथमिकताका साथ अग्रसारित गरेको छ। साक्षर नेपाल अभियान सञ्चालन नै गरेको छ। साक्षरता शिक्षा, निरन्तर शिक्षा, साक्षरोत्तर शिक्षा, खुला विद्यालय शिक्षा, लगायतका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुदै आएका छन्।

देवचुली नगरपालिकाले पनि अनौपचारिक शिक्षा अन्तरगत सक्षरता शिक्षा निरन्तर शिक्षा जस्ता शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। पालिका भर २ ओटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। यी केन्द्रहरूले अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमहरू निरन्तर सञ्चालन गर्दै आएका छन्। पालिकामा अझै पनि ४ प्रतिशत व्यक्तिहरू निरक्षर रहेको अवस्था विद्यमान छ। यसका लागि अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षाको विकास तथा विस्तार जरुरी देखिन आएकोछ। पालिका साक्षर पालिकाका रूपमा घोषणा भएको छ तर पनि निरन्तर सिकाइको आवश्यकता रहेको छ।

३.८.१ वर्तमान अवस्था र समस्याहरू

- **साक्षरताको निरन्तरता:** पालिका साक्षर घोषणा भए पनि निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमको अभावमा साक्षरता सीपको प्रयोग र दिगोपनामा ह्रास ।
- **तथ्याङ्कको अभाव:** लक्षित वर्ग (निरक्षर/वेरोजगार) को वास्तविक घरधुरी सर्वेक्षण र अद्यावधिक तथ्याङ्कको अभाव ।
- **सीप र रोजगारको बेमेल:** अनौपचारिक शिक्षालाई बजारमुखी सीप र रोजगारीसँग जोड्न नसक्नु ।
- **केन्द्रहरूको अवस्था:** सामुदायिक सिकाइ केन्द्र (CLCs) केवल नाममा सीमित हुनु र तिनको संस्थागत तथा भौतिक सुदृढीकरण हुन नसक्नु ।
- **प्रमाणीकरणको कमी:** अनौपचारिक र जीवनपर्यन्त सिकाइबाट प्राप्त सीपलाई औपचारिक शिक्षा वा श्रम बजारमा प्रमाणीकरण गर्ने प्रणाली कार्यान्वयन नहुनु ।

३.८.२ रणनीतिक उद्देश्य

- अनौपचारिक शिक्षालाई जीवनपर्यन्त सिकाइ (Lifelong Learning) को संस्कृतिका रूपमा विकास गर्ने ।
- सीमान्तकृत समुदायको आयआर्जन र आर्थिक सशक्तीकरणका लागि सीप विकास कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिने ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई 'सूचना र सिकाईको हब' का रूपमा रूपान्तरण गर्ने ।

३.८.३ रणनीति र कार्यनीतिहरू

रणनीति	मुख्य कार्यनीतिहरू
१. तथ्याङ्क व्यवस्थापन	घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत लक्षित वर्ग पहिचान र डिजिटल डेटाबेस निर्माण ।
२. संस्थागत सुदृढीकरण	'एक वडा, एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र' को अवधारणा कार्यान्वयन ।
३. सीप र रोजगारी	अनौपचारिक शिक्षालाई उद्यमशीलता र आयआर्जन सीपसँग जोड्ने (Public-Private-Community Partnership) ।
४. प्रमाणीकरण	सिकाइको स्तर निर्धारण र औपचारिक शिक्षामा प्रवेशका लागि क्रेडिट ट्रान्सफर वा प्रमाणीकरण नीति लागू गर्ने ।

३.८.४ प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य

कार्यक्रम	पहिलो ५ वर्ष (२०८४)	दोस्रो ५ वर्ष (२०८९)	समन्वय/साझेदारी
घरधुरी सर्वेक्षण तथा डेटा अद्यावधिक	१ पटक	१ पटक	संघ/प्रदेश/गैसस
सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सुदृढीकरण	५ पटक	५ पटक	-

साक्षरता र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम	५ पटक	५ पटक	-
आय-आर्जन सीप विकास तालिम	५ पटक	१२ पटक	स्थानीय व्यवसाय
खुला विद्यालय सञ्चालन	१ पटक	१ पटक	-
सिकाइ सीप प्रमाणीकरण	५ पटक	५ पटक	-

३.८.५ *अपेक्षित उपलब्धिहरू*

१. **पूर्ण साक्षरता र निरन्तरता:** साक्षरताको अवस्था सुदृढ भई निरन्तर शिक्षाले नागरिकको क्षमतामा अभिवृद्धि गर्नेछ।

२. **सबल सिकाइ केन्द्र:** प्रत्येक वडामा कम्तीमा एउटा क्रियाशील र प्रविधिमैत्री सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहनेछ।

३. **रोजगारमुखी शिक्षा:** अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट सीप हासिल गरी धेरै नागरिक स्वरोजगार बन्नेछन्।

४. **सहज पहुँच:** सिकाइ प्रमाणीकरण प्रणालीले गर्दा अनौपचारिक शिक्षाबाट औपचारिक शिक्षाको मूलधारमा प्रवेश सहज हुनेछ।

५. **जनचेतना:** मिडिया र भर्चुअल माध्यमबाट स्वास्थ्य, वित्तीय साक्षरता र डिजिटल साक्षरतामा नगरवासीको पहुँच पुग्नेछ।

थप कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **डिजिटल साक्षरता:** अनौपचारिक शिक्षालाई अब परम्परागत अक्षर ज्ञान मात्र नभई डिजिटल साक्षरता (इन्टरनेट, मोबाइल बैंकिङ, इ-गभर्नेन्स) सँग जोड्नु अनिवार्य छ।
- **पीपीपी मोडल (PPCP):** सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई स्थानीय सहकारी र उद्योगहरूसँग जोडेर 'इन्टर्नशिप' वा 'सीप प्रशिक्षण' केन्द्रका रूपमा विकास गर्नुहोस्।
- **स्वयंसेवक परिचालन:** पालिकाभित्रका स्नातक वा उच्च शिक्षा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई साक्षरता र जनचेतना अभियानमा 'स्वयंसेवक' का रूपमा परिचालन गर्ने नीति लिनुहोस्।
- **सूचना बैंक:** सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई पालिकाको सूचना प्रवाह गर्ने र नागरिकका समस्या सुन्ने 'गुनासो सुनुवाइ केन्द्र' का रूपमा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ।

३.१० समावेशी शिक्षा

सार्वजनिक शिक्षामा सबैको समान सहभागिता हुने अवस्था सिर्जना गर्नु पर्ने हुन्छ। विविध कारणबाट शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चित बालबालिकाको शिक्षामा समान पहुचको अवस्था सुनिश्चित गर्नु पर्छ। त्यसैगरी उनीहरूको शैक्षिक उपलब्धिमा पनि समानता कायम गर्नु पर्ने हुन्छ। समावेशी शिक्षा विशेष गरी शिक्षाको मुल

प्रवाहबाट बाहिर रहेका वा बन्चितिमा परेका वा पारिएका बालबालिका तथा प्रौढहरू समेतलाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा समाहित गर्ने प्रक्रिया हो। शिक्षालाई सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणको मूल साधनका रुपमा आत्मसाथ गरिएको हुँदा शिक्षामा समावेशिताको विषय महत्वपूर्ण हुन्छ । नेपालको संविधान २०७२ ले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभुत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ। यसका अतिरिक्त अपाङ्गता भएका र आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने र मातृ भाषामा शिक्षा पाउने हक समेतको व्यवस्था गरेको छ।

समावेशी शिक्षाले समाजमा रहेका हरेक वर्ग, क्षेत्र, समुदाय, जातजाति लगायत शिक्षाबाट बञ्चितिमा रहेका वर्गलाई उनीहरूको शैक्षिक आवश्यकता र चाहना पहिचान गर्छ। उनीहरूको आवश्यकता अनुसारको शिक्षा प्रदान गर्ने कार्य समावेशी शिक्षाले गर्छ। त्यसैगरी सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय जीवनयापन गर्न सक्ने बनाई शिक्षाको माध्यमबाट राज्यको मूल प्रवाहमा समाहित गर्न समावशी शिक्षाले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्र्छ। प्रत्येक बालबालिकाको शैक्षिक अधिकारको प्राप्तिका लागि समतामूलक पहुँच अपरिहार्य हुन्छ। यसका लागि समावशि शिक्षा जरुरी छ। यसले सबै प्रकारका बालबालिकाले सिक्न सक्छन भन्ने मान्यता राख्दछ। यसर्थ सबै बालबालिकाको पूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित्त गर्ने शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा समान सहभागिताको अवस्था सिर्जना गर्ने र सबै बालबालिकाको शैक्षिक गुणस्तको अवस्था सुनिश्चित गर्ने शिक्षा नै समावेशी शिक्षाका रुपमा रहने गर्छ । समावेशी शिक्षाले बालबालिकामा भएको विविधता को सम्मान गर्छ । सबै बालिकालिकाको शैक्षिक अधिकार सुनिश्चित गर्नछ। त्यसै गरी सबै सिकारुको सक्रिय सहभागिताको लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्छ।

३.१०.१ वर्तमान अवस्था र समस्याहरू

- **पहिचानको अभाव:** अपाङ्गता भएका र सिकाइ कठिनाइ भएका बालबालिकाको वैज्ञानिक वर्गीकरण र वास्तविक तथ्याङ्कको कमी।
- **भौतिक अवरोध:** विद्यालयका भौतिक संरचना (र्‍याम्प, शौचालय, कक्षाकोठा) अपाङ्गता-मैत्री नहुनु।
- **क्षमताको अभाव:** शिक्षकहरूमा समावेशी शिक्षण विधि (Inclusive Pedagogy) र सिकाइ सामग्री प्रयोगको सीप न्यून हुनु।
- **सामाजिक अवरोध:** अपाङ्गता र सीमान्तकृत समुदायप्रति अभिभावक र समाजमा रहेको परम्परागत नकारात्मक दृष्टिकोण।

३.१०.२ रणनीतिक उद्देश्य

- 'कोही पनि नछुटून्' (Leave No One Behind) को सिद्धान्त अनुरुप शिक्षामा समान पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।
- अपाङ्गता-मैत्री भौतिक र शैक्षिक वातावरण निर्माण गरी सबै बालबालिकाको शैक्षिक उपलब्धिमा समानता कायम गर्ने।
- अभिभावक र समुदायलाई समावेशी शिक्षाको अभियानमा सक्रिय साझेदार बनाउने।

३.१०.३ रणनीति र कार्यनीतिहरू

रणनीति	मुख्य कार्यनीतिहरू
१. पहिचान र डेटाबेस	प्रत्येक विद्यालयमा 'कार्यगत सीमितता पहिचान' (Early Screening) पद्दति लागू गर्ने।
२. भौतिक सुधार	विद्यालयहरूलाई 'अपाङ्गता-मैत्री' (र्याम्प, लिफ्ट, विशेष शौचालय) र बालमैत्री बनाउने।
३. शिक्षण सुधार	व्यक्तिगत सिकाइ योजना (IEP) कार्यान्वयन र समावेशी शिक्षण सामग्रीको विकास।
४. आर्थिक सहयोग	सीमान्तकृत समूहका लागि लक्षित छात्रवृत्ति र अभिभावकको आय-आर्जन क्षमता विकास।

३.१०.४ प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य

कार्यक्रम	**पहिलो ५ वर्ष (२०८४)**	**दोस्रो ५ वर्ष (२०८९)**	**समन्वय/साझेदारी**
पालिका स्तरीय समावेशी नीति	१ पटक	१ पटक	संघ/प्रदेश/गैसस
अपाङ्गता-मैत्री विद्यालय भौतिक सुधार	५ पटक	५ पटक	-
कार्यगत सीमितता पहिचान तालिम	५ पटक	५ पटक	-
लक्षित छात्रवृत्ति कार्यक्रम	५ पटक	५ पटक	-
अभिभावक आय-आर्जन तालिम	४५ जना	८० जना	-

३.१०.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू

१. **समान पहुँच:** अपाङ्गता र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाको विद्यालय भर्ना र टिकाउ दरमा उल्लेख्य वृद्धि।

२. **अनुकूलन वातावरण:** सबै सामुदायिक विद्यालयहरू अपाङ्गता र लैङ्गिक-मैत्री पूर्वाधारसहित सञ्चालन हुने।

३. **दक्ष जनशक्ति:** विद्यालयका शिक्षकहरू समावेशी शिक्षण र साङ्केतिक भाषा/ब्रेल लिपिमा आधारभूत ज्ञान राख्ने।

४. **सशक्त समुदाय:** सीमान्तकृत बालबालिकाका अभिभावकहरू आर्थिक रूपमा सक्षम र शैक्षिक रूपमा सचेत हुने।

५. **सिकाइ उपलब्धि:** 'व्यक्तिगत सिकाइ योजना' (IEP) मार्फत सिकाइ कठिनाइ भएका बालबालिकाको नतिजामा सुधार।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **व्यक्तिगत सिकाइ योजना (IEP):** प्रत्येक विद्यालयले सिकाइ सिमितता भएका बालबालिकाका लागि उनीहरूको क्षमता अनुसारको IEP तयार गर्नुपर्छ।
- **स्वयंसेवक शिक्षक:** समावेशी शिक्षाका लागि आवश्यक पर्ने विशेष सहयोगका लागि नगरपालिकाले विद्यालयहरूमा स्वयंसेवक शिक्षक वा मेन्टरहरू परिचालन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ।
- **संवेदनशीलता तालिम:** शिक्षकहरू र प्रधानाध्यापकहरूलाई समावेशी शिक्षाको अवधारणा र कानुनबारे अभिमुखीकरण तालिम निरन्तर हुनुपर्छ।
- **डिजिटल पहुँच:** अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि अडेप्टिभ सफ्टवेयर, अडियो-भिजुअल सामग्री र प्रविधिमा आधारित सिकाइमा जोड दिनुपर्छ।

३.११ शैक्षिक गुणस्तर

नगरपालिकाले अपेक्षा गरेको जनशक्ति उत्पादनका लागि शैक्षिक व्यवस्थापन तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको गुणस्तरीयता कायम हुन नितान्त जरुरी छ । यसकालागि शिक्षाका समग्र पक्षहरुको गुणस्त्तरीयता अत्यावश्यक हुन्छ। शिक्षक गुणस्तरयुक्त हुनु पर्छ। शिक्षण सिकाइका लागि अत्यावश्यक ज्ञान तथा सीपले युक्त हुनु पर्छ। विद्यालय बातावरण गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइका लागि उपयुक्त हुनु पर्छ। शैक्षिक व्यवस्थापन स्तरीय हुनु पर्छ। सिकारु सिकाइ प्रति आकर्षित हुनु पर्छ। अभिभाको सक्रियता शिक्षण सिकाइ प्रति हुनु पर्छ। यसो हुन सकेमा मात्र गुणस्तरीय शिक्षण सिकाकाइको उपयुक्त वातावरण निर्माण हुन जान्छ।

गुणस्तर सापेक्षित हुन्छ । स्थान विषेश गुणस्त फरक फरक हुन सक्छ । तर पनि शैक्षिक गुणस्तका लागि मापनयोग्य सूचकहरू विकास गरी कार्न्वयनमा जानु पर्ने हुन्छ । यसका लागि गुणस्तर मापदण्ड तथा मापन सूचकरुको जरुरुत पर्छ । नेपालमा पनि गुणस्तरका मापदण्डका रुपमा केही सूचकहरु तय गरी अभ्यासमा आएका छन्। शिक्षाका मुख्य मुख्य उपलब्धि सूचकरु परिभाषित गरिएका छन्। त्यसै गरी शिक्षकको सक्षमता परिभाषित गरिएको छ । शैक्षिक गुणस्तरर परीक्षण केन्द्रल पनि गुणस्तर परीक्षणका सूचकहरु विकास गरी कार्यान्वयन ल्याएको छ।

गुणस्तर सुधारका लागि भौतौतिक पक्षमा सुधार गरिएको छ। शिक्षकलाई विभिन्न प्रकारका पेसागत विकासका तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन्। समावेशी शिक्षाको अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । आवधिका रुपमा तहगत तथा कक्षागत विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने पद्दति स्थापित गरिएको छ । यतिका अभ्यासहरूका बावजूद पनि शैक्षिक गुणस्तरका सबन्धमा समस्या तथा चुनौतीहरू भने विद्यमान रहेका छन्। यी चुनौतिहरूको सामना गर्ने गरी योजनाले नीति तथा कार्यनीति र प्रमुख कार्यक्रमहरू तय गर्नु पर्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ।

३.११.१ वर्तमान अवस्था र समस्याहरू

- **गुणस्तरको असमानता:** भौगोलिक र संस्थागत अवस्थाका कारण विद्यालयहरूबीच शैक्षिक नतिजामा ठूलो खाडल।
- **पूर्वाधार अभाव:** गुणस्तरीय शिक्षणका लागि आवश्यक विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय, र सूचना प्रविधि (ICT) ल्याबको अपर्याप्तता।
- **व्यवस्थापकीय कमजोरी:** विद्यालय अनुगमन र सुपरीवेक्षण प्रणाली नतिजामुखी नहुनु तथा प्रधानाध्यापकको भूमिका स्पष्ट नहुनु।
- **शिक्षक व्यवस्थापन:** विषयगत शिक्षकको अभाव र शिक्षण पेसामा मेधावी जनशक्तिलाई आकर्षित गर्ने प्रोत्साहन प्रणालीको कमी।
- **मूल्याङ्कन प्रणाली:** निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन (CAS) को प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु र कमजोर विद्यार्थीका लागि 'उपचारात्मक शिक्षण' (Remedial Teaching) को कमी।

३.११.२ रणनीतिक उद्देश्य

- विद्यालय शिक्षालाई नतिजामुखी, प्रविधिमैत्री र व्यावसायिक बनाउँदै समग्र शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने।
- शिक्षण सिकाइमा वैज्ञानिक मापदण्ड र 'कार्यमूलक अनुसन्धान' (Action Research) लाई संस्थागत गर्ने।
- विद्यालयलाई सुरक्षित, अपाङ्गता-मैत्री र 'सिकाइको केन्द्र' का रूपमा विकसित गर्ने।

३.११.३ रणनीति र कार्यनीतिहरू

रणनीति	**मुख्य कार्यनीतिहरू**
१. सुशासन र नेतृत्व	प्रधानाध्यापकको दरबन्दी सिर्जना, कार्यसम्पादन करार र 'गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र' को कार्यान्वयन।
२. शिक्षण सुधार	'शिक्षक सहयोग संयन्त्र' (Teacher Support Cluster) विकास र STEM शिक्षाको प्रवर्धन।
३. भौतिक तथा प्राविधिक सुधार	एक विद्यालय: एक पुस्तकालय, एक विज्ञान प्रयोगशाला र एक ICT ल्याबको व्यवस्था।
४. नतिजामुखी प्रोत्साहन	शैक्षिक अनुसन्धान र उत्कृष्ट नतिजाका लागि शिक्षकलाई 'प्रोत्साहन अनुदान' को व्यवस्था।

३.११.४ प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य

कार्यक्रम	**पहिलो ५ वर्ष (२०८४)**	**दोस्रो ५ वर्ष (२०८९)**	**समन्वय/साझेदारी**
गुणस्तर मापदण्ड विकास	१ पटक	२ पटक	संघ/प्रदेश
शिक्षक दरबन्दी मिलान	२ पटक	३ पटक	-

उत्कृष्ट शिक्षक प्रोत्साहन	५ पटक	५ पटक	-
शिक्षण सिकाइ नियमित अनुगमन	१० पटक	२० पटक	अनुगमन समिति
एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी	६ पटक	९ पटक	-
विद्यालय आधारित शिक्षक सहयोग कार्यक्रम	१२ पटक	१२ पटक	-

३.११.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू

१. **गुणस्तर मापदण्ड:** स्पष्ट मापदण्डको विकास भई विद्यालयहरूले सोही अनुसारको शैक्षिक योजना कार्यान्वयन गर्ने।

२. **व्यावसायिक विकास:** शिक्षकहरूले अनुसन्धानमा आधारित शिक्षण विधि अपनाई कक्षाकोठामा रूपान्तरण गर्ने।

३. **प्रविधिमैत्री सिकाइ:** पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला र डिजिटल ल्याबको माध्यमबाट सिकाइ रुचिपूर्ण बन्ने।

४. **स्वास्थ्य र पोषण:** स्वास्थ्यकर्मीको उपस्थिति र दिवा खाजाको व्यवस्थाले विद्यार्थीको उपस्थिति र सिकाइमा सुधार।

५. **सबल व्यवस्थापन:** गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र र प्रधानाध्यापकको जिम्मेवारीले गर्दा विद्यालयमा सुशासन कायम हुने।

थप कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **सिकाइ कुना (Learning Corner):** कक्षाकोठामा विद्यार्थीको स्तर र रुचि अनुसारका शैक्षिक सामग्री सहितको 'सिकाइ कुना' निर्माणले साना बालबालिकाको सिकाइमा प्रत्यक्ष सुधार ल्याउँछ।
- **STEM शिक्षा:** विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित (STEM) विषयमा थप व्यावहारिक तालिम र सामग्रीमा जोड दिनुहोस्, जसले विद्यार्थीमा सृजनात्मकता बढाउँछ।
- **पढ्दै सिक्दै कमाउँदै:** माध्यमिक तहका विद्यालयहरूमा व्यावसायिक सीपलाई आयआर्जनसँग जोड्ने कार्यक्रमले विद्यार्थीको सीप र आत्मविश्वास दुवै बढाउँछ।
- **शिक्षक आचारसंहिता:** शिक्षक र विद्यार्थी दुवैका लागि स्पष्ट आचारसंहिता लागू गरी कडाइका साथ अनुगमन गर्नु गुणस्तरीयताको पहिलो खुड्किलो हो।
- **अनुगमन समिति:** पूर्व प्रधानाध्यापक र शिक्षाविद्हरू सम्मिलित 'अनुगमन समिति' ले दिने रचनात्मक सुझावहरूलाई नीति निर्माणमा समावेश गर्नुपर्छ।

३.१२ शिक्षामा सूचना सञ्चार र प्रविधिको प्रयोग

सामान्यतया शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (Information and Communication Technology-ICT) भन्नाले आधुनिक विधि तथा प्रविधिको उच्चतम उपयोग गरी कक्षा कोठामा कम्प्युटर र इन्टरनेटका माध्यमबाट छापा, श्रव्य, दृश्य, श्रव्यदृश्य, मल्टिमिडिया तथा वेवमा आधारित शिक्षण सिकाइ सामग्रीको प्रयोग भन्ने अर्थ लाग्दछ। यसले सिकारुले सहज तथा उत्प्रेरित ढंगले सिक्ने र शिक्षकले शैक्षिक सामग्रीमा आधारित भइ सिकाउने शैलीमा परिवर्तन र सहजीकरण गर्ने कार्यलाई थप प्राथमिकता प्रदान गर्छ। आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार प्रतिस्पर्धी जनशक्ति मार्फत् देशले तय गरेका राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय विकासका लक्ष्य हासिल गर्नमा समेत मद्दत पुऱ्याउँछ।

सन् २००० पछिका दशकहरूमा विश्वमा तीव्र गतिमा प्रविधिमा भएको प्रगतिले गर्दा आधुनिक जीवन शैलीका हरेक गतिविधि तथा शिक्षण सिकाइको शैलीमा समेत आमूल परिवर्तन ल्याएको छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप देखि लिएर शैक्षिक योग्यता अभिवृद्धि र विभिन्न विकासका मोड्ल र पक्षहरूमा इन्टरनेट सेवाको पहुँच र गुणस्तरमा वृद्धि भएको छ । यसबाट रेडियो टेलिभिजन र मल्टिमिडियामा आधारित सिकाइ सामग्रीहरूको विकास तीव्र गतीमा भइ रहेको छ। अझ कोभिड १९ को महमारीबाट उत्पन्न कठिन परिस्थितिका कारण अधिकांश पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीहरु अनलाइन सिकाइ सामग्रीमा रूपान्तरण भएका छन्। यसले विद्यालय बन्द भएको समयमा पनि सिकारु तथ शिक्षकले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई निरन्तरता प्रदान गर्न थप सहज भएको छ।

सन् २०३० सम्ममा दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । शिक्षामा पनि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप तथा अन्य शैक्षिक व्यवस्थापनमा सुधारका लागि सूचना तथा सञचार सहितको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ। शिक्षामा सूचना सञ्चार तथा प्रविधिको प्रयोगले शिक्षकलाई पेसागत रूपमा सक्षम बनाउँछ । आधुनिक ज्ञान तथा सीप सद्ग जोड्छ । त्यसै गरी सिकारुलाई सिकाइ प्रतिको आकर्षण बढाउँछ। सिकाइको दिगो पना कायम गर्न सहयोग गर्छ। ननीनतम ज्ञान तथा सीप विकास गर्न सिर्जनात्मक तथा प्रवर्तनात्कम क्रियकलापहरू सञ्चालन गर्न सहजीकरण गर्छ । विद्यालय तथा अन्य शिक्षा सम्बद्ध सस्थाहरूमा गरिने व्यवस्तापकीय कार्यहरूमा सहजता तथा पारदर्शिता ल्याउन समेत मदत गर्छ। यसले शिक्षा प्रणालीलाई मजबुत बनाउन, ज्ञान वितरणमा सुधार ल्याउन, गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच बढाउन र सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी बनाउनमा सहयोग गर्छ । त्यसै गरी पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामग्रीलगायतका सिकाइ सामग्रीका लागि उपयुक्त स्रोतका रूपमा पनि सूचना र सञ्चार प्रविधि रहने हुँदा यसको प्रयोगलाई थप विस्तार हुन अत्यावश्यक छ। कोभिड- १९ ले शिक्षा जगत तथा माननव जीवनमा नकारात्मक प्रभाव पारेको भए तापनि सूचना सञ्चार तथा प्रविधिको प्रयोगको पर्याप्त सम्भावनाहरू पनि उजागर गरिदिएकाले शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई थप प्रोत्साहित गरेको छ

३.१२.१ वर्तमान अवस्था र समस्याहरू

- **पूर्वाधारको अभाव:** अधिकांश विद्यालयमा ICT आधारित शिक्षणका लागि आवश्यक कम्प्युटर ल्याब, मल्टिमिडिया र इन्टरनेटको पहुँच सीमित।
- **दक्षताको कमी:** शिक्षकहरूमा डिजिटल साक्षरता र आधुनिक शिक्षण विधिको प्रयोग गर्ने सीपको अभाव।
- **प्राविधिक अवरोध:** नियमित विद्युत आपूर्ति र उच्च गतिको इन्टरनेट कनेक्टिभिटीमा देखिएका समस्या।
- **डिजिटल सामग्री:** पाठ्यक्रममा आधारित स्तरीय डिजिटल सिकाइ सामग्री (e-content) को पर्याप्त उपलब्धता नहुनु।

३.१२.२ रणनीतिक उद्देश्य

- विद्यालयमा प्रविधिमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गरी डिजिटल शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
- शिक्षकहरूको ICT सक्षमता वृद्धि गरी शिक्षण सिकाइलाई थप प्रभावकारी, पारदर्शी र आधुनिक बनाउने।
- शैक्षिक व्यवस्थापन (EMIS, अनलाइन रिपोर्टिङ) लाई पूर्णतः प्रविधिमैत्री बनाउने।

३.१२.३ रणनीति र कार्यनीतिहरू

रणनीति	मुख्य कार्यनीतिहरू
१. पूर्वाधार विस्तार	विद्यालयमा इन्टरनेट र ICT ल्याबको स्थापना, नियमित मर्मत र विद्युत आपूर्तिको वैकल्पिक व्यवस्था।
२. शिक्षक क्षमता विकास	शिक्षकहरूका लागि आधारभूतदेखि उन्नत स्तरसम्मको डिजिटल साक्षरता र ICT तालिम।
३. डिजिटल सामग्री विकास	स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा आधारित डिजिटल सामग्री (e-content) उत्पादन र प्रयोगमा प्रोत्साहन।
४. सहजीकरण	विद्यालयहरूलाई 'इ-पुस्तकालय' (E-Library) सँग जोड्ने र शिक्षक पेसागत छलफलका लागि डिजिटल फोरमको विकास।

३.१२.४ प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य

कार्यक्रम	पहिलो ५ वर्ष (२०८४)	दोस्रो ५ वर्ष (२०८९)	समन्वय/साझेदारी
विद्यालयमा निःशुल्क इन्टरनेट	५ पटक (पूर्ण)	५ पटक (निरन्तर)	संघ/प्रदेश/ISP
ICT ल्याब स्थापना	२० वटा	८ वटा (थप/अपग्रेड)	-
शिक्षक डिजिटल तालिम	५ पटक	५ पटक	-

अनलाइन सिकाइ सामग्री विकास	५०० सङ्ख्या	१००० सङ्ख्या	-
नियमित विद्युत आपूर्ति व्यवस्था	२८ विद्यालय	२८ विद्यालय	स्थानीय विद्युत प्राधिकरण

३.१२.५ *अपेक्षित उपलब्धिहरू*

१. **प्रविधिमैत्री विद्यालय:** सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा इन्टरनेट सुविधा र ICT प्रयोगशालाको पहुँच सुनिश्चित हुने।

२. **सक्षम जनशक्ति:** शत-प्रतिशत शिक्षक र कर्मचारीहरू डिजिटल साक्षर भई प्रविधिको उपयोग गर्न सक्षम हुने।

३. **डिजिटल पोर्टल:** पालिका स्तरमा स्तरीय डिजिटल सिकाइ सामग्रीहरू (Portal/Repository) को निर्माण र प्रयोग।

४. **पारदर्शिता:** शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) पूर्णरूपमा डिजिटल भई रिपोर्टिङ र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता आउने।

५. **निरन्तर सिकाइ:** विद्यालय बन्द वा अन्य बाह्य कारणले सिकाइ अवरुद्ध नहुने गरी 'हाइब्रिड लर्निङ' को अवस्था सिर्जना हुने।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **SMART Classroom:** नगरपालिकाले कम्तीमा प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा 'स्मार्ट बोर्ड' वा 'प्रोजेक्टर' सहितको कम्तीमा एउटा स्मार्ट कक्षाकोठाको अवधारणा कार्यान्वयन गर्नुपर्छ।
- **इन्टरनेटको दरबन्दी:** विद्यालयहरूलाई उच्च गतिको 'डेडिकेटेड' इन्टरनेट लाइनका लागि नगरपालिकाले सेवा प्रदायकसँग सहकार्य गरी विशेष सहुलियतको व्यवस्था मिलाउनुपर्छ।
- **कन्टेन्ट बैंक (Content Bank):** शिक्षकहरूले बनाएका उत्कृष्ट डिजिटल सामग्रीहरूलाई एउटै डिजिटल बैंकमा राख्ने व्यवस्था गरी सबै विद्यालयले प्रयोग गर्ने वातावरण बनाउनुपर्छ।
- **मेन्टर शिक्षक:** विद्यालयमा प्रविधिमा दख्खल राख्ने शिक्षकलाई 'ICT मेन्टर' का रूपमा तोकी अन्य शिक्षकहरूलाई सहजीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनु प्रभावकारी हुन्छ।
- **सुरक्षित प्रयोग:** विद्यार्थी र शिक्षकका लागि अनलाइन सुरक्षा (Cyber Safety) सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम अनिवार्य रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्छ।

३.१३ आपतकालीन शिक्षा

नेपालको संविधानले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको प्राबधान गरेको छ। त्यसैगरी सुविधाविहीन तथा अपाङ्गता भएकाहरूलाई निःशुल्क उच्च शिक्षाको सुनिश्चितता गरेको छ। बालबालिकामाथि हुने विभेद, सजाय र दुराचारलाई निषेध पनि गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ र नियमावली, २०७७ जारी गरी कुनै पनि अवस्थामा विपद तथा प्राक्रितिक प्रकोप, महामारी, द्वन्द एवम् युद्धको अवस्थामा बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्नु पर्ने कानुनी दायित्व प्रदान गरेको अवस्था छ।

सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितको शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकालीन शिक्षाका रूपमा लिने गरिन्छ। विभिन्न कारणले उत्पन्न सङ्कटकालीन अवस्थामा बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नु पर्छ। त्यसै गरी विपद का समयमा बालबालिकाहरूको शैक्षिक निरन्तरता अत्यावश्यक हुन्छ। शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाध रूपमा क्रियाशील रहने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु पर्छ।

आपतकालिन शिक्षामा जोखिमको पूर्व तयारी (Preparedness), क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन (Response) र आपतकाल पश्चात क्षतिको आपूरण (Recovery) जस्ता पक्षहरू समेटिएको हुन्छ। विशेषगरी लामो द्वन्द्वको परिवेश, विनाशकारी भूकम्प, आगलागी, बाढी लगायतका विभिन्न समय र स्थानमा घट्नसक्ने प्राकृतिक प्रकोप, कोभिड-१९ जस्ता महामारीको प्रभावका कारण बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार कुण्ठित हुन नदिन र शैक्षिक अवरोध हटाइ शैक्षिक निरन्तरता प्रदान गर्न आपतकालिन शिक्षाको योजना तथा कार्यक्रम अत्यावश्यक हुन्छ।

सन् २०१५ को सेप्टेम्बरमा संयुक्त राष्ट्रसंघका १९३ सदस्य राष्ट्रहरुको साधारण सभाको शिखर सम्मेलनले दिगो विकासका १७ लक्ष्य तय गरेको थियो। यसले कूल १६९ सहायक लक्ष्यहरु निर्धारण गरेको थियो। नेपालले पनि सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्रवर्धन गर्ने लक्ष हासिल गर्ने प्रतिवद्धता जाहेर गरेको छ। यसका लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना तयार गरी रहेको छ। नेपाल पनि संयुक्तराष्ट्र संघको सदस्य भएको नाताले उक्त लक्ष्य प्राप्त गर्नका लागि सम्बन्धित क्षेत्रमा आवश्यक योजनासहित प्रस्तुत हुनु पर्नअवस्थाका रकारण हालै मात्र कार्यान्वयनमा आएको शिक्षा क्षेत्र सुधार योजनाले पनि दिगो विकास लक्षलाई केन्द्र विन्दुमा राखेको छ।

विश्वभर जलवायु परिवर्तनले भूमण्डलिय तापक्रम वृद्धि हुँदै गएको छ। यसले गर्दा मौसम, बेमौसम अल्प तथा अति वृष्टि जस्ता लक्षणहरू देखा परेका छन्। बाढीको समस्या पनि बढदै गएको छ। नेपालका पहाडहरूमा ठूला पहिरोहरू गएर मानवीय क्षति भएका प्रशस्त घटनाहरू बृद्धि हुँदैगएका छन्। प्रत्येक वर्ष तापक्रममा बृद्धि भएर खडेरी, महामारी र भूखमरीको समस्या पनि बढदै गैरहेकोअवस्था विद्यमान रहेको छ।

नेपालको सन्दर्भमा आपतकालिन शिक्षाका सम्बन्धमा विभिन्न् ऐन तथा कानुनले योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि मार्गदर्शन प्रदान गरेको अवस्था छ। संविधानले अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरेको छ। यसको कार्यान्वयनमा लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ तथा निशःशुलक शिक्षा नियमावली २०७७ जारी भएका छन् । यी ऐन तथा नियमावलीहरूले छात्रवृत्ति, दिवा खाजाको प्रवन्ध बालबालिकालाई शारीरिक सजाय तथा मानसिक उत्पीडनबाट उन्मुक्ति हेपाइ तथा यौन दुराचारबाट मुक्ति लगायतका विषयमा कानुनी व्यवस्था गरेकाले पनि बलबालिकाहश्रङ्को शैक्षिक निरन्तरता विपद तथा महामारीमा समेत गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ।

३.१३.१ वर्तमान अवस्था र समस्याहरू

- **पूर्वाधार जोखिम:** विद्यालय भवनहरू भूकम्प प्रतिरोधी नहुनु र कतिपय विद्यालय जोखिमपूर्ण जमिनमा अवस्थित रहनु।
- **पूर्वतयारीको कमी:** विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी पूर्वतयारी, प्रतिकार्य योजना (Response Plan) र सचेतनाको अभाव।
- **संस्थागत समन्वय:** विपद् व्यवस्थापनमा संलग्न सरकारी र गैर-सरकारी संस्थाहरूबीच समन्वयको कमी।
- **मनोसामाजिक समस्या:** विपद्को समयमा बालबालिकालाई आवश्यक पर्ने मनोसामाजिक परामर्श (Psychosocial Support) को व्यवस्था नहुनु।

३.१३.२ रणनीतिक उद्देश्य

- विपद् र संकटको अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा र शिक्षा पाउने संवैधानिक अधिकारको सुनिश्चितता गर्ने।
- विद्यालयलाई सुरक्षित र उत्थानशील (Resilient) संरचनाका रूपमा विकास गर्ने।
- विपद्को समयमा पनि सिकाइको निरन्तरता सुनिश्चित गर्न वैकल्पिक सिकाइ प्रणालीको विकास गर्ने ।

३.१३.३ रणनीति र कार्यनीतिहरू

रणनीति	**मुख्य कार्यनीतिहरू**
१. मूल्याङ्कन र योजना	विद्यालयको संकटापन्नता मूल्याङ्कन (VCA) गरी 'विद्यालय सुरक्षा योजना' र 'आपतकालीन शिक्षा योजना' लागू गर्ने।
२. भौतिक सुधार	विद्यालय भवनहरूको भूकम्प प्रतिरोधी मापदण्ड अनुरुप रेट्रोफिटिङ वा पुनर्निर्माण गर्ने।
३. क्षमता विकास	शिक्षक, प्रअ र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विपद् व्यवस्थापन र मनोसामाजिक परामर्श तालिम प्रदान गर्ने।
४. आकस्मिक प्रबन्ध	पालिकास्तरमा विपद् राहत सामग्री भण्डारण, 'आपतकालीन सहायता डेस्क' र सिकाइ निरन्तरताको व्यवस्था गर्ने।

३.१३.४ *प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य*

कार्यक्रम	**पहिलो ५ वर्ष (२०८४)**	**दोस्रो ५ वर्ष (२०८९)**	**समन्वय/साझेदारी**
विपद् प्रतिरोधी विद्यालय निर्माण	२८ वटा	२८ वटा	संघ/प्रदेश
प्रअ/विव्यस क्षमता विकास	१०० जना	२०० जना	-
अभिभावक सचेतना कार्यक्रम	५००० जना	५००० जना	गैर-सरकारी निकाय
आपतकालीन सहायता डेस्क	१ वटा	१ वटा	स्वास्थ्य केन्द्र
मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम	१०० पटक	१०० पटक	-

३.१३.५ *अपेक्षित उपलब्धिहरू*

१. **सुरक्षित सिकाइ वातावरण:** सबै विद्यालयहरू विपद् प्रतिरोधी मापदण्ड अनुसार सञ्चालन हुने।
२. **सबल व्यवस्थापन:** प्रत्येक विद्यालयमा आफ्नै 'विपद् प्रतिकार्य योजना' लागू भई कार्यान्वयनमा आउने।
३. **निरन्तरताको सुनिश्चितता:** विपद्को समयमा पनि राहत सामग्री र वैकल्पिक सिकाइ विधिमार्फत शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण हुने।
४. **मनोसामाजिक सुरक्षा:** विपद् प्रभावित विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूका लागि परामर्श सेवा उपलब्ध हुने।
५. **सचेत समुदाय:** अभिभावक र विद्यालय व्यवस्थापन समिति विपद् पूर्वतयारी र उत्थानशीलतामा दक्ष हुने।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **हरित विद्यालय अभियान (Green School):** विद्यालय परिसरमा वातावरणमैत्री र विपद् न्यूनीकरण गर्ने खालका रुख-विरुवा लगाउने तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना फैलाउने।
- **भण्डारण व्यवस्थापन:** पालिकाले विद्यालयहरूमा मात्र भर नपरी कम्तीमा एउटा 'सेन्ट्रलाइज्ड आपतकालीन स्टोर' बनाउनुपर्छ, जहाँ विद्यार्थीका लागि आवश्यक कापी, कलम, औषधी, सेनिटाइजर लगायतका सामग्री सधैं स्टक रहनुपर्छ।
- **रेडियो र डिजिटल सिकाइ:** विपद्को समयमा भौतिक उपस्थिति सम्भव नहुँदा रेडियो वा स्थानीय डिजिटल माध्यमबाट सिकाइ निरन्तरता दिने 'अल्टरनेटिभ लर्निङ च्यानल' को विकास गरिराख्नुपर्छ।
- **मनोसामाजिक परामर्श डेस्क:** विद्यालयमा कम्तीमा एकजना तालिम प्राप्त शिक्षकलाई 'फोकल पर्सन' को रूपमा तोकी मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था गर्नुपर्छ।
- **नियमित अभ्यास (Mock Drill):** प्रत्येक वर्ष कम्तीमा दुई पटक भूकम्प वा आगलागी सम्बन्धी 'मॉक ड्रिल' विद्यालयमा अनिवार्य गराउनुपर्छ।

परिच्छेद ४
संस्थागत संरचना र क्षमता विकास

नगरपालिकाले यस दीर्घकालिन शिक्षा योजना अनुसार कार्यक्रम विकास, कार्यान्वयन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन कार्यलाई व्यवस्थित गर्न जरुरी छ। यसका लागि महानगरको संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकास गर्नुपर्छ। गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि पनि संस्थागत सुधार अत्यावश्यक छ। हाल नगरमा भएको जनशक्ति प्रत्येक वडामा रहेको जनशक्तिले नयाँ शिक्षा योजनाको दीर्घकालिन लक्ष्य, दूरदृष्टिले परिकल्पना गरे अनुसारको सेवा प्रवाह हुन सक्ने अवस्था नभएकाले संस्थागत सुधार अपरिहार्य छ।

शिक्षा एक पद्धतिमा सञ्चालित हुन्छ । पद्धति विकासका लागि संस्थामा सम्बद्ध मानवीय, भौतिक एवंम व्यवस्थापकीय पक्षहरुको उचित व्यवस्थापन गरिनु वर्छ। यी पक्षहरुको प्रभावकारी संयोजनबाट मात्र अपेक्षीत लक्ष्य हासिल गर्न सकिन्छ । यसरी संस्थाको मानवीय आर्थिक भौतिक तथा व्वस्थापकीय पक्षहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापनको पक्षलाई शासकीय प्रबन्ध भन्ने गरिन्छ। त्यससैले पालिकाको आवश्यक जनशक्ति र संरचना विकास गर्नु र संरचना अनुसार कार्यरत पदाधिकारीहरूको सक्षमता विकास अपरिहार्य हुने गर्छ। योजना, सङ्गठन, निर्देशन तथा नियन्त्रणका पक्षहरूमा संस्थामा कार्यरत पदाधिकारीहरूले सही समयमा उपयुक्त निर्णय लिन सक्ने र निर्णयप्रति उक्त निर्णयबाट प्रभावित सेवाग्राही प्रति जवाफदेहिता विकास गर्नु पर्ने पक्ष संस्थागत विकास भित्र पर्छ। शिक्षाको योजनाले शैक्षिक क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने पारदर्शीता, समावेशीता, उत्तरदायित्व र जवाफदेहिताहरुको खोजी, बालबालिकाको सिकाइस्तरमा सुधार र सम्बद्ध सरोकारवालाहरुको कार्यकुशलतामा अभिवृद्धि गरी योजनाले अपेक्षा गरेको उद्देश्य तथा लक्ष हासिल गर्नु पर्ने हन्छ।

नेपालको संविधान २०७२ ले स्थानीय तहलाई २२ ओटा एकल अचिकार र १५ ओटा साझा अधिकारहरू प्रदत्त गरेको छ। त्यसै गरी स्थानीय तहलाई सेवा सञ्चालनको लागि अत्यावश्कय खर्चको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी र राजस्व सङ्कलन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार समेत प्रदान गरेको अवस्थामा यी अधिकारहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने क्रममा स्थानीय तहमा अत्यावश्यक सक्षमताहरूको अवस्था भने कमजोर रहेको अवस्था छ । नगर पालिकाबाट प्रदान गरिने सेवा प्रवाहलाई जनउत्तरदायी बनाउन, सहज सेवसुलभ र प्रभावकारी बनाउन, संस्थागत क्षमताको अत्यन्त ठूलो भूमिका रहने भएकाले योजनाले सस्थागत क्षमताको आकलन गरी अत्यावश्यक क्षमताको विकास गर्न अत्यावश्यक हुन्छ।

हाम्रो संविधानले विद्यालय शिक्षालाई एकल अधिकारको सूचीमा राखेको छ। शिक्षा तिनै तहको साझा सूचिमा समेत समेटिएको छ । यस सन्दर्भमा विद्यालय शिक्षाप्रति स्थानीय तहको दायित्व अहम् देखिन्छ । आफ्नो समुदायका नागरिकको शिक्षा प्राप्त गर्ने हक सूनिश्चित गर्न आवश्यक प्रबन्ध गर्ने अवसर सबै स्थानीय तहमा रहेको छ। विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार गर्दै शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहमा रहेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा स्थानीय तहलाई विविध अधिकार प्रदान गरेको छ। उक्त ऐनमा उल्लेख भएको काम, कर्तव्य र अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि पालिकाको

संस्थागत संरचनामा सुधार तथा क्षमता विकास अपरिहार्य हुन आउँछ। आगामि दिनमा नगरपालिकाको निम्न क्षेत्रहरुमा क्षमता निर्माण गरी क्षमता विकास गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

(क) **कानुन निर्माणः** नगरपालिकाले विभिन्न प्रकारका कानुन तथा कार्यविधिहरू तय गरेको अवस्था छ। तर पनि शिक्षा ऐन तथा नियमावली समावेशी शिक्षा नीति लगायतका कतिपय कानुन तथा निर्देशिकाहरू निर्माण गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ। यसका लागि नगर पालिका भित्र रहेको शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखामा कार्यरत पदाधिकारीहरूको सक्षमता विकास अनिवार्य देखिन्छ।

(ख) **योजना, कार्यक्रम र तथ्याङ्क व्यवस्थापनः** योजना, कार्यक्रम र तथ्याङ्क व्यवस्थापनका लागि अत्यावश्यक सक्षमताको विकास गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ। योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन उपलब्ध स्रोत र साधनको सही व्यवस्थापन लगायतका पक्षहरूमा अत्यावश्यक सक्षमता विकास गर्न जरुरी देखिएको छ। सफल र उत्तरदायित्वपूर्ण रूपमा योजनाको कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली विकास तथा कार्यानव्वयन गर्ने सक्षमता विकासको आवश्यकता देखिएको छ।

(ग) **सेवा प्रवाहः** नागरिकले पालिकाबाट प्रदान गर्ने सेवाप्रति सन्तुष्टि पाउनु पर्छ। तर सामन्यतया सेवाग्राहीहरू पालिकाको सेवा प्रवाह प्रति सन्तुष्ट हुन सकेको अवस्था देखिदैन। स्थानीय स्तरमा नगरबासीको प्रत्यक्ष सरोकार रहन्छ। विभिन्न किसिमको सिफारिस र प्रमाणित गर्ने, नाक्सापास गर्ने, स्वास्थ्य सेवा र शिक्षा सेवा उपलब्ध गराउने,जस्ता सेवाहरू लिने गर्छन्। उनीहरूले नगर पालिकाबाट राम्रो तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाह भएको अनुभूति गर्ने वातावरण सिजना गर्न पनि पालिकाको संस्थागत संरचना तथा कर्मचारीहरूको सक्षमता विकास गर्न अत्यावश्यक हुन्छ।

(घ) **स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनः** हाल कक्षा ८ सम्म विद्यालयलले स्थानीय पाठ्यक्म विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ। तर यसका लागि अत्यावश्यक प्राविधिक जनशक्ति पालिकामा नभएको र अर्को तर्फ भैरहेका कर्मचारीमा स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन सम्बन्धी अत्यावश्यक सक्षमता नभएको अवस्था विद्यमान रकेकाले यसका लागि थप सक्षमता विकास गर्न जरुरी छ। यो कार्य संघीय संरचना अन्तरगतको पाठ्यक्रम विकास केद्रसँगको समन्वयमा गर्नु जरूरी छ।

(ङ) **सामाजिक समावेशीताः** नगरपालिका भित्रका सबै बासिन्दा एकैखालका पनि हुदैनन्। सेवाग्राहीको विविधताले पनि अपेक्षा फरक पर्न सक्दछ। कतिपय अवस्थामा सेवाको उपलब्धता मात्र पनि पार्याप्त हुदैन। विषेश समुह वा वर्गलाई सेवा प्रदान गर्न उत्प्रेरित गर्ने कार्य पनि गरी रहनु पर्दछ। नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, वडा कार्यालय र विभिन्न शाखा तथा कार्यालय वा एकाईले प्रदान गर्ने सार्वजनिक सेवाको सूधार नगरपालिका र सम्बन्धित कार्यालय, शाखा, काईको सबैले उच्च प्राथमिकता प्रदान गर्नु पर्छ। तर सामाजि समावेशिता तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शैक्षिक पहुँच सुनिश्चित गर्न र समाजिक समावेशीताको अवस्था सिर्जना गर्न अत्यावश्यक संस्थागत तथा पेसागत क्षमता पालिका भित्र देखिदैन। यसका लागि सक्षमता विकास गर्न र विकसित सक्षमताको उपयोग गर्न जरूरी छ।

(च) **आपतकालिन शिक्षाः** विपद तथा महामारीमा शिक्षालाई निरन्तरता प्रदान गर्नु पालिकाको महत्वपूर्ण कार्य जिम्मेवारीका रूपमा रहन्छ। नगरपालिका भित्र प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्बाट सर्वसाधारणको जिउज्यान र सार्वजनिक, निजी तथा व्यक्तिगत सम्पत्ति, प्राकृतिक एवम् साँस्कृतिक

सम्पदा र भौतिक संरचनाको संरक्षण गर्नका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका सबै क्रियाकलापको समन्वयात्मक र प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक सक्षमता विकास गर्न पर्ने अवस्था छ । आपतकालिन शिक्षाको योजना विकास तथा कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाको विद्यमान सक्षमता कमजोर रहेको अवस्था छ ।

४.१ *वर्तमान अवस्था र समस्याहरू*

- **संरचनात्मक अभाव:** विद्यालय शिक्षाको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि आवश्यक विशिष्टीकृत संरचना र जनशक्तिको कमी ।
- **सीमित सक्षमता:** स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण, परीक्षा व्यवस्थापन, विद्यालय सुपरीवेक्षण र आपतकालीन शिक्षा व्यवस्थापनमा प्राविधिक जनशक्तिको अभाव ।
- **समन्वयको कमी:** संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच स्पष्ट कार्यविभाजन र समन्वय संयन्त्रको अभावमा सेवा प्रवाहमा दोहोरोपना ।
- **नीतिगत रिक्तता:** स्थानीय शिक्षा ऐन र नियमावलीको पूर्ण कार्यान्वयन नहुनु तथा संस्थागत सक्षमता विकास योजनाको अभाव ।

४.२ *रणनीतिक उद्देश्य*

- शैक्षिक व्यवस्थापनलाई पारदर्शी, जवाफदेही, नतिजामुखी र सुशासित बनाउने ।
- पालिकाको शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई जनमैत्री र सहज पहुँचयोग्य बनाउन संस्थागत संरचनालाई सुदृढ गर्ने ।
- शैक्षिक विज्ञ समूह र दक्ष जनशक्ति परिचालन गरी विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।

४.३ *रणनीति र कार्यनीतिहरू*

रणनीति	**मुख्य कार्यनीतिहरू**
१. सांगठनिक सुदृढीकरण	संगठन तथा व्यवस्थापन (O&M) सर्भे गरी शिक्षा शाखालाई विशिष्टीकृत बनाउने ।
२. जनशक्ति व्यवस्थापन	शिक्षक सहायता प्रणाली र विज्ञ समूह (Expert Group) गठन गरी कार्यस्थलमै सहयोग पुर्‍याउने ।
३. नेतृत्व विकास	प्रधानाध्यापक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूको नेतृत्व तथा क्षमता विकास तालिम ।
४. सुशासन र जवाफदेहिता	प्रधानाध्यापकसँग 'कार्यसम्पादन करार' (Performance Contract) लागू गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने ।

४.४ *संस्थागत सुधारका प्राथमिकताहरू*

- **कानुन निर्माण:** नगर शिक्षा ऐन र नियमावलीलाई समयसापेक्ष परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- **स्थानीय पाठ्यक्रम:** पाठ्यक्रम विकास केन्द्रसँग समन्वय गरी स्थानीय स्तरमै पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सक्ने प्राविधिक क्षमताको विकास गर्ने ।

- **समावेशिता:** अपाङ्गता भएका र सीमान्तकृत वर्गको शैक्षिक पहुँच सुनिश्चित गर्न विशेष क्षमतायुक्त संरचनाको निर्माण।
- **आपतकालीन व्यवस्थापन:** विपद्का समयमा शिक्षालाई निरन्तरता दिन 'आपतकालीन शिक्षा इकाइ' र जनशक्तिको क्षमता विकास।

४.५ ***अपेक्षित उपलब्धिहरू***

१. **नतिजामुखी सुशासन:** शैक्षिक व्यवस्थापन पारदर्शी, पारदर्शी र पूर्णतः जवाफदेही हुने।

२. **सबल संरचना:** वडा तहसम्म शिक्षा व्यवस्थापनको पहुँच पुग्ने र विद्यालयहरूमा प्राविधिक सहयोगको सहज उपलब्धता।

३. **दक्ष नेतृत्व:** प्रधानाध्यापक र विव्यस पदाधिकारीहरू सक्षम नेतृत्व प्रदान गर्न सक्ने अवस्थामा हुने।

४. **सहज सेवा प्रवाह:** नागरिकले पालिकाबाट पाउने शैक्षिक सिफारिस, प्रमाणीकरण र अन्य सेवाहरू सहज र छिटो प्राप्त गर्ने।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **शिक्षा शाखाको विशिष्टीकरण:** शिक्षा शाखालाई प्रशासनमुखी भन्दा बढी 'एकेडेमिक र सुपरिवेक्षण' मुखी बनाउनु आवश्यक छ। यसका लागि शैक्षिक अनुसन्धान र अनुगमन गर्न सक्ने जनशक्ति राख्नुपर्छ।
- **कार्यसम्पादन करार:** प्रधानाध्यापकलाई नियुक्त गर्दा नै स्पष्ट कार्ययोजना र लक्ष्य (KPIs) सहित करार सम्झौता गर्नु संस्थागत सुधारको सबैभन्दा प्रभावकारी औजार हो।
- **डिजिटल ई-गभर्नेन्स:** शैक्षिक व्यवस्थापन प्रणाली (EMIS) लाई वडा तहसम्म एकीकृत गरी तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई पूर्णतः डिजिटल बनाउनुहोस्।
- **विज्ञ समूह (Roster of Experts):** स्थानीय स्तरमा सेवानिवृत्त प्रधानाध्यापक, शिक्षाविद् र विषय विज्ञहरूको एउटा 'रोष्टर' तयार पारी विद्यालयहरूमा आवश्यकता अनुसार परिचालन गर्ने नीति लिनुहोस्।

४.६ संस्थागत संरचना

शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखा

(क) पालिकामा एक शैक्षिक व्यवस्थापन महाशाखा रहने छ र यसको नेतृत्व शिक्षा प्रशासन तर्फको राजपत्राङ्कित द्वीतय श्रेणीले गर्नेछ।

(ख) शैक्षिक व्यवस्थापन महाशाखा अन्तरगत विद्यालय प्रशासन र शिक्षक व्यवस्थापन शाखा, अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा शाखा, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन शाखा, तथ्याङ्क तथा शैक्षिक सूचना शाखा, योजना तथा अनुगमन शाखा रहनेछन् । प्रत्येक शाखाको नेतृत्व कम्तीमा अधिकृतस्तरको कर्मचारीले गर्ने गरी व्यवस्थापन गरिनेछ।

(ग) प्रत्येक वडामा शिक्षा सम्बन्धी कार्य सम्पादनका लागि एक शिक्षा अधिकृतको व्यवस्था गरिने छ

विज्ञ समूह

(क) नगरपालिकाले स्थानीय तहमा उपलब्ध शिक्षा, व्यवस्थापन, परीक्षा र मूल्याङ्कन, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास, शैक्षिक सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन, अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा जस्ता विषय क्षेत्रमा अनुभवी विज्ञहरूको एक रोष्टर तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनेछ।

(ख) नगरपालिकाका विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यमा आवश्यकताअनुसार विज्ञ समूह परिचालन गरी विज्ञताको उपयोग गरिनेछ।

(ग) आवधिक रूपमा विज्ञसमूहको अद्यावधिक गरिनेछ।

(घ) विज्ञसमूहको काम कर्तव्य र जिम्मेवारी नगरपालिकाबाट तय गरिनेछ।

अनुगमन समिति

(क) नगरपालिकामा शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखाको शाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा एक अनुगमन समिति रहने छ।

(ख) अनुगमन समितिमा शिक्षा अधिकृत, विज्ञ समूहका प्रतिनिधि, सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू मध्येबाट एक एक जना, सम्बन्धित वडाको वडाध्यक्ष समेतको प्रतिनिधित्व रहनेछ।

(ग) अनुगमन समितिले विद्यालयहरूको कार्ययोजनाका आधारमा अनुगमन गरी सुधारका लागि आवश्यक सुझाव दिनेछ।

(घ) नगर पालिकाले अनुगमन समितिको काम तथा जिम्मेवारी तय गरी अनुगमन समितिलाई परिचालन गर्ने छ।

आधारभूत तह परीक्षा सञ्चालन समिति

(क) नगरपालिकामा प्रमुख वा प्रशासकीय अधिकृतको अध्यक्षतामा एक आधारमूत तह परीक्षा सञ्चालन रहने छ।

(ख) परीक्षा सञ्चालन समितिले पालिकाले आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन सम्बन्धी नीति तथा प्रक्रिया निर्धारण गर्ने छ ।

(ग) परीक्षा सञ्चालन समितिले संघ तथा प्रदेश सरकारमातहत सञ्चालन हुने कक्षा १० र कक्षा १२को परीक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा आवश्यक सहजीकरण गर्ने छ ।

(घ) समितिले अनौपचारिक रूपमा सिकेका ज्ञान तथा सीप प्रमाणीकरण गर्ने कार्यमा संघ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्ने छ ।

(ङ) यसको गठन तथा काम कर्तव्य र अधिकार नगरपालिकाले व्यवस्था गरे अनुसार हुने छ ।

पालिकाले आफ्ना कर्मचारी र शैक्षिक पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न निम्न रणनीतिहरू अपनाउनेछ:

१. **आवश्यकतामा आधारित तालिम:** कर्मचारीहरूको कार्यक्षेत्र अनुसार 'सक्षमता विकास आवश्यकता पहिचान' (TNA) गरी छोटो तथा लामो अवधिका तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

२. **अनलाइन कोर्षमा प्रोत्साहन:** डिजिटल साक्षरता र पेसागत विकासका लागि कर्मचारीहरूलाई अनलाइन कोर्ष लिन प्रोत्साहन र सहजीकरण गरिनेछ ।

३. **नेतृत्व विकास:** प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी र लैङ्गिक सम्पर्क विन्दु (Gender Focal Point) तोकिएका शिक्षकहरूको नेतृत्व क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

४. **सहकार्य:** संस्थागत क्षमता विकासका लागि प्रदेश र संघीय सरकारका निकायहरूसँग निरन्तर समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

४.६.१ प्रमुख कार्यक्रम तथा भौतिक लक्ष्य

प्रमुख कार्यक्रम	**पहिलो ५ वर्ष (२०८४)**	**दोस्रो ५ वर्ष (२०८९)**
नगर शिक्षा ऐन तथा नियमावली निर्माण	१ पटक	अद्यावधिक
सङ्गठन तथा व्यवस्थापन (O&M) सर्भे	१ पटक	१ पटक
प्रधानाध्यापकसँग कार्यसम्पादन करार	२८ पटक	२८ पटक
शैक्षिक अनुगमन तथा पृष्ठपोषण	१० पटक	१० पटक
सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ	५ पटक	५ पटक
वेवपेज विकास र अद्यावधिक	५ पटक	५ पटक

४.६.२ अपेक्षित उपलब्धिहरू (Expected Outcomes)

यस योजनाको कार्यान्वयनबाट नगरपालिकामा निम्न नतिजाहरू प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ:

- **कानुनी आधार:** नगर शिक्षा ऐन तथा नियमावलीको पूर्ण कार्यान्वयन ।

- **नतिजामुखी प्रशासन:** कार्यसम्पादन करारमार्फत प्रधानाध्यापकहरू जिम्मेवार र जवाफदेही हुने।
- **पारदर्शिता:** शैक्षिक कार्यक्रमको प्रगति र विवरण वेवपेज मार्फत सार्वजनिक भई सरोकारवालाको पहुँच सुनिश्चित हुने।
- **सहभागितामूलक सुशासन:** अनुगमन समिति र विज्ञ समूहको सक्रिय परिचालनले शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार आउने।
- **सबल सेवा प्रवाह:** कर्मचारीहरूको क्षमता विकास भई सेवाग्राहीले नतिजामुखी र छिटो-छरितो सेवा प्राप्त गर्ने।
- **लैङ्गिक समावेशिता:** प्रत्येक विद्यालयमा लैङ्गिक सम्पर्क विन्दुमार्फत बालबालिकाको सुरक्षा र परामर्श सेवा सुनिश्चित हुने।

थप कार्यान्वयनका लागि सुझावहरू:

- **डिजिटल सुशासन:** संस्थागत क्षमता वृद्धिका लागि पालिकाले 'शिक्षा व्यवस्थापन सूचना प्रणाली' (EMIS) लाई वडा र विद्यालय तहसम्म पूर्ण डिजिटलाइज्ड गर्नुपर्छ।
- **निरन्तर अनुगमन:** अनुगमन समितिलाई केवल 'निरीक्षण' मा मात्र नभई विद्यालयहरूलाई 'सहजीकरण र मेन्टरिङ' गर्ने भूमिकामा केन्द्रित गराउनु उपयुक्त हुन्छ।
- **सार्वजनिक परीक्षण:** वर्षको कम्तीमा एक पटक विद्यालय र नगरपालिकाको शैक्षिक उपलब्धिमाथि सार्वजनिक सुनुवाइ अनिवार्य गर्नाले सुशासनको स्तर बढ्नेछ।

परिच्छेद पाँच
लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

५.१ परिचय र औचित्य

नगरपालिकाको समग्र विकासका लागि शिक्षा क्षेत्र मुख्य आधारका रूपमा रहेको हुन्छ । शिक्षामा गरिने लगानीको प्रतिफल प्रत्यक्ष रूपमा तत्काल विश्लेषण गर्न कठिनाइ हुने भएता पनि यसबाट हुने प्रारम्भिक असरहरू आँकलन गर्न सकिन्छ । यसबाट दिर्घकालसम्म पार्ने असर र अन्य क्षेत्रहरूमा पार्ने सकारात्मक प्रभावहरू निकै महत्वपूर्ण हुन्छन् । नगरपालिकाको दीगो आर्थिक विकास र समुन्नतिका लागि अत्यावश्यक जनशक्तिको आपूर्ति, सरोकारवालाहरूको सशक्तीकरण र विकास प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिता, दीगो विकासका लक्ष्यहरूको प्राप्तिमा सहजीकरण जस्ता पक्षहरूमा शिक्षा क्षेत्रले खेल्ने भूमिका अहम् रहन्छ । यसका लागि शिक्षा क्षेत्रमा गरिने लगानी प्रमुख कारकको रूपमा रहेको कुरा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नै स्थापित भैसकेको छ । विभिन्न मुलुकहरूले शिक्षा क्षेत्रमा उच्च प्राथमिकतासहित लगानी गर्दै आइरहेको र यसबाट मुलुकको आर्थिक विकास र समृद्धि उच्चतहमा पुगेका प्रशस्त उदाहरणहरू छन् ।

नेपालको संविधानले पनि आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक व्यवस्थापन स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रमा निर्धारण गरेतापनि प्रदेश तथा संघले खेल्नुपर्ने भूमिका साझा अधिकारको सूचीमा राखेबाट नै पुष्टि हुन्छ । यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय बजेटमा शिक्षाको प्रतिशत लक्ष्य अनुसार विनियोजन हुन सकेको अवस्था छैन । यद्दपि स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारमा रहेको यस क्षेत्रमा समेत शिक्षाको महत्वलाई मध्यनजर गर्दै सशर्त तथा समन्यायिक अनुदानको रूपमा वार्षिक रूपमा बजेट व्यवस्थापन हुँदै आएको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा स्थानीय सरकारको शिक्षामा हुने लगानी स्वयम् नै अति महत्वपूर्ण रहेको छ ।

यस दशवर्षीय शिक्षा योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले गर्ने लगानी अपेक्षित विकास लक्ष्य हासिल गर्न निर्णायक बन्न जान्छ । अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भ केलाउँदा धेरैजसो विकासोन्मुख तथा विकासशील देशहरूले शिक्षा क्षेत्रमा कम्तीमा २० प्रतिशत लगानी गर्दै आएको देखिन्छ । सङ्घीय सरकारले पनि सोही प्रतिशत लगानी गर्न प्रतिबद्धता जाहेर गरेतापनि करीब १०-१७ प्रतिशत सम्म लगानी गर्दै आएको छ । यो लगानी मूलतः सबैका लागि गुणस्तरीय तथा समावेशी शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न अपुग रहँदै आएको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा गर्ने लगानी कम्तीमा पनि २० प्रतिशत हुन अत्यावश्यक रहेको छ । यसका औचित्यहरू देहायबमोजिम स्थापित भएका छन् ।

क) साक्षर नगरको अवधारणालाई निरन्तरता दिने,
ख) समावेशी शैक्षिक पहुँच तथा सहभागिता र उपलब्धि सुनिश्चित गर्ने,
ग) गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक प्रधानाध्यापक एवम् विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी र अभिभावकको क्षमता विकास गर्ने,

घ) शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई संस्थागत गर्न विद्यालयमा आधारित आइसिटी ल्याब, महानगर केन्द्रित डिजिटल अनुसन्धान स्रोतकेन्द्र स्थापना गर्ने जस्ता नविनतम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,

ङ) घुम्ती पुस्तकालय, घुम्ती शिक्षक, एक विद्यालय एक पुस्तकालय, एक विद्यालय एक स्वास्थ्य परिचारिका, सिक्दै कमाउँदै कार्यक्रम, ल्यावस्कूलको अवधारणा जस्ता प्रवर्तनात्मक एवम् गुणात्मक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने,

शिक्षा क्षेत्रमा गरिने लगानी नगरपालिकाको दीर्घकालीन आर्थिक विकास, सुशासन र समृद्धिको आधारस्तम्भ हो । दिगो विकासका लक्ष्यहरू (SDG 4) प्राप्त गर्न र समावेशी गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न शिक्षा क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी अपरिहार्य छ ।

- **२० प्रतिशतको लक्ष्य:** अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र राष्ट्रिय आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै देवचुली नगरपालिकाले आफ्नो कुल बजेटको कम्तीमा **२० प्रतिशत** हिस्सा शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने लक्ष्य लिएको छ ।
- **लगानीका प्राथमिकताहरू:**
  - 'साक्षर नगर' अभियानको निरन्तरता ।
  - समावेशी शैक्षिक पहुँच र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ।
  - सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को संस्थागत प्रयोग (ICT ल्याब, डिजिटल अनुसन्धान केन्द्र) ।
  - प्रवर्तनात्मक कार्यक्रमहरू (घुम्ती पुस्तकालय, एक विद्यालय एक स्वास्थ्य परिचारिका, सिक्दै कमाउँदै कार्यक्रम) ।

५.२ लगानीको अवस्था (विगत ५ वर्ष)

आर्थिक वर्ष (आ.व.)	**सशर्त अनुदान (रु.)**	**नगरपालिकाको आन्तरिक लगानी (रु.)**
२०७८/७९	२२१९५८०००	३१८०००००
२०७९/८०	२२६८०००००	३२१०००००
२०८०/८१	२५२८८६०००	३४०६४०००
२०८१/८२	२६०१७००००	४७९२७०००
२०८२/८३	२६१५०००००	४९८२५९५३

५.३ उपक्षेत्रगत लगानीको १० वर्षे प्रक्षेपण (सशर्त सहित)

यो तालिका नगरपालिकाको दीर्घकालीन वित्तीय योजनाको आधार हो:

उपक्षेत्र	**वर्ष १-३ (कुल)**	**वर्ष ४-६ (कुल)**	**वर्ष ७-१० (कुल)**	**जम्मा (१० वर्ष)**
बालविकास (ECED)	५०००००००	८०००००००	१००००००००	२३०००००००
आधारभूत शिक्षा	४६००००००००	५१००००००००	५९०००००००	१५६००००००००
माध्यमिक शिक्षा	१४०००००००	१९०००००००	२५०००००००	५८०००००००
प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	२०००००००	४०००००००	५०००००००	११०००००००
प्रविधि (ICT) र सामग्री	२५०००००००	४०००००००	६५०००००००	१३०००००००
जम्मा	६८५००००००	८४०००००००	१०३५००००००	२६१००००००००

५.४ *लगानी जुटाउने स्रोतहरू (Resource Mobilization Strategy)*

१. **आन्तरिक स्रोत:** नगरपालिकाको आन्तरिक आयको निश्चित प्रतिशत शिक्षा कोषमा अनिवार्य जम्मा गर्ने।

२. **सशर्त तथा समन्यायिक अनुदान:** संघ र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदानको प्रभावकारी उपयोग।

३. **साझेदारी (PPP Model):** निजी क्षेत्र, सहकारी, र बैंकहरूसँग 'कर्पोरेट सामाजिक उत्तरदायित्व' (CSR) अन्तर्गत शैक्षिक सामग्री र पूर्वाधार निर्माणमा सहकार्य।

४. **वैदेशिक तथा विकास साझेदार:** गैर-सरकारी संस्था (NGOs) र दातृ निकायहरूसँग शिक्षा योजनामा आधारित कार्यक्रमगत साझेदारी।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **शिक्षा कोष स्थापना:** 'नगर शिक्षा कोष' स्थापना गरी त्यसमा नगरपालिकाको बजेट, दाताको सहयोग र अन्य स्रोतहरू एकीकृत गर्नुहोस्।
- **नतिजामा आधारित बजेटिङः** कार्यक्रमहरूलाई 'आउटपुट' र 'आउटकम' सँग जोड्नुहोस्। उदाहरणका लागि, विद्यालयको भौतिक संरचनामा मात्र होइन, विद्यार्थीको सिकाइ स्तर वृद्धि (Learning Outcomes) मा आधारित कार्यक्रममा बढी बजेट केन्द्रित गर्नुहोस्।
- **बजेट ट्र्याकिङः** शिक्षामा भएको लगानीले कति विद्यार्थीलाई लाभान्वित गऱ्यो र त्यसको सामाजिक प्रतिफल (Social Return on Investment) के भयो भन्ने कुराको वार्षिक प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नुहोस्।

- **पारदर्शिता:** शिक्षामा भएको लगानीको विवरण विद्यालयको वेबसाइट र सूचना पाटीमा अनिवार्य रूपमा सार्वजनिक गर्ने व्यवस्था मिलाउनुहोस् ।

परिच्छेद छ: योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र समन्वय

नगर पालिकाले तय गरेको दीर्घकालीन सोच, दूरदृष्टि तथा लक्ष्यका आधारमा विकास योजना तर्जुमा, अनुगमन, मूल्याङ्कन समन्वय र सहजीकरण गर्नुपर्छ । योजनालाई नतिजामुखी बनाउनु पर्छ । योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन पक्षा दुवै लाई विशेष ध्यान दिनु पर्छ । योजनाले परिलक्षित गरेका उपलब्धि हासिल गर्न दिगो विकासका लक्ष्यहरू प्राप्तिका लागि पनि योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन पक्षलाई मजबूद बनाउनु पर्छ । योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा संघ तथा प्रदेश बाट प्राप्त निर्देशन तथा मार्गदर्शा र स्थानीय तहले तय गरेका नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकताहरूलाई समेत उचित ध्यान दिनु पर्छ । त्यसै गरी संघ तथा प्रदेश सँग पनि प्रभावकारी समन्वय स्थापित गरी योजना तर्जुमा तथा कार्यानवयन गर्नु पर्छ ।

स्थानीय तहमा योजना प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु उपयुक्त हुन्छ । योजना प्रणालीलाई संस्थागत गर्नु जरुरी छ । यसरी योजना तर्जुमा गर्दा संघीय प्रादेशिक योजना तर्जुमा दिग्दर्शनहरूलाई अनुसरण गर्नु उपयुङ्कत हुन्छ । यसरी प्राप्त निर्शसन तथा मार्गदर्शनका आधारमा योजना तर्जुमा गर्दा योजना बढी गुणस्तरीय एवम् व्यावहारिक बनाउन मदत पुग्छ ।

६.१ योजना तर्जुमा

विद्यमान अवस्थामा देवचुली नगरपालिकाले आफ्ना योजनाहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । नगर पालिकाले तयार गरेको विभिन्न ऐन कानुन तथा नियमावलीको परिधि तथा संघ तथा प्रदेशबाट प्रापत निर्देशन तथा कार्यढाचाका आधारमा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दै आएको परिवेशमा योजना तर्जुमालाई थप व्यवस्थित गरी परिलक्षित लक्ष्य राष्ट्रिय लक्ष्य तथा दिगो विकासका लक्ष्यहरू समेतका प्राप्तिलाई सहज बनाउन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई थप व्यवस्थित गर्नपर्ने अवस्था रहेको छ ।

६.१.१ समस्याहरू

(क) योजना तर्जुमाका लागि दक्ष तथा योग्य जनशक्तिको अभाव रहेको छ ।

(ख) संघ प्रदेश तथा स्थानीय तह बीचको अधिकारहरूमा स्पष्टता कायम नहुनु ।

(ग) योजना तर्जुमा अत्याबश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कमा आधारित भइ तथ्य परक तथा नतिजमुखी हुन नसक्नु ।

(घ) योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सरोकारवालाहरूको सहभागिता न्यून हुनु ।

(ङ) योजना छनोट प्रक्रियाले आवश्यकता तथ्यपरक विश्लेषण र मागका आधारमा कार्यक्रमहरू छनोट तथा वितरण हुन नसक्नु ।

(च) योजानाहरू टुक्रिएका र छरिएका अवस्थामा पर्याप्त वजेटको व्यवस्थापन नभइ योजना पूरा हुने अवस्था नहुनु ।

६.१.२ चुनौतीहरू

(क) सक्षम जनशिक्तको व्यवस्था गरी योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नु

(ख) अत्यावश्यक खण्डिकृत सूचना र तिनको विश्लेषणका आधारमा योजना तर्जुमा गर्नु

(ग) आवश्यकतामा आधारित सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नु

६.१.३ अवसरहरू

(क) स्थानीय सररकारलाई आफ्नो आवश्यकतका आधारमा योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु

(ख) योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन प्रति जनचासो बढद् जानु

(ग) योजना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रियामा अत्यावश्यक सुधार गर्ने पर्याप्त अवसर हुनु

६.१.४ सोच

नगरपालिकाको संरचना ऐन कानुन तथा प्राथमिकताका आधारमा नतिजामुखी योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन संयन्त्र संस्थागत गर्ने ।

६.१.५ लक्ष्य

दश वर्षे दीर्घकालीन सोच अनुसार शिक्षाका योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरी अपेक्षित लक्ष्य तथा उपलब्धि हासिल गर्ने

६.१.६ उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच तथा लक्ष्य हासिल गर्न स्थानीय तहमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको सहकार्य र समन्वयमा नतिजामुखी योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने दर्विलो पद्दति विकास गर्नु

६.१.७ रणनीतिहरू

(क) दीर्घकालीन सोच तथा लक्ष्य अनुसारको योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

(ख) योजना तर्जुमा विधि, प्रक्रियामा र पद्दतिमा आवश्यक सुधार गरी योजना व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने ।

(ग) योजना तर्जुमामा संलग्न व्यक्ति तथा संरचना वा संघसंस्थारूको सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

६.१.८ कार्यनीतिहरू

(क) शिक्षा ऐन नियमावली तथा दीर्घकालिन सोच अनुसार सविधानले प्रदान गरेको माध्यमिक शिक्षा सम्मको शैक्षिक व्यवस्थापनका लागि उचित एवम् प्रभावकारी योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

(ख) योजना तर्जुमा गर्दा दिगो विकास लक्ष्यहरुङ्को प्राप्तिमा केन्द्रित गरी स्थानीयकरण गरिनेछ ।

(ग) स्थानीय तहमा जिकास आयोजना तर्जुमा गर्न, समन्वय गर्न एक संरचना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

(घ) योजना तर्जुमा गर्दा कार्यक्रमहरूको पहिचान, प्राथमिकीकरण, कार्यान्वयन प्रक्रिया तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई समेत एकीकृत गरिनेछ ।

(ङ) अनुभवका आधारमा योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई पुनरावलोकन गरी परिमार्जन गरिने छ ।

(च) वस्तुपरक तथ्याङ्क र अनुमानका आधारमा नतिजामुखी योजना तयार गर्ने प्रक्रिया अवलम्बन गरिने छ ।

(छ) योजना तर्जुमा गर्दा मध्यकालीन खर्च सरचनालाई ध्यानमा राखी आवश्यक बजेटको अनुमान गरी यजनालाई व्यावहारिक तथा कार्यान्वयन योग्य बानइने छ ।

(ज) योजना तर्जुमा गर्दा उपलब्ध स्रोत र साधनको उचित व्यवस्थापनमा विशेष ध्यान दिइनेछ ।

(झ) योजना तर्जुमा गर्दा विगतको अनुभव, समस्या सिकाइ तथा सूचनामा आधारित गरिनेछ र यसका लागि व्यवस्थित सूचना व्यवस्थापन पद्दति विकास गरी संस्थागत गरिनेछ ।

(ञ) योजना तर्जुमा गर्दा योजनाको कार्यान्वयन पक्ष उपलब्ध जनशक्ति र त्यसको व्यवस्थापन कार्यान्वयन संयन्त्र, स्रोत तथा जिम्मेवारी र जवाफदेही संयन्त्रसमेतको किटानी योजना तर्जुमाका क्रममा नै गरी कार्यान्वयन पक्षलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।

(ट) योजना तर्जुमा गर्दा सहभागितामूलक बनाइने छ र यसका लागि सरकार निजी स्रोत तथा गैर सरकारी निकायहरूविच उचित समन्वय गरिनेछ।

(ठ) योजना कार्यान्वयनका लागि सार्वजनिक खरीद प्रक्रियालाई बढी व्यावहारिक र चुस्त बनाई समयमा नै विकास खर्च हुने अवस्था सिर्जना गरिनेछ।

(ड) योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा समावेशी सिद्धान्तलाई आत्मसात गरी गरीब, विपन्न सीमान्तकृत समूह, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता र विकास पक्षलाई सुनिश्चित गरिनेछ।

(ढ) योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनकमा आउन समस्या समाधानका लागि समन्वय समिति गठन गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ।

६.१.९ अपेक्षित उपलब्धि

(क) योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन सम्बन्धी विधि प्रक्रिया संरचना वा संयन्त्र विकास भइ कार्यान्वयनमा आएको हुने छ।

(ख) दीर्धकालीन सोच तथा लक्ष्यका आधारमा आवश्यकतामा आधारित नतिजामुखी योजना तर्जसमा र कार्यान्वयन भएको हुने छ।

(ग) सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन भएको हुने छ।

(घ) योजना तर्जुमा तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्क पद्दति विकास भइ अद्यावधिक भएको हुने छ।

(ङ) योजना तर्जुमामा संदग्न पदाधिकारीहरूको सक्षमता विकास भएको हुने छ।

६.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

योजना तर्जुमा योजानको कार्यक्रम तथा आयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । त्य ईसै गरी योजना निमाण तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई नतिजामूलक र पारदर्शी बनाई सार्वजनिक जवाफदेहिया सुनिश्चित गर्न पनि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका समस्याहरू तत्काल पहिचान गरी समाधान गर्न योजना कार्यान्वयन प्रक्रियालाई नतिजामुखी बनाउन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अपरिहार्य हुन्छ। त्यसै गरी सुशासनको प्रत्याभूति दिलाउन कार्यान्वयन प्रक्रियालाई बढी पारदर्शी बनाउनमा समेत यसले महत्व राख्छ । विकास आयोजनाहरूको व्यवस्थित अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन, २०७५ कार्यान्वयनमा रहेको छ। प्रदेशको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली विकासका लागि प्रदेश अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन, २०७५ तयार भइ कार्यान्वयनमा आएको छ। दिगो विकास लक्ष्यमैत्री

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि सूचक तयार गरी प्रदेशगत रूपमा समेत तथ्याङ्कको व्यवस्थापन कार्यहरू भएका छन् । नुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई अन्तरनिकाय र अन्तरसरकारी तहको समन्वय र सहकार्य गर्नु पर्ने अवस्था रहन्छ । यसबाट अनुगमन तथा मूद्य्याङ्कन थप प्रभावकारी हुन जान्छ । संवैधानिक अधिकार, संघबाट प्रदत्त अधिकार तथा निर्देशिका, प्रदेश सरकारबाट प्राप्त निर्देशन समेतका आधारमा योजना कार्यान्वयनको निरन्तर अनुगमन र मूल्याङ्कन गरिनु पर्छ ।

यस परिच्छेदले नगरपालिकाको शैक्षिक योजनालाई केवल कागजी दस्तावेजमा सीमित नराखी, यसलाई कार्यान्वयनयोग्य, तथ्यमा आधारित र नतिजामुखी बनाउने संयन्त्रको परिकल्पना गरेको छ ।

६.२.१ प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरू:

- **तथ्यांकको अभाव:** योजना तर्जुमाका लागि आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कको अभाव ।
- **सहभागिताको कमी:** सरोकारवालाको न्यून सहभागिता र छरिएका साना योजनाहरू ।
- **जनशक्तिको सीमितता:** योजना तर्जुमा गर्ने विज्ञ र दक्ष जनशक्तिको अभाव ।

६.२.२ रणनीति र कार्यनीति:

- **नतिजामुखी योजना:** स्थानीय तहको विशिष्ट आवश्यकता र दिगो विकास लक्ष्य (SDG 4) सँग तादात्म्य राख्ने गरी योजना तर्जुमा गर्ने ।
- **एकीकृत संरचना:** योजनाको पहिचान, प्राथमिकीकरण, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गर्ने एक 'एकीकृत शैक्षिक योजना संयन्त्र' स्थापना गर्ने ।
- **सहभागितामूलक विधि:** तर्जुमा प्रक्रियामा शिक्षाका सरोकारवाला (विद्यालय, समुदाय, निजी क्षेत्र) को सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।
- **तथ्याङ्क आधारित:** योजना निर्माणको आधार नै 'व्यवस्थापन सूचना प्रणाली' (EMIS) बाट प्राप्त वस्तुपरक तथ्याङ्कलाई बनाउने ।

६.२.३ *अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (Monitoring and Evaluation)*

योजनाको सफलता केवल कार्यक्रम सुरु हुनुमा होइन, त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन र प्राप्त नतिजामा निहित हुन्छ ।

प्रमुख समस्या:

- अनुगमन कार्य केवल औपचारिकतामा सीमित हुनु ।
- अनुगमन प्रतिवेदन र सुधारका सुझावहरू कार्यान्वयनमा नआउनु ।
- दण्ड र पुरस्कारको प्रणाली कमजोर हुनु ।

रणनीति तथा कार्यनीति:

- **सूचकमा आधारित अनुगमन:** योजनाका प्रत्येक कार्यक्रमका लागि मापनयोग्य सूचक (KPIs) निर्धारण गर्ने।
- **सहभागितामूलक अनुगमन:** अनुगमनलाई प्रशासनिक मात्र नबनाई सरोकारवाला समेत सहभागी हुने 'सामाजिक परीक्षण' र 'सार्वजनिक सुनुवाइ' को माध्यमबाट गर्ने।
- **आधुनिक प्रविधि:** अनुगमनमा आधुनिक डिजिटल उपकरण र सफ्टवेयरको प्रयोग गरी वास्तविक समयको तथ्याङ्क (Real-time data) संकलन गर्ने।
- **समन्वयात्मक संयन्त्र:** संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको समन्वयमा एकीकृत अनुगमन प्रणाली विकास गर्ने।

६.२.४ *समन्वय र सहजीकरण*

योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले निम्न पक्षहरूमा ध्यान दिनेछ:

१. **अन्तर-निकाय समन्वय:** शिक्षा शाखा, वडा कार्यालयहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र प्राविधिक विज्ञहरूको बीचमा त्रैमासिक समन्वय बैठक सञ्चालन गर्ने।

२. **साझेदारी:** स्थानीय सरकार, निजी क्षेत्र र गैर-सरकारी संस्थाहरूको स्रोत र साधनलाई शैक्षिक प्राथमिकताका क्षेत्रमा एकीकृत गर्ने।

३. **पारदर्शिता:** योजना र कार्यक्रमको प्रगति विवरण नगरपालिकाको वेबसाइटमा अद्यावधिक गर्ने, जसले नागरिकको विश्वास बढाउनेछ।

६.२.५ *अपेक्षित उपलब्धिहरू*

- **संस्थागत संयन्त्र:** योजना तर्जुमा र अनुगमनका लागि छुट्टै र सक्षम संयन्त्रको स्थापना र सञ्चालन।
- **नतिजामुखी कार्यशैली:** प्रत्येक शैक्षिक योजना नतिजा (Outcome) मा केन्द्रित भई कार्यान्वयनमा आउने।
- **तथ्याङ्कको उपयोग:** नगरपालिकाको 'एजुकेशन ड्यासबोर्ड' अद्यावधिक भई जुनसुकै बेला निर्णय लिन सकिने अवस्था सिर्जना हुने।
- **उत्तरदायी नेतृत्व:** अनुगमनबाट प्राप्त सुझावका आधारमा शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा निरन्तर सुधार भई गुणस्तरीय शिक्षाको वातावरण बन्ने।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझाव:

- **अनुगमन कार्ययोजना:** आर्थिक वर्षको सुरुवातसँगै कुन कार्यक्रमको कहिले र कसले अनुगमन गर्ने भन्ने 'अनुगमन क्यालेन्डर' तयार गरी सार्वजनिक गर्नुहोस्।
- **फिडब्याक लुप:** अनुगमन पछि दिइएका सुझावहरू पालना भए/नभएको भनी 'फलो-अप' (Follow-up) गर्ने संयन्त्र विकास गर्नुहोस्।
- **क्षमता विकास:** अनुगमन गर्ने टोलीलाई नतिजामुखी मूल्याङ्कन विधि (Results-based Management) को तालिम प्रदान गर्नुहोस्।
- **बजेट ट्र्याकिङ:** योजनाको रकम कुन शीर्षकमा कति खर्च भयो र त्यसबाट के उपलब्धि भयो (Value for Money) भन्ने कुराको सार्वजनिक रिपोर्टिङ गर्ने बानी बसाल्नुहोस्।

६.३ समन्वय र सहकार्य

योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन एवम् अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य सम्पादन गर्दा विभिन्न निकायहरू अन्तरसरकारी निकायहरू बीच उचित एवम् प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य अत्यावश्यक हुन्छ। संविधानले प्रदान गरेका एकल तथा साझा अधिकारको सफल कार्यान्वयनका लागि यो नितान्त जरुरी छ। सवै कार्यहरूको कार्यान्वयन स्थल विद्यालय शिक्षालय तथा विश्वविद्यालयहरू नै हुन्। साथे सवै कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन पनि विद्यालय शिक्षालय र विश्वविद्यालय अन्तरगतका कलेजहरूमा नै हुन्छ। अतः अन्तर निकाय तथा अन्तर सरकारी समन्वय र सहकार्य विना योजान तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सक्दैन। त्यसैले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आ-आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्दा एकअर्काको साझा चासो, सरोकार र राष्ट्रिय लक्ष्य एवम् हितको विषयलाई समेत ध्यान दिनु पर्छ। यी तीन तहको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयका सिद्धान्तका आधारमा हुने संवैधानिक व्यवस्था भएकाले पनि यसलाई स्थानीय सरकारले योजना तयार गर्दा विशेष ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ।

६.३.१ *वर्तमान समस्या र चुनौतीहरू*

- **अस्पष्टता:** तीनै तहका सरकारबीच अधिकार र कार्यक्षेत्रमा समान बुझाइको कमी।
- **संस्थागत रिक्तता:** समन्वय र सहकार्यका लागि औपचारिक कानुनी वा संस्थागत संयन्त्रको अभाव।
- **दोहोरोपना:** योजना तथा कार्यक्रम निर्माणमा समन्वय नहुँदा स्रोतको दुरुपयोग र काममा दोहोरोपना।
- **राजनीतिक/प्रशासनिक समझदारी:** तीनै तहबीच कार्यगत एकता र न्यूनतम साझा समझदारीको कमी।

६.३.२ *रणनीति र कार्यनीतिहरू*

रणनीति	मुख्य कार्यनीतिहरू
१. संवैधानिक कार्यन्वयन	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच साझा अधिकारको सूची बमोजिम स्पष्ट कार्यविभाजन र समन्वय गर्ने।
२. एकीकृत कार्यक्रम	सरकारी, गैर-सरकारी र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी स्रोतको अधिकतम उपयोग र दोहोरोपना अन्त्य गर्ने।
३. समन्वय संयन्त्र	योजना तर्जुमादेखि मूल्याङ्कनसम्म अन्तर-निकायगत बैठक र सहकार्यका लागि एक स्थायी संयन्त्र स्थापना गर्ने।
४. सेवा प्रवाहमा एकरूपता	शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई छिटो-छरितो बनाउन सबै तहका निकायबीच साझा कार्यढाँचा र मापदण्ड तयार गर्ने।

६.३.३ *अपेक्षित उपलब्धिहरू (Expected Outcomes)*

यस रणनीतिबाट निम्न नतिजाहरू प्राप्त हुने अपेक्षा छ:

- **कार्यगत समन्वय:** योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच पूर्ण समन्वय र सहकार्य कायम हुने।
- **स्रोतको अधिकतम उपयोग:** सरकारी तथा गैर-सरकारी निकायहरूको स्रोतको दोहोरोपना हटी प्रभावकारिता वृद्धि हुने।
- **एकीकृत संयन्त्र:** स्थानीय तहमा अन्तर-निकायगत समन्वय गर्ने एक सक्षम र दिगो संरचना क्रियाशील हुने।
- **साझेदारीमूलक वातावरण:** निजी क्षेत्र र सामुदायिक संघ-संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा शैक्षिक कार्यक्रमहरू विकास र कार्यान्वयन हुने।

कार्यान्वयनका लागि विशेष सुझावहरू:

- **शिक्षा समन्वय समिति:** पालिकास्तरमा कम्तीमा प्रत्येक तीन महिनामा संघ र प्रदेश सरकारका प्रतिनिधि, विद्यालय प्रतिनिधि र शिक्षाविद्हरूसँग 'शैक्षिक समन्वय बैठक' अनिवार्य गर्नुहोस्।
- **साझा कार्यढाँचा (Joint Action Plan):** विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि नगरपालिकाले प्रदेश र संघीय सरकारका निकायहरूसँग वार्षिक रूपमा संयुक्त कार्ययोजना तयार गर्नुपर्छ।
- **डिजिटल समन्वय पोर्टल:** विभिन्न निकायहरूबीच सूचनाको आदान-प्रदान गर्न र कार्यक्रममा दोहोरोपना नहोस् भनी एउटा अनलाइन 'शैक्षिक प्रगति ट्र्याकिङ पोर्टल' विकास गर्न सकिन्छ।
- **गैर-सरकारी साझेदारी:** पालिकाभित्र कार्यरत गैर-सरकारी संस्थाहरू (NGOs/INGOs) लाई नगरपालिकाको शिक्षा नीति र योजनासँग मेल खाने कार्यक्रम मात्र सञ्चालन गर्न सहजीकरण गर्नुहोस्।

परिच्छेद सात

रणनीतिक योजना र सरोकारवालाको भूमिका

७.१ परिचय र पृष्ठभूमि

यो देवचुली नगरपालिकाको दशवर्षीय शिक्षा योजना हो । यसले शिक्षा क्षेत्रलाई नगरपालिकाको समग्र विकासको मुख्य आधार मान्दै, समावेशी, समतामूलक तथा गुणस्तरीय शिक्षा सबैका लागि उपलब्ध गराउने लक्ष्य राखेको छ। नगरपालिकाले आफ्नो कुल बजेटको कम्तीमा २० प्रतिशत हिस्सा शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने लक्ष्य लिएको छ। यो योजनाले शिक्षकहरूको वृत्ति विकास, शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार, प्रविधिमैत्री शिक्षण, र विद्यालय प्रशासनलाई नतिजामुखी बनाउन प्रधानाध्यापकसँग कार्यसम्पादन करार गर्ने जस्ता रणनीतिक कार्यक्रमहरूलाई समेटेको छ। यस योजनाको निर्माणका पछाडि निम्न आधारहरू रहेका छन्:

- **संवैधानिक व्यवस्था:** नेपालको संविधानको धारा ३१ ले शिक्षासम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा सुनिश्चित गरेको छ । यसले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकको ग्यारेन्टी गरेको छ। साथै, फरक क्षमता भएका, विपन्न, दलित, सीमान्तकृतलगायत राज्यको मूलधारमा समेटिन नसकेका वर्गका लागि पनि शिक्षाको सुनिश्चितता गरिएको छ।
- **राज्यको पुनर्संरचना:** मुलुक संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीमा रूपान्तरण भएसँगै आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय तहलाई प्राप्त भएको छ।
- **अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता:** संयुक्त राष्ट्रसङ्घको 'दिगो विकास लक्ष्य (SDG) ४' ले सन् २०३० सम्ममा समावेशी, समतामूलक तथा गुणस्तरीय शिक्षा सबैका लागि उपलब्ध गराउने र आजीवन सिकाइलाई प्रवर्द्धन गर्ने प्रतिबद्धता जनाएको छ । सोहीअनुरूप नेपालको 'अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५' ले वि.सं. २०८५ सम्ममा साक्षर नगर र गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न मार्गप्रशस्त गरेको छ।
- **स्थानीय आवश्यकता:** नगरको शैक्षिक प्रशासनलाई सुदृढ बनाउन, प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरूलाई जवाफदेही बनाउन, र विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को प्रयोगलाई संस्थागत गर्न स्थानीय तहको नेतृत्वमा यस प्रकारको योजनाको आवश्यकता महसुस गरी यो तर्जुमा गरिएको हो।

७.२ प्रधानाध्यापकसँग कार्यसम्पादन करारको ढाँचा

प्रधानाध्यापकसँग गरिने कार्यसम्पादन करारको निश्चित कानुनी ढाँचा वा दस्ताबेजको नभए तापनि यसको प्रकृति र समावेश हुने मुख्य विषयहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ:

१. करारको मुख्य उद्देश्य र आधार

प्रधानाध्यापकसँग गरिने कार्यसम्पादन करारको मूल उद्देश्य विद्यालयको **शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनलाई नतिजामुखी (Result-oriented)** बनाउनु र प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो जिम्मेवारीप्रति **उत्तरदायी र जवाफदेही** बनाउनु हो। यो करार स्थानीय तहको शिक्षा ऐन तथा नियमावलीको व्यवस्था अनुसार गरिन्छ ।

२. करारको तहगत संरचना

देवचुली नगरपालिकाको योजना मस्यौदा अनुसार करार दुई तहमा हुने देखिन्छ:

- **नगरपालिका र प्रधानाध्यापक बीच:** नगरपालिकाले प्रधानाध्यापकसँग विद्यालयको समग्र सुधारका लागि करार गर्नेछ।
- **प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरू बीच:** प्रधानाध्यापकले पुन: आफ्ना शिक्षकहरूसँग करार गर्नेछन्, जसको मुख्य लक्ष्य **विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि (Learning Achievement) मा सुधार** ल्याउनु हुनेछ।

३. करारमा समावेश हुने मुख्य विषयहरू

करारको ढाँचामा निम्न पक्षहरू समेटिने व्यवस्था छ:

- **सिकाइ उपलब्धिमा सुधार:** विद्यार्थीहरूको शैक्षिक स्तर र नतिजालाई निश्चित प्रतिशतले वृद्धि गर्ने लक्ष्य ।
- **विद्यालय व्यवस्थापन:** विद्यालयको भौतिक, आर्थिक र शैक्षिक कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको जिम्मेवारी ।
- **शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप:** पाठ्यक्रमले तोकेको न्यूनतम सिकाइ सुनिश्चित गर्ने र विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि अपनाउने प्रतिबद्धता।
- **अनुशासन र वातावरण:** विद्यालयमा शैक्षिक वातावरण र अनुशासन कायम राख्ने कर्तव्य।
- **जवाफदेहिता:** विद्यालय सुधार योजना (SIP) को कार्यान्वयन र बजेटको उचित उपयोग गरी निर्धारित लक्ष्य हासिल गर्ने दायित्व ।

४. अनुगमन र मूल्याङ्कनको आधार

करारलाई **नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली**को मुख्य औजार मानिएको छ। प्रधानाध्यापकको कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कन यही करारका बुँदाहरू र प्रमाणका आधारमा गरिनेछ । यसरी गरिएको कार्यसम्पादनको आधारमा उत्कृष्ट प्रधानाध्यापक वा शिक्षकलाई **प्रोत्साहन तथा पुरस्कार** दिने व्यवस्था समेत योजनामा छ। संक्षेपमा, कार्यसम्पादन करार एक यस्तो प्रणाली हो जसले प्रधानाध्यापकलाई अधिकारसँगै स्पष्ट जिम्मेवारी र निश्चित समयसीमा भित्र हासिल गर्नुपर्ने नतिजाहरूसँग बाँध्नेछ ।

करार कार्यान्वयनको अनुगमनका लागि स्रोतहरूमा उल्लेख भएअनुसार निम्न बमोजिमको तहगत र एकीकृत संयन्त्र बनाइएको छ:

१. तहगत अनुगमन समितिहरू

- **नगरपालिका स्तर:** नगरपालिकामा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा एक **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति** रहने व्यवस्था छ । यस समितिले रणनीतिक योजना र करारको समग्र कार्यान्वयनको अवस्था मापन गरी आवधिक प्रतिवेदन तयार गर्दछ।
- **वडा स्तर:** प्रत्येक वडामा रहेको **वडा शिक्षा समिति**ले आफ्नो क्षेत्रभित्रका विद्यालयहरूको नियमित अवलोकन, निरीक्षण, सुपरीवेक्षण र अन्तक्रिया गरी प्रतिवेदन बुझाउने जिम्मेवारी पाएको छ।
- **विद्यालय स्तर:** विद्यालय तहमा **विद्यालय व्यवस्थापन समिति (विव्यस)** र प्रधानाध्यापकको नेतृत्वमा करारका सर्तहरू र शैक्षिक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको प्रभावकारिता जाँच गरिन्छ।

२. अनुगमनका औजार र पद्धति

- **नतिजामा आधारित प्रणाली:** अनुगमनलाई नतिजामुखी बनाउन निश्चित **मापनयोग्य सूचकहरू (Indicators)** र वार्षिक लक्ष्यहरू तयार गरिएका छन् । करारमा तोकिएका नतिजाहरू हासिल भए नभएको आधारमा कार्यसम्पादनको लेखाजोखा गरिन्छ।
- **प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कन:** अनुगमन कार्यलाई वस्तुनिष्ठ बनाउन **विद्यालय अनुगमन फाराम, कक्षाकोठा अनुगमन फाराम** र आगन्तुक पुस्तिका जस्ता औजारहरूको प्रयोग गर्ने संयन्त्र छ।
- **डिजिटल प्रणाली:** एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (**IEMIS**) र डिजिटल अभिलेखीकरणलाई अनुगमन र प्रतिवेदनको मुख्य आधार बनाइएको छ।

३. समीक्षा, पुरस्कार र दण्ड

- **आवधिक समीक्षा:** अनुगमन पश्चात् सरोकारवालाहरू बीच **चौमासिक र वार्षिक समीक्षा बैठकहरू** सञ्चालन गरी सुधारात्मक पक्षहरूका लागि कार्ययोजना बनाइन्छ।
- **प्रोत्साहन संयन्त्र:** अनुगमन प्रतिवेदनका आधारमा उत्कृष्ट कार्य गर्ने प्रधानाध्यापक वा विद्यालयलाई **पुरस्कार तथा प्रोत्साहन** दिने र सन्तोषजनक कार्य नहुनेलाई जिम्मेवार बनाउने **दण्ड–पुरस्कार नीति** समेत अवलम्बन गरिएको छ ।

यसरी बनाइएको बहु-तहगत अनुगमन संयन्त्रले प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरूलाई विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिप्रति **उत्तरदायी र जवाफदेही** बनाउन सहयोग पुऱ्याउँछ।

७.३ **प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीचको करारका मुख्य सर्त**

देवचुली नगरपालिकाको पाँच वर्षे शिक्षा योजनाका आधारमा प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीच गरिने कार्यसम्पादन करारका मुख्य सर्त र पक्षहरूलाई निम्न बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ:

१. **सिकाइ उपलब्धिमा सुधार:** करारको मुख्य सर्त विद्यार्थीको **सिकाइ उपलब्धि (Learning Achievement)** मा सुधार ल्याउनु हो। शिक्षकले आफ्नो विषय वा कक्षाको नतिजालाई निश्चित स्तरमा पुऱ्याउने प्रतिबद्धता जनाउनुपर्दछ।

२. **जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व:** यो करारले शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकप्रति र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति **उत्तरदायी र जवाफदेही** बनाउँछ । विद्यार्थीको कमजोर सिकाइका लागि शिक्षकलाई जिम्मेवार ठहऱ्याउने प्रणाली यसमा समावेश हुन्छ।

३. **कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन र वृत्ति विकास:** शिक्षकको कार्यसम्पादन करारको नतिजालाई उनीहरूको **वृत्ति विकास (Career Development)** र वार्षिक कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गरिनेछ। करारका सर्तहरू पूरा गर्ने शिक्षकको वृत्ति विकासमा यसले सकारात्मक भूमिका खेल्छ।

४. **पुरस्कार र प्रोत्साहन:** करारका सूचकहरूका आधारमा उत्कृष्ट कार्य गर्ने शिक्षकहरूलाई **प्रोत्साहन तथा पुरस्कार** प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। यसका लागि कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

५. **शिक्षण सिकाइ र प्रविधि:** शिक्षकले पाठ्यक्रमले तोकेको न्यूनतम सक्षमता हासिल गराउन **विद्यार्थी केन्द्रित र प्रविधिमैत्री शिक्षण विधि** अपनाउनुपर्ने सर्त करारमा उल्लेख हुन्छ।

६. **नियमितता र अनुशासन:** शिक्षकको विद्यालयमा उपस्थिति, कक्षाकोठामा बिताउने समय र **नियमितता**लाई कार्यसम्पादन करारको अभिन्न अङ्ग मानिएको छ।

संक्षेपमा, प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीचको करारले शिक्षण पेसालाई **नतिजामुखी** बनाउँदै विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चित गर्न स्पष्ट जिम्मेवारी र पुरस्कार–दण्डको व्यवस्था गर्दछ।

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजनाका स्रोतहरू अनुसार प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीचको कार्यसम्पादन करारमा पुरस्कार र दण्डसम्बन्धी व्यवस्थालाई निम्न बमोजिम स्पष्ट पारिएको छ:

१. पुरस्कार र प्रोत्साहनका आधारहरू

करार कार्यान्वयनका क्रममा उत्कृष्ट नतिजा हासिल गर्ने शिक्षकहरूलाई पुरस्कृत गर्न निम्न आधारहरू तय गरिएका छन्:

- **सिकाइ उपलब्धि र नतिजा:** विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने र निर्धारित शैक्षिक लक्ष्य पूरा गर्ने शिक्षक तथा कर्मचारीलाई कार्यसम्पादन मापदण्डका आधारमा **प्रत्येक वर्ष छनौट गरी पुरस्कृत** गरिनेछ ।
- **पेसागत आचरण र समर्पण:** पुरस्कार र प्रोत्साहन प्रदान गर्दा शिक्षकको **कार्यसम्पादन, सामाजिक आचरण, पेसाप्रतिको समर्पण भाव र जिम्मेवारीलाई** मुख्य आधार बनाइनेछ ।
- **वृत्ति विकाससँग आबद्धता:** शिक्षकको कार्यसम्पादनको नतिजालाई उनीहरूको **वृत्ति विकास (Career Development)** सँग प्रत्यक्ष आबद्ध गरिने व्यवस्था छ ।

२. दण्ड र जवाफदेहिताको व्यवस्था

यस योजनाले शिक्षकहरूलाई आफ्नो जिम्मेवारीप्रति जवाफदेही बनाउन दण्डको समेत नीतिगत प्रबन्ध गरेको छ:

- **नतिजाप्रति जवाफदेहिता:** विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार नभएमा वा करारका सर्तहरू पूरा नगरेमा शिक्षकलाई **नतिजाप्रति जवाफदेही (Accountable)** बनाउने पद्धति विकास गरिएको छ।
- **दण्ड–पुरस्कार नीतिको कार्यान्वयन:** कार्यसम्पादनका आधारमा **प्रभावकारी दण्ड र पुरस्कारको नीति** लागू गरिनेछ, जसले शिक्षण पेसालाई थप मर्यादित र जिम्मेवार बनाउने लक्ष्य राखेको छ ।

३. प्रोत्साहनका स्वरूपहरू

शिक्षकहरूलाई अभिप्रेरित गर्न करारमा पुरस्कारका अतिरिक्त निम्न सुविधाहरूको समेत व्यवस्था छ:

- **प्रोत्साहन भत्ता र सुविधा:** कार्यसम्पादनमा आधारित **प्रोत्साहन तथा सुविधाहरू** वितरण गर्ने कार्यक्रम राखिएको छ ।
- **अवलोकन भ्रमण:** असल अभ्यास गर्ने शिक्षकहरूका लागि **अवलोकन भ्रमण**को अवसर प्रदान गरिनेछ ।

संक्षेपमा, यो करार प्रणालीले **"काम गर्नेलाई प्रोत्साहन र नगर्नेलाई जिम्मेवार"** बनाउने सिद्धान्त (Reward and Punishment Policy) अङ्गीकार गरेको छ, जसको अन्तिम लक्ष्य विद्यार्थीको शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्नु हो ।

७.४ एक वडा एक नमुना बालविकास केन्द्र

देवचुली नगरपालिकाको पाँच वर्षे शिक्षा योजनाको मस्यौदा र स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ (परिमार्जित २०८१) अनुसार **'एक वडा एक नमुना बालविकास केन्द्र'** को कार्यान्वयन निम्न प्रक्रिया र रणनीतिहरूका आधारमा गरिने छ:

१. नक्साङ्कन र पुनर्वितरण (Mapping and Redistribution)

- नगरपालिकाले संघीय कानुन र मापदण्ड बमोजिम **विद्यालय नक्साङ्कन** गरी आवश्यकताका आधारमा बालविकास केन्द्रहरूको स्थापना, समायोजन र पुनर्वितरण गर्नेछ।
- भौगोलिक जटिलता र लक्षित समुदायका बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न उपयुक्त स्थानमा नमुना केन्द्रहरूको विकास गरिनेछ ।

२. बालमैत्री पूर्वाधारको विकास (Child-friendly Infrastructure)

- प्रत्येक वडामा छानिएका नमुना केन्द्रहरूलाई **अपाङ्गमैत्री शौचालय, सुरक्षित कक्षाकोठा र बालमैत्री बसाइ** (पिफोम, कार्पेट, कुसन आदि) ले सुसज्जित बनाइनेछ।
- केन्द्रहरूमा ६ वटा व्यवस्थित **सिकाइ कुना (Learning Corners)** निर्माण गरी भित्री र बाहिरी खेल सामग्रीहरूको व्यवस्था गरिनेछ।

३. जनशक्ति व्यवस्थापन र क्षमता विकास (Human Resource & Capacity Building)

- नमुना केन्द्रका सहजकर्ताहरूलाई **मन्टेश्वरी तालिम** तथा पुनर्ताजगी तालिम प्रदान गरी उनीहरूको शिक्षण क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।
- उत्कृष्ट कार्य गर्ने **नमुना बालविकास सहजकर्ताहरूलाई पुरस्कार** र प्रोत्साहनको व्यवस्था गरी सेवाको गुणस्तर बढाइनेछ।

४. एकीकृत स्वास्थ्य र पोषण कार्यक्रम (Integrated Health and Nutrition)

- नमुना केन्द्रहरूमा बालबालिकाको नियमित **स्वास्थ्य परीक्षण, खोप अभिलेख र वृद्धि अनुगमन** गरिनेछ ।
- बालबालिकाहरूलाई पोषणयुक्त **स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा**को सुनिश्चितता गरिनेछ ।

५. समुदाय र अभिभावकको सहभागिता (Community & Parental Engagement)

- नमुना केन्द्रको प्रभावकारिताका लागि परिवार, समुदाय र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई जिम्मेवार बनाइनेछ।
- अभिभावकहरूलाई बालबालिकाको प्रारम्भिक सिकाइ र विकासका बारेमा सचेत गराउन **अभिभावक शिक्षा** कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

६. लगानी र अनुगमन (Investment and Monitoring)

- नगरपालिकाले नमुना बालविकास केन्द्रका लागि पाँच वर्षभित्र आवश्यक बजेट विनियोजन गरेको छ, जसमा न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण र पूर्वाधार सुधारका लागि ठुलो हिस्सा छुट्याइएको छ।
- प्रत्येक वडाको अग्रणी विद्यालयलाई **शैक्षिक स्रोत विद्यालय**को रूपमा विकास गरी बालविकास केन्द्रहरूको नियमित अनुगमन र सुपरीवेक्षण गरिनेछ।

यसरी, देवचुलीले आफ्ना सबै वडामा कम्तीमा एक–एक वटा सुविधासम्पन्न र गुणस्तरीय बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजना अनुसार **'एक वडा एक नमुना बालविकास केन्द्र'** को अवधारणा समेत समावेश गरिएको **प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा** उप-क्षेत्रको कुल पाँच वर्षे बजेट विनियोजन गरिएको छ।

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजना अनुसार प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा (३.१) उप-क्षेत्रका लागि विनियोजितको विस्तृत खर्च विवरण निम्नानुसार रहेको छ:

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	विनियोजित बजेट (रु. हजारमा)
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रवोधीकरण गर्ने	२०००००
२	प्रारम्भिक बालविकासको नक्साङ्कन र अनुमति दिने	-
३	बालबिकास केन्द्रको पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण	३०००००
४	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रका लागि **अपाङ्गमैत्री शौचालय सहित कक्षा कोठाको व्यवस्था**	१५००००००
५	खेलकुद तथा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था	४०००००
६	पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन	५०००००
७	अभिभावक शिक्षा सञ्चालन	४०००००
८	सहजकर्तालाई आधारभूत तथा तालिम सञ्चालन	५०००००
९	अनाथ, असहाय र अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि थप सेवा	-
१०	बालविकास शिक्षक/सहजकर्ताको सेवा तथा सुविधामा वृद्धि	२४००००००
११	**भित्री र बाहिरी खेल सामग्री व्यवस्थापन**	१९५००००
१२	नमुना प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्तालाई पुरस्कार	
१३	**६ वटा सिकाइ क्षेत्र (Learning Corners) निर्माण र सामग्री**	२०००००
१४	बसाई व्यवस्थापन (पिफोम, कार्पेट आदि)	९०००००
कुल	**जम्मा बजेट**	३०७५०००

यो कुल बजेटले नगरपालिकाका सबै वडामा नमुना बालविकास केन्द्रको अवधारणा कार्यान्वयन गर्न र प्रारम्भिक बालविकासको गुणस्तर सुधार गर्न लक्ष्य राखेको छ ।

७.५ वडा शिक्षा समितिले विद्यालयको अनुगमन

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजना र मार्गदर्शन अनुसार, **वडा शिक्षा समिति**ले विद्यालयको अनुगमन गर्दा मुख्यतया निम्न फाराम र औजारहरू प्रयोग गर्ने व्यवस्था छ:

१. **विद्यालय अनुगमन फाराम:** विद्यालयको समग्र भौतिक, प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय पक्षको अनुगमनका लागि यो फाराम प्रयोग गरिन्छ ।

२. **कक्षाकोठा अनुगमन फाराम:** शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप र कक्षाकोठाको वातावरण प्रत्यक्ष अवलोकन गरी मूल्याङ्कन गर्न यो फाराम प्रयोग गरिन्छ।

यसका साथै, अनुगमनका क्रममा समितिले **आगन्तुक पुस्तिका** (Visitor's Book) मा आफ्नो सुझाव र प्रतिक्रियाहरू भर्ने र अनुगमनपश्चात् आधिकारिक **प्रतिवेदन** तयार गरी बुझाउनुपर्ने संयन्त्र बनाइएको छ । वडा

शिक्षा समितिले यी औजारहरू प्रयोग गरी त्रैमासिक रूपमा विद्यालयहरूको अवलोकन, निरीक्षण र सुपरिवेक्षण गर्ने जिम्मेवारी पाएको छ ।

७.६ देवचुलीको माध्यमिक तहमा विज्ञान प्रयोगशाला र ICT प्रयोगको अवस्था

देवचुली नगरपालिकाको पाँच वर्षे शिक्षा योजना र उपलब्ध तथ्याङ्कका आधारमा माध्यमिक तहमा विज्ञान प्रयोगशाला र ICT (सूचना तथा सञ्चार प्रविधि) प्रयोगको वर्तमान अवस्था निम्नानुसार छ:

१. विज्ञान प्रयोगशालाको अवस्था

- **उपलब्धतामा कमी:** नगरपालिकाका माध्यमिक विद्यालयहरूमा विज्ञान प्रयोगशालाको पर्याप्त उपलब्धता छैन र भएका ठाउँमा पनि यसको **प्रयोगमा कमी** देखिएको छ ।
- **सुदृढीकरणको आवश्यकता:** विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न र उनीहरूको प्रयोगात्मक सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन प्रयोगशालाका पूर्वाधारहरू थप गर्नुपर्ने आवश्यकता योजनाले औंल्याएको छ।
- **शिक्षक क्षमता विकास:** विज्ञान र गणित शिक्षकहरूको क्षमता बढाउन प्रयोगशाला स्थापना कार्यक्रमलाई विशेष महत्त्व दिने रणनीति लिइएको छ ।

२. ICT प्रयोगको अवस्था

- **पूर्वाधार र उपकरण:** नगरपालिकाले आधारभूत (६–८) र माध्यमिक विद्यालयहरूमा ICT कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ। हाल सामुदायिक विद्यालयहरूमा कम्प्युटर, प्रिन्टर, प्रोजेक्टर र केहीमा स्मार्ट बोर्डको व्यवस्थापन गरिएको छ।
- **आर्थिक र प्राविधिक सहयोग:** नगरपालिकाले प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयलाई ICT क्षेत्र प्रयोगका लागि वार्षिक रूपमा **सहयोग** गर्दै आएको छ।
- **इन्टरनेट र डिजिटल लाइब्रेरी:** विद्यालयमा बिजुली र वाइफाई जडान गरिएको छ । केही विद्यालयमा पुस्तकालयसँगै **इ–पुस्तकालय (e-library)** को समेत व्यवस्था छ ।
- **जनशक्ति तालिम:** विशेष गरी विद्यालयका लेखा र कम्प्युटर शिक्षकहरूलाई ICT सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ।

३. मुख्य चुनौतीहरू

- विद्यालयमा उपलब्ध भएका कम्प्युटर, ल्यापटप र प्रोजेक्टरको शिक्षण कार्यमा सोचेजस्तो प्रयोग हुन सकेको छैन।
- शिक्षकहरूमा प्रविधि प्रयोग गर्ने आत्मविश्वासको कमी हुनु र विद्यालय परिवार पूर्ण रूपमा प्रविधिमैत्री बन्न नसक्नु मुख्य समस्याको रूपमा देखिएको छ।

४. भावी लक्ष्यहरू

- योजनाले आगामी पाँच वर्षभित्र सबै विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार गर्ने र सबै विद्यालयमा उच्च गतिको इन्टरनेट कनेक्टिभिटी सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।
- शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन एक शिक्षक, एक ल्यापटपको अवधारणा र थप ई–लाइब्रेरी विस्तार गर्ने कार्यक्रमहरू योजनामा समावेश छन् ।

संक्षेपमा, देवचुलीमा माध्यमिक तहमा प्रविधिको आधारभूत जग बसिसकेको भए तापनि विज्ञान प्रयोगशाला र ICT लाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्ग बनाउन अझै थप सुदृढीकरणको खाँचो छ ।

७.७ विद्यालय व्यवस्थापन समिति (विव्यस) र वडा शिक्षा समितिलाई थप जिम्मेवार

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजनाअनुसार विद्यालय व्यवस्थापन समिति (विव्यस) र वडा शिक्षा समितिलाई थप जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउन निम्न रणनीति र क्रियाकलापहरू अघि सारिएको छ:

१. क्षमता विकास र अभिमुखीकरण

- यी समितिहरूका पदाधिकारीहरूलाई उनीहरूको अधिकार, कर्तव्य र जिम्मेवारीबारे स्पष्ट पार्न नियमित रूपमा **क्षमता विकास तथा अभिमुखीकरण** कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
- योजना कार्यान्वयन संयन्त्रलाई मजबुत बनाउन सहभागीमूलक योजना निर्माण र प्रबोधीकरण मार्फत उनीहरूको दक्षता बढाइनेछ ।

२. योजना निर्माण र बजेट व्यवस्थापनमा संलग्नता

- विद्यालय व्यवस्थापन समितिले **विद्यालय सुधार योजना (SIP)** तयार गरी वार्षिक रूपमा अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ
- नगरपालिकाबाट प्राप्त बजेट र विद्यालयको आन्तरिक स्रोत समेत समावेश गरी **वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट** तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी विव्यसलाई दिइएको छ ।

३. नियमित अनुगमन र सुपरीवेक्षण

- **वडा शिक्षा समिति:** प्रत्येक वडामा रहेका यी समितिहरूलाई सक्रिय बनाई **त्रैमासिक रूपमा विद्यालयको अवलोकन, निरीक्षण र सुपरीवेक्षण** गरी प्रतिवेदन बुझाउनुपर्ने गरी जिम्मेवार बनाइएको छ । उनीहरूले अनुगमनका क्रममा विद्यालय र कक्षाकोठा अनुगमन फारामको प्रयोग गर्नुपर्नेछ ।
- **विद्यालय स्तरमा:** विद्यालय तहमा सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अनुगमन विव्यस र प्रधानाध्यापकको नेतृत्वमा हुने व्यवस्था गरिएको छ ।

४. पारदर्शिता र सामाजिक परीक्षण

- विद्यालयका सबै गतिविधिहरूमा अभिभावकहरूको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न विव्यसलाई जिम्मेवार बनाइनेछ।
- विव्यसले विद्यालयको **सामाजिक परीक्षण र लेखा परीक्षण**लाई पारदर्शी र नियमित रूपमा सम्पन्न गरी अभिभावक भेला मार्फत सार्वजनिक गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

५. संरचनागत सुदृढीकरण

- सबै वडाहरूमा **वडा शिक्षा समितिको गठन वा पुनर्गठन** गरी १०० प्रतिशत सक्रियता सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।
- शिक्षा शाखा, वडा समिति र विद्यालयहरू बीच प्रभावकारी समन्वय र सहजीकरणका लागि **स्थायी संयन्त्र**लाई मजबुत बनाइनेछ ।

यी व्यवस्थाहरूले विद्यालयको शासकीय प्रबन्धलाई सुधार्दै समितिहरूलाई केवल आलङ्कारिक नभई विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि **वास्तविक र उत्तरदायी निकाय**को रूपमा स्थापित गर्ने लक्ष्य राखेका छन्।

७.८ देवचुलीमा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको टिकाउ दर सुधार गर्न मुख्य रणनीतिहरू

देवचुली नगरपालिकाको पाँच वर्षे शिक्षा योजनाले आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा विद्यार्थीहरूको **टिकाउ दर (Retention Rate)** सुधार गर्न बहु-आयामिक रणनीतिहरू अघि सारेको छ।
यस दरलाई वृद्धि गर्न नगरपालिकाले अवलम्बन गर्ने मुख्य रणनीतिहरू निम्न बमोजिम छन्:

१. विद्यालयको वातावरण र पूर्वाधारमा सुधार

- **बालमैत्री र सुरक्षित वातावरण:** विद्यालयहरूलाई भयरहित, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित सिकाइ स्थलको रूपमा विकास गर्ने रणनीति लिइएको छ।
- **न्यूनतम सक्षमता सुनिश्चितता:** सबै विद्यालयमा खानेपानी, शौचालय र सरसफाइको उचित प्रबन्धसहितको न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गरिनेछ।

२. विद्यार्थी प्रोत्साहन र सहयोग प्रणाली

- **दिवा खाजा कार्यक्रम:** स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक र स्वस्थकर **दिवा खाजा**को प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गरी विद्यार्थीलाई विद्यालयमा टिकाइराख्ने लक्ष्य राखिएको छ।
- **छात्रवृत्ति र शैक्षिक सामग्री:** विपन्न, सीमान्तकृत र जेहेन्दार विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी छात्रवृत्ति, पोसाक र स्टेसनरी उपलब्ध गराइनेछ।

- **मनोसामाजिक परामर्श:** विद्यार्थीहरूको सिकाइमा आउने अवरोध हटाउन विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराइनेछ।
- **आवासीय प्रबन्ध:** अनाथ र सडक बालबालिकाहरूका लागि आवासीय सुविधासहितको शिक्षाको व्यवस्था गर्ने योजना छ।

३. शिक्षण सिकाइ र प्रविधिमा सुधार

- **प्रविधिमैत्री शिक्षा :** माध्यमिक तहमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (**ICT**) को विस्तार गरी शिक्षण सिकाइलाई रोचक र प्रभावकारी बनाइनेछ।
- **वैकल्पिक सिकाइ :** विद्यालय बाहिर रहेका वा नियमित विद्यालय आउन नसक्नेहरूका लागि खुला तथा दूर शिक्षा जस्ता वैकल्पिक सिकाइका माध्यमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- **उपचारात्मक शिक्षण:** सिकाइमा कमजोर रहेका विद्यार्थीहरूका लागि विशेष सहयोगी कक्षा र उपचारात्मक शिक्षण विधि अपनाइनेछ।

४. जवाफदेहिता र सुशासन

- **कार्यसम्पादन करार:** प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति र शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकप्रति विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र टिकाउ दर सुधारका लागि जवाफदेही बनाउने प्रणाली विकास गरिनेछ ।
- **नियमित अनुगमन:** विद्यालयको शासकीय प्रबन्ध र शैक्षिक गुणस्तरको नियमित अनुगमन गरी टिकाउ दरमा सुधार ल्याउन विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय बनाइनेछ।

५. समुदाय र अभिभावकको संलग्नता

- अभिभावकहरूलाई बालबालिकाको सिकाइ र विद्यालयको महत्त्व बुझाउन अभिभावक शिक्षा र अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी उनीहरूको सहभागिता बढाइनेछ।

यी रणनीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमार्फत देवचुलीले आगामी पाँच वर्षभित्र आधारभूत र माध्यमिक तहका सबै बालबालिकालाई विद्यालय शिक्षा पुरा गराउने लक्ष्य राखेको छ।

७.९ विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार गर्ने ५ वर्षे लक्ष्य

देवचुली नगरपालिकाको पाँच वर्षे शिक्षा योजना (मस्यौदा) ले आगामी पाँच वर्षभित्र विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार गर्ने महत्वाकाङ्क्षी लक्ष्य राखेको छ। यो लक्ष्य पुरा गर्न नगरपालिकाले भौतिक पूर्वाधार, जनशक्ति विकास र बजेटको एकीकृत परिचालन गर्ने रणनीति लिएको छ।
यस लक्ष्यलाई पुरा गर्न अवलम्बन गरिने मुख्य प्रक्रिया र विधिहरू निम्नानुसार छन्:

१. भौतिक पूर्वाधार र उपकरण व्यवस्थापन

- **आधारभूत संरचना जडान:** विद्यालयमा सूचना प्रविधिका लागि आवश्यक कम्प्युटर, इन्टरनेट र सुरक्षित ल्याबको व्यवस्था गरिनेछ।
- **प्रविधिमैत्री कक्षाकोठा:** पाँच वर्षभित्र क्रमिक रूपमा प्रत्येक विद्यालयका १-१ वटा कक्षाकोठालाई पूर्ण रूपमा प्रविधिमैत्री बनाइनेछ।
- **उपकरण वितरण:** विद्यालयहरूलाई प्रोजेक्टर र वटा स्मार्ट बोर्ड उपलब्ध गराउने भौतिक लक्ष्य राखिएको छ।

२. एक शिक्षक, एक ल्यापटप र क्षमता विकास

- **शिक्षकलाई ल्यापटप:** शिक्षण सिकाइलाई प्रविधिमा आधारित बनाउन शिक्षकहरूका लागि ४२ वटा ल्यापटप वितरण गर्ने कार्यक्रम छ।
- **तालिम र सीप:** केवल उपकरण मात्र नभई ती उपकरण चलाउन शिक्षकहरूलाई सक्षम बनाउन आगामी ५ वर्षमा ५ वटा विशेष तालिम/कार्यशाला सञ्चालन गरी शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिनेछ।

३. कनेक्टिभिटी र डिजिटल सामग्री

- **उच्च गतिको इन्टरनेट:** इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सबै विद्यालयमा **Internet Connectivity** सुनिश्चित गरिनेछ।
- **ई–लाइब्रेरी र सामग्री:** विद्यालयहरूमा ई–लाइब्रेरी विस्तार गर्ने र अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीहरू उपलब्ध गराउने लक्ष्य छ।

४. बजेट तथा स्रोत व्यवस्थापन

- **विनियोजित बजेट:** सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) उप-क्षेत्रका लागि नगरपालिकाले बजेट प्रक्षेपण गरेको छ।
- **लागत साझेदारी:** यस संरचना विस्तारका लागि नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतका साथै सङ्घीय र प्रदेश सरकारको अनुदान तथा लागत साझेदारीमा लगानी परिचालन गरिनेछ।

५. सुशासन र अनुगमन

- **IEMIS सुदृढीकरण:** सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्न र विद्यालयको शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापनका लागि **IEMIS प्रणाली**लाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ।
- **नतिजामुखी प्रयोग:** प्रविधिको प्रयोग शिक्षण सिकाइमा मात्र सीमित नराखी विद्यालयको सुशासन, हाजिरी र प्रशासनिक काममा समेत जोड दिइनेछ।

७.१० विज्ञान प्रयोगशालाको सुधारका लागि योजनाका मुख्य क्रियाकलाप

देवचुली नगरपालिकाको पाँच वर्षे शिक्षा योजनाका आधारमा विज्ञान प्रयोगशालाको सुधार र सुदृढीकरणका लागि निम्न मुख्य क्रियाकलापहरू तोकिएका छन्:

१. **प्रयोगशाला स्थापना र विस्तार:** माध्यमिक विद्यालयहरूमा विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान शिक्षणका लागि आवश्यक Lab (प्रयोगशाला) स्थापना र सुदृढीकरण गर्ने मुख्य क्रियाकलाप राखिएको छ। योजनामा ५ वर्षभित्र ५ वटा Lab स्थापना गर्ने लक्ष्य लिइएको छ भने विस्तारै यसलाई व्यापक बनाउने रणनीति लिएको छ।

२. **पूर्वाधार र सामग्रीको व्यवस्था:** विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न पूर्वाधारसहितको प्रयोगशाला व्यवस्थापन गर्ने रणनीति लिइएको छ। यस अन्तर्गत आवश्यक उपकरण र प्रयोगात्मक सामग्रीहरू उपलब्ध गराइनेछ।

३. **शिक्षक क्षमता विकास:** विज्ञान र गणित शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न प्रयोगशालामा आधारित विशेष तालिम तथा कार्यशालाहरू सञ्चालन गरिनेछ। शिक्षकहरूलाई विषम परिस्थितिमा समेत प्रयोगात्मक र अनुसन्धानात्मक कार्य गर्न सक्षम बनाइने लक्ष्य छ।

४. **STEAM शिक्षाको एकीकरण:** विद्यालय तहदेखि नै विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित (**STEAM**) जस्ता विषयहरूको सिकाइलाई प्रयोगशाला मार्फत अन्तरसम्बन्धित (Integrated) गर्दै लगिनेछ।

५. **अनुदान र प्रोत्साहन:** विज्ञान विषय अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि अनुदान तथा अवसरहरू प्रदान गर्ने र प्रयोगशालाको उच्चतम प्रयोग गर्ने विद्यालयलाई प्रोत्साहन दिने कार्यक्रम तोकिएको छ।

६. **नियमित अनुगमन र प्रयोगमा जोड:** प्रयोगशाला भएर पनि प्रयोगमा नआउने समस्यालाई समाधान गर्न नियमित अनुगमन र सुपरिवेक्षण गरी प्रयोगशालाको प्रयोगलाई शिक्षण सिकाइको अनिवार्य अङ्ग बनाइनेछ। यसरी भौतिक संरचना निर्माणदेखि शिक्षकको दक्षता वृद्धिसम्मका क्रियाकलापहरूद्वारा विज्ञान प्रयोगशालालाई प्रभावकारी बनाउने योजनाको लक्ष्य रहेको देखिन्छ।

७.११ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरको भिन्नतालाई कम गर्ने उपाय

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजना तथा स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण मार्गदर्शन अनुसार, सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीचको शैक्षिक गुणस्तरको भिन्नतालाई कम गर्न निम्न मुख्य रणनीति र क्रियाकलापहरू अवलम्बन गरिन्छ:

१. सामुदायिक विद्यालयप्रति आकर्षण र विश्वसनीयता वृद्धि

सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर सुधार गरी अभिभावकहरूको विश्वास बहाली गर्ने र संस्थागत विद्यालयबाट विद्यार्थीहरूलाई सामुदायिकमा आकर्षित गर्ने मुख्य लक्ष्य राखिएको छ। यसका लागि सामुदायिक विद्यालयलाई नमुना विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने र गुणस्तरीय शिक्षाको प्रत्याभूति गर्ने रणनीति लिइएको छ ।

२. शिक्षकको क्षमता विकास र जवाफदेहिता

- **पेशागत दक्षता:** सामुदायिक शिक्षकहरूको शिक्षण क्षमता बढाउन नियमित **तालिम, गोष्ठी र कार्यशाला** सञ्चालन गरिनेछ ।
- **कार्यसम्पादन करार:** प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति र शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकप्रति विद्यार्थीको **सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि जवाफदेही** बनाउन कार्यसम्पादन करार (Performance-based Contract) लागू गरिनेछ।
- **पुरस्कार र दण्ड:** राम्रो नतिजा ल्याउने शिक्षकलाई **प्रोत्साहन तथा पुरस्कार** र जिम्मेवारी पूरा नगर्नेलाई दण्ड दिने नीति मार्फत कार्यसम्पादनमा सुधार ल्याइनेछ।

३. भौतिक पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणमा सुधार

- **न्यूनतम मापदण्ड:** सबै सामुदायिक विद्यालयमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित **भौतिक संरचना** (शौचालय, खानेपानी, कक्षाकोठा) निर्माण गरी संस्थागत विद्यालय सरहको वातावरण बनाइनेछ ।
- **प्रयोगशाला र पुस्तकालय:** विज्ञान प्रयोगशाला, गणित ल्याब र व्यवस्थित पुस्तकालयको स्थापना गरी प्रयोगात्मक सिकाइमा जोड दिइनेछ ।

४. सूचना प्रविधि (ICT) र आधुनिक शिक्षण विधि

- **प्रविधिमैत्री शिक्षण:** सामुदायिक विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार गरी **STEAM Pedagogy** र डिजिटल सिकाइ सामग्रीको प्रयोग बढाइनेछ, जसले निजी विद्यालयसँगको प्रविधिगत खाडल कम गर्दछ।
- **एक शिक्षक, एक ल्यापटप:** शिक्षकहरूलाई प्रविधिमा अभ्यस्त बनाउन ल्यापटप वितरण र तालिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

५. संस्थागत विद्यालयको नियमन र सहकार्य

- **अनुगमन र नियमन:** संस्थागत विद्यालयहरूलाई पूर्ण रूपमा **सेवामुखी बनाउन** र नगरपालिकाको मापदण्ड अनुसार सञ्चालन गर्न प्रभावकारी नियमन र सुपरीवेक्षण गरिनेछ ।
- **निजी-सार्वजनिक साझेदारी:** निजी क्षेत्रको स्रोत र असल अभ्यासलाई सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर वृद्धिमा उपयोग गर्ने अवधारणा (PPP model) लागु गरिनेछ।

६. विपन्न र लक्षित समूहलाई सहयोग

सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विपन्न, सीमान्तकृत र अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई **छात्रवृत्ति, दिवा खाजा, र शैक्षिक सामग्री** (पोसाक, स्टेसनरी) उपलब्ध गराई उनीहरूको उपस्थिति र सिकाइलाई सुनिश्चित गरिन्छ।

यसरी, सामुदायिक विद्यालयको आन्तरिक सक्षमता सुधार गर्ने र संस्थागत विद्यालयलाई नियमन गर्ने दुवै प्रक्रियाबाट शैक्षिक गुणस्तरको भिन्नता कम गर्ने योजनाको मुख्य ध्येय रहेको देखिन्छ।

७.१२ संस्थागत विद्यालयलाई सामुदायिक विद्यालयसँग सहकार्य गराउने PPP मोडल

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजनाका अनुसार निजी-सार्वजनिक-साझेदारी (PPP) मोडललाई शिक्षाको गुणस्तर सुधार र स्रोत व्यवस्थापनको एक महत्त्वपूर्ण आधारका रूपमा लिइएको छ। यस मोडलका मुख्य पक्षहरू निम्न बमोजिम छन्:

१. निजी क्षेत्रको स्रोत र साधनको उपयोग

- नगरपालिकाले निजी क्षेत्रको स्रोत र साधनलाई सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिका लागि उपयोग गर्ने नीति लिएको छ।
- शिक्षा क्षेत्रमा निजी क्षेत्र, समुदाय र गैरसरकारी संस्थाहरूको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गर्ने रणनीति लिइएको छ।

२. शैक्षिक गुणस्तर र क्षमता विकासमा सहकार्य

- शिक्षकहरूको क्षमता विकास, विद्यालय व्यवस्थापन र सुधारका लागि निजी क्षेत्र र विकास साझेदारहरूलाई लगानी गर्न प्रेरित गरिनेछ।
- सामुदायिक विद्यालयहरूको गुणस्तर सुधार गरी अभिभावकहरूको विश्वास आर्जन गर्न र संस्थागत विद्यालयहरूलाई नियमन गरी सेवामूलक बनाउन यो मोडलले जोड दिन्छ।

३. पहुँच र समावेशनका लागि साझेदारी

- औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित रहेका बालबालिकालाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन निजी क्षेत्र, सरकारी र गैरसरकारी संघसंस्थाहरु बीच समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।
- अनाथ, असहाय र अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न साझेदारीका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने व्यवस्था छ।

४. उच्च शिक्षा र पूर्वाधारमा साझेदारी

- उच्च शिक्षामा लगानी साझेदारीको नीति अवलम्बन गर्दै निजी क्षेत्र र विकास साझेदार निकायहरूलाई परिचालन गरिनेछ।

- लागत साझेदारी (Cost Sharing) मा आधारित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी विद्यालयको विकासका लागि स्रोतको दायरा फराकिलो बनाइने लक्ष्य राखिएको छ।

५. नियमन र सहजीकरण

- स्थानीय सरकारले संस्थागत विद्यालयहरूलाई नगरपालिकाको मापदण्ड अनुसार सञ्चालन गर्न र पूर्ण रूपमा सेवामुखी बनाउन प्रभावकारी नियमन र सुपरिवेक्षण गर्नेछ।

संक्षेपमा, यो PPP मोडलले निजी क्षेत्रको दक्षता र स्रोतलाई सामुदायिक विद्यालयको पूर्वाधार विकास, शिक्षक तालिम र शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा एकीकृत गर्ने लक्ष्य राखेको छ, ताकि सबै बालबालिकाले समान र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न सकून् ।

७.१३ शिक्षक र प्रधानाध्यापकबीचको करारले सिकाइ उपलब्धिको मापन

शिक्षक र प्रधानाध्यापकबीचको कार्यसम्पादन करारले सिकाइ उपलब्धिलाई मुख्यतया नतिजामुखी सूचकहरू र कार्यस्थलमा आधारित मूल्याङ्कनका आधारमा मापन गर्छ। यसका प्रमुख आधारहरू निम्नानुसार छन्:

- **सिकाइ सुधार र वृत्ति विकासको आबद्धता:** शिक्षक र प्रधानाध्यापकको वृत्ति विकास (Career Development) लाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा हुने सुधारसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिन्छ। यसले शिक्षकलाई विद्यार्थीको शैक्षिक नतिजाप्रति व्यक्तिगत रूपमा उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउँछ।
- **परीक्षा नतिजा विश्लेषण:** शिक्षण सिकाइको प्रभावकारिता मापन गर्न र पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न नियमित रूपमा परीक्षाको नतिजा विश्लेषण (Result Analysis) गरिन्छ। योजनाले ५ वर्षभित्र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार दर कम्तीमा १५ देखि २० प्रतिशतले वृद्धि गर्ने स्पष्ट लक्ष्य राखेको छ।
- **मापनयोग्य शैक्षिक सूचकहरू:** करारले सिकाइ उपलब्धिलाई मापन गर्न विभिन्न परिमाणात्मक सूचकहरू प्रयोग गर्छ, जसमा कक्षा उत्तीर्ण दर (Pass Rate), विद्यार्थीको नियमित उपस्थिति दर, र कक्षा दोहोऱ्याउने वा छोड्ने दरमा आउने कमीलाई मुख्य आधार मानिन्छ।
- **कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन:** सिकाइको मापन केवल कागजी नतिजामा मात्र सीमित नभई कक्षाकोठाको वास्तविक शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलाप र कार्यस्थलमा आधारित सुपरिवेक्षण मार्फत गरिन्छ। यसका लागि विद्यालय र नगरपालिका स्तरमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिहरू सक्रिय रहन्छन्।
- **पुरस्कार र दण्डको आधार:** करारमा उल्लेखित सिकाइ उपलब्धिका सूचकहरू पूरा गर्ने वा नगर्ने आधारमा शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई प्रोत्साहन, पुरस्कार वा जिम्मेवारीप्रति जवाफदेही (दण्ड) बनाउने प्रणाली विकास गरिएको हुन्छ।

संक्षेपमा, यो करारले विद्यार्थीको **शैक्षिक नतिजा (Outcome)** लाई नै शिक्षकको कार्यदक्षता मापन गर्ने सबैभन्दा ठुलो कसी मान्दछ।

७.१४ प्रधानाध्यापकले शिक्षकहरूसँग गर्ने कार्यसम्पादन करारका सूचकहरू

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजनाका अनुसार, प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीच गरिने कार्यसम्पादन करारमा मुख्यतया नतिजामुखी र मापनयोग्य सूचकहरू समावेश गरिन्छ। यस करारको मुख्य उद्देश्य शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ र विद्यालयको समग्र सुधारप्रति उत्तरदायी बनाउनु हो। प्रधानाध्यापकले शिक्षकहरूसँग गर्ने करारका प्रमुख सूचकहरू निम्नानुसार छन्:

१. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र शैक्षिक नतिजा

- **सिकाइ उपलब्धि सुधार:** विद्यार्थीको औसत सिकाइ उपलब्धिमा अघिल्लो वर्षको तुलनामा निश्चित प्रतिशत (कम्तीमा १५ देखि २० प्रतिशत) सुधार ल्याउने लक्ष्य राखिन्छ।
- **कक्षा उत्तीर्ण दर:** विषयगत रूपमा विद्यार्थीहरूको कक्षा उत्तीर्ण दर (Pass Rate) मा वृद्धि गर्ने।
- **नतिजा विश्लेषण:** नियमित रूपमा परीक्षाको नतिजा विश्लेषण (Result Analysis) गरी कमजोर विद्यार्थीका लागि उपचारात्मक शिक्षण गर्ने।

२. विद्यार्थीको उपस्थिति र टिकाउ दर

- **नियमित उपस्थिति:** विद्यार्थीहरूको विद्यालयमा नियमित उपस्थिति दर वृद्धि गर्ने।
- **टिकाउ दर (Retention):** विद्यार्थीले बीचैमा विद्यालय छोड्ने दर (Dropout Rate) मा कमी ल्याउने र टिकाउ दरमा सुधार गर्ने।

३. शिक्षण सिकाइ र कक्षाकोठा व्यवस्थापन

- **पाठ्यक्रम कार्यान्वयन:** पाठ्यक्रमले तोकेको विशिष्ट उद्देश्य र सक्षमताहरू हासिल गराउने गरी शिक्षण गर्ने।
- **प्रविधिको प्रयोग (ICT):** शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र डिजिटल सामग्रीको उच्चतम प्रयोग गर्ने।
- **बालमैत्री वातावरण:** कक्षाकोठालाई बालमैत्री, सुरक्षित र समावेशी सिकाइ थलोको रूपमा विकास गर्ने।

४. शिक्षकको अनुशासन र पेसागत दक्षता

- **नियमितता र समयपालन:** शिक्षकको विद्यालयमा उपस्थिति र कक्षाकोठामा बिताउने समयलाई कार्यसम्पादनको आधार मानिन्छ।
- **पेसागत विकास:** तालिममा सिकेका सीप र ज्ञानलाई कक्षाकोठामा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्ने।
- **आचरण र जिम्मेवारी:** शिक्षकको सामाजिक आचरण, पेसाप्रतिको समर्पण र जिम्मेवारी वहनको अवस्था।

५. मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण

- **निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन (CAS):** पाठ्यक्रमले तोकेअनुसार विद्यार्थीको आवधिक र निरन्तर मूल्याङ्कन गरी अभिलेख दुरुस्त राख्ने।
- **अभिभावकसँग समन्वय:** विद्यार्थीको सिकाइ प्रगतिका बारेमा नियमित रूपमा अभिभावकसँग परामर्श र समन्वय गर्ने।

यी सूचकहरूमा हासिल भएको नतिजालाई शिक्षकको **वृत्ति** विकास (Career Development), प्रोत्साहन भत्ता र पुरस्कारसँग प्रत्यक्ष रूपमा आबद्ध गर्ने व्यवस्था योजनामा रहेको छ।

७.१५ IEMIS प्रणाली र विद्यालयको अनुगमनमा

एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (**IEMIS**) ले विद्यालयको अनुगमन र समग्र शैक्षिक व्यवस्थापनलाई सुदृढ बनाउन निम्नअनुसार सहयोग पुऱ्याउँछ:

- **तथ्याङ्कमा आधारित प्रतिवेदन प्रणाली:** IEMIS ले विद्यालयहरूको वास्तविक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी तथ्याङ्कमा आधारित प्रतिवेदन प्रणाली (Data-based Reporting) लाई मजबुत बनाउँछ । यसले गर्दा विद्यालयका गतिविधिहरूको अनुगमन प्रमाणका आधारमा गर्न सहज हुन्छ।
- **कार्यक्रम कार्यान्वयन र नतिजाको लेखाजोखा:** नगरपालिकाले IEMIS मार्फत नियमित रूपमा शैक्षिक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको अवस्था र त्यसबाट प्राप्त नतिजाहरूको विवरण तयार गर्दछ। यसले कार्यक्रमहरू लक्ष्य अनुरूप सञ्चालन भए/नभएको जाँच गर्न सहयोग गर्छ ।
- **अनुगमनमा प्रभावकारिता र समयको बचत:** यो प्रणालीको प्रयोगले अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुपरीवेक्षण कार्यलाई छिटो, छरितो र व्यवस्थित बनाउनुका साथै जनशक्ति र समयको बचत गर्दछ ।

- **योजना निर्माण र समीक्षाको आधार:** अनुगमनबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई शैक्षिक कार्यक्रमहरूको समीक्षा गर्न, थप सुधारका क्षेत्रहरू पहिचान गर्न र आगामी योजना निर्माणको आधारका रूपमा प्रयोग गरिन्छ । विशेष गरी भर्ना प्रक्षेपण र शैक्षिक सूचकहरूको विश्लेषणका लागि कम्तीमा ३ देखि ५ वर्षको IEMIS तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ ।

- **विद्यार्थी र शिक्षकको विस्तृत विवरण:** IEMIS ले विद्यार्थीको भर्ना दर, कक्षा दोहोऱ्याउने दर, विद्यालय छोड्ने दर, र शिक्षकहरूको विवरण जस्ता **शैक्षिक सूचकहरूको वर्गीकृत विश्लेषण** (लिङ्ग, जातजाति, अपाङ्गता आदि) गर्न मद्दत गर्दछ। यसले गर्दा लक्षित समूहसम्म शैक्षिक सेवा पुगेको छ/छैन भन्ने कुराको सहजै अनुगमन गर्न सकिन्छ।
- **तहगत समन्वय:** यस प्रणालीमार्फत प्राप्त विवरणहरू स्थानीय तहका साथै सङ्घीय र प्रदेश तहमा समेत सहजै उपलब्ध हुने हुँदा तीनै तहका सरकारबीच समन्वय र सूचना आदानप्रदानमा सहयोग पुग्दछ ।

- **सहभागिता र उत्तरदायित्व:** विद्यालयको सञ्चालनमा अभिभावकको सहभागिता र उनीहरूले गर्ने अनुगमनको रिपोर्टिङ समेत IEMIS मा गर्न सकिने गरी यसलाई उत्तरदायी बनाइन्छ।

संक्षेपमा, IEMIS प्रणालीले विद्यालयको प्रशासनिक, शैक्षिक र व्यवस्थापकीय पक्षलाई पारदर्शी, नतिजामुखी र जवाफदेही बनाउँदै अनुगमन प्रक्रियालाई प्रविधिमैत्री र विश्वसनीय तुल्याउँछ।

७.१६ विद्यालय सुधार योजना (SIP) को अद्यावधिक गर्ने मापदण्ड

स्रोतहरूका अनुसार विद्यालय सुधार योजना (SIP) लाई अद्यावधिक गर्ने मुख्य मापदण्ड र प्रक्रियाहरू निम्न बमोजिम छन्:

- **अद्यावधिक गर्ने समयावधि (Frequency):** विद्यालयले विद्यालय सुधार योजना (SIP) तयार गरी **वार्षिक रूपमा अद्यावधिक (Annual Update)** गर्नुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था छ। देवचुली नगरपालिकाको योजनामा पाँच वर्षभित्र ५ पटक (प्रत्येक वर्ष एक पटक) अद्यावधिक गर्ने भौतिक लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ ।
- **सहभागितामूलक प्रक्रिया (Participatory Process):** योजना निर्माण र अद्यावधिक गर्दा विद्यालय व्यवस्थापन समिति (विव्यस), शिक्षक अभिभावक सङ्घ (शिअसं), शिक्षक, अभिभावक र स्थानीय सरोकारवालाहरूको सक्रिय र सहभागितामूलक संलग्नता हुनुपर्दछ ।
- **जिम्मेवारी (Responsibility):** SIP निर्माण र अद्यावधिक गर्ने मुख्य संस्थागत जिम्मेवारी विद्यालयको हो, जसमा **प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्वदायी भूमिका** प्रदान गरी उत्तरदायी बनाइन्छ।
- **योजनासँगको आबद्धता (Alignment):** अद्यावधिक गरिएको SIP लाई विद्यालयको वार्षिक कार्ययोजना (ASIP) र वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटसँग आबद्ध गरिनुपर्दछ।
- **नगरपालिकाको सहजीकरण:** नगरपालिकाले विद्यालयहरूलाई SIP विकास र कार्यान्वयनमा आवश्यक प्राविधिक सहजीकरण र अनुगमन गर्ने मापदण्ड तोकिएको छ।
- **सुधारका क्षेत्रहरू:** अद्यावधिक गर्दा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार, शैक्षिक गुणस्तर, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि, र विपद व्यवस्थापन जस्ता पक्षहरूलाई समयानुकूल परिमार्जन गरिनुपर्दछ ।

संक्षेपमा, विद्यालय सुधार योजनालाई केवल एक पटक बनाएर छाड्ने नभई विद्यालयको बदलिँदो आवश्यकता र प्राथमिकता अनुसार प्रत्येक वर्ष परिमार्जन र अद्यावधिक गरी जीवन्त दस्तावेजको रूपमा राख्नुपर्ने मापदण्ड रहेको छ ।

७.१७ विद्यालयमा ई-लाइब्रेरी र डिजिटल सामग्रीको विस्तार

देवचुली नगरपालिकाको पाँच वर्षे शिक्षा योजनाअनुसार **विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार** र ई-लाइब्रेरी तथा डिजिटल सामग्रीको विकास गर्ने प्रक्रियालाई निम्नानुसार कार्यान्वयन गरिनेछ:

१. भौतिक पूर्वाधार र ICT संरचनाको विस्तार

- नगरपालिकाले आगामी पाँच वर्षभित्र **विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) संरचना** विस्तार गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।
- यसका लागि विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिका आधारभूत संरचना (कम्प्युटर, इन्टरनेट र सुरक्षित ल्याब) व्यवस्थापन गर्न बजेट विनियोजन गरिएको छ ।

२. ई–लाइब्रेरी (E-Library) को स्थापना र विस्तार

- पाँच वर्षभित्र कुल १५ वटा ई–लाइब्रेरी विस्तार गर्ने लक्ष्य राखिएको छ, जसमा प्रत्येक वर्ष ३ वटाका दरले नयाँ लाइब्रेरी थपिनेछन् ।
- ई–लाइब्रेरी विस्तारका लागि योजनाले बजेट प्रस्ताव गरेको छ।

३. डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता

- प्रत्येक विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीहरू (Interactive Digital Materials) उपलब्ध गराइनेछ ।
- योजनाले पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीहरूलाई डिजिटल स्वरूप (Digital Format) मा उपलब्ध गराउने सुनिश्चितता गरेको छ ।

४. प्रविधिमैत्री कक्षाकोठा र उपकरण सहयोग

- पाँच वर्षभित्र कक्षाकोठालाई पूर्ण रूपमा प्रविधिमैत्री बनाइनेछ ।
- यसका लागि विद्यालयहरूलाई प्रोजेक्टर र स्मार्ट बोर्ड वितरण गर्ने भौतिक लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ ।

५. शिक्षक सहयोग र क्षमता विकास

- डिजिटल सामग्रीको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षकहरूलाई ल्यापटप वितरण गरिनेछ (एक शिक्षक, एक ल्यापटप कार्यक्रम) ।
- शिक्षकहरूलाई डिजिटल सामग्री र प्रविधि प्रयोग गरी शिक्षण गर्न सक्षम बनाउन नियमित ICT क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिनेछ ।

६. कनेक्टिभिटी र पहुँच

- इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सबै विद्यालयमा उच्च गतिको इन्टरनेट (Internet Connectivity) सुनिश्चित गरिनेछ, जसले गर्दा ई–लाइब्रेरी र डिजिटल सामग्रीमा विद्यार्थी र शिक्षकको सहज पहुँच पुग्नेछ ।

यसरी भौतिक उपकरण, इन्टरनेट सुविधा, र शिक्षक तालिमको एकीकृत परिचालनमार्फत २१ वटा विद्यालयमा आधुनिक डिजिटल सिकाइ वातावरण तयार गर्ने नगरपालिकाको लक्ष्य छ।

७.१८ विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माणमा अभिभावकको भूमिका

स्रोतहरूका अनुसार विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माण र कार्यान्वयनमा अभिभावकको भूमिका अत्यन्त महत्त्वपूर्ण र निर्णायक रहन्छ। यसलाई निम्न बुँदाहरूमा स्पष्ट पार्न सकिन्छ:

१. सक्रिय र अर्थपूर्ण सहभागिता

- विद्यालय सुधार योजना निर्माणको प्रक्रियालाई सहभागितामूलक बनाउन अभिभावकहरूको प्रत्यक्ष संलग्नता हुनुपर्दछ।
- योजना निर्माणका विभिन्न चरणहरूमा अभिभावकहरूसँग परामर्श र अन्तरक्रिया गरी उनीहरूका सुझावहरूलाई योजनामा समावेश गरिन्छ।

२. स्वामित्व र उत्तरदायित्व बोध

- सामुदायिक विद्यालयप्रति अभिभावकको विश्वास, आकर्षण र स्वमित्व (Ownership) अभिवृद्धि गर्नु यस योजनाको मुख्य लक्ष्य हो ।
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न अभिभावकलाई विद्यालय र शैक्षिक नतिजाप्रति जवाफदेही र उत्तरदायी बनाइन्छ ।

३. योजना निर्माणमा सहयोग र समन्वय

- घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको पहिचान गर्ने र उनीहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन अभिभावकले सहयोग गर्नुपर्दछ ।
- विद्यालयको विकासका लागि बजेट तर्जुमा, भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता पहिचान र प्राथमिकता निर्धारणमा अभिभावकको भूमिका रहन्छ।

४. अनुगमन, पारदर्शिता र सुशासन

- विद्यालयका सबै गतिविधिहरूमा अभिभावकको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरिन्छ।
- विद्यालयले गर्ने सामाजिक परीक्षण (Social Audit) र लेखा परीक्षणलाई पारदर्शी बनाउन र अभिभावक भेला मार्फत सार्वजनिक गर्ने कार्यमा अभिभावकले सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्दछन् ।
- बालविकास केन्द्रहरूको व्यवस्थापन र सञ्चालनमा अभिभावकको न्यूनतम सहभागिता र अनुगमन सुनिश्चित गरी सोको रिपोर्टिङ गर्ने व्यवस्था मिलाइन्छ।

५. सिकाइ वातावरण निर्माण

- बालबालिकाको सिकाइका लागि घर र समुदायमा उपयुक्त वातावरण तयार गर्न अभिभावक शिक्षा र सचेतना कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुनुपर्ने व्यवस्था छ ।
- शिक्षक अभिभावक सङ्घ (शिअसं) मार्फत विद्यालयको शिक्षण सिकाइ र व्यवस्थापनमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने जिम्मेवारी अभिभावकको हुन्छ ।

६. विद्यालय व्यवस्थापनमा सक्रियता

- अभिभावकहरूलाई विद्यालय व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागी गराउनु यस योजनाको एक मुख्य चुनौती र लक्ष्य दुवै हो ।
- शिक्षक अभिभावक सङ्घ (शिअसं) मार्फत विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा अभिभावकले सहयोग पुऱ्याउँछन् ।

७. बालबालिकाको सिकाइ र पहुँच सुनिश्चितता

- घरधुरी सर्वेक्षणमा सहयोग गरी विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको पहिचान गर्ने र उनीहरूलाई विद्यालय भर्ना गराउन अभिभावकले भूमिका निर्वाह गर्दछन् ।
- बालबालिकाको सिकाइका लागि घरमा उपयुक्त वातावरण तयार गर्न र विद्यालयका गतिविधिमा पृष्ठपोषण दिन अभिभावकहरू अभिभावक शिक्षा र अभिमुखीकरण कार्यक्रममा सहभागी हुनुपर्दछ ।

संक्षेपमा, विद्यालय सुधार योजनालाई केवल प्राविधिक दस्तावेज मात्र नभई समुदायको भावना र आवश्यकता झल्किने जीवन्त योजना बनाउन अभिभावकको भूमिका अपरिहार्य मानिएको छ।

७.१९ विद्यालयमा नर्सिङ सेवासहितको उपचार कक्ष व्यवस्थापन

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजनामा विद्यालयमा स्वास्थ्य सेवा सुधार गर्न नर्सिङ सेवा (स्वास्थ्य परिचारिका) र उपचार कक्ष व्यवस्थापनका लागि स्पष्ट रणनीतिहरू अघि सारिएका छन्:

१. **विद्यालय नर्स कार्यक्रमको कार्यान्वयन:** नगरपालिकाले नेपाल सरकारको 'विद्यालय नर्स कार्यक्रम' लाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य राखेको छ। यस अन्तर्गत विद्यालयमा स्वास्थ्य परिचारिका (Health Assistant/Nurse) को व्यवस्था गरिने उल्लेख छ ।

२. **उपचार कक्ष र प्राथमिक उपचारको व्यवस्था :**

- देवचुली नगरपालिकाले आगामी पाँच वर्षभित्र आफ्ना प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार सामग्री तथा उपचार कक्ष (Treatment Room) को व्यवस्था गर्ने भौतिक लक्ष्य राखेको छ।
- सबै विद्यालयमा प्राथमिक उपचार सामग्रीको व्यवस्थापन र सोको प्रयोग सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

- विद्यालयहरूलाई नियमित रूपमा प्राथमिक उपचार किट (First Aid Kit) प्रदान गर्ने र पुराना किटहरू प्रतिस्थापन गर्ने कार्यक्रम योजनामा समावेश छ ।

३. **नियमित स्वास्थ्य जाँच र परामर्श:**

- स्वास्थ्य परिचारिका मार्फत विद्यार्थीहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, खोप, वृद्धि अनुगमन र कुपोषण पहिचान गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
- संकटपूर्ण अवस्थामा बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गर्न स्वास्थ्य शिक्षक वा कार्यकर्ताको व्यवस्था गरिनेछ ।
- विद्यार्थीहरूलाई जुकाको औषधि र सूक्ष्म पोषक तत्वहरू (भिटामिन ए, आइरन, फोलिक एसिड) वितरण गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

४. **महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन:**

- उपचार कक्षसँगै वा छुट्टै रूपमा किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता सुनिश्चित गर्न 'चेन्ज रुम' र स्यानिटरी प्याडको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- नगरपालिकाले माध्यमिक तहका विद्यालयहरूमा स्यानिटरी प्याड व्यवस्थापनका लागि बजेट समेत विनियोजन गरेको छ।

५. **समन्वय र सहकार्य:** विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमलाई दिगो बनाउन नगरपालिकाले स्थानीय स्वास्थ्य संस्था, गैरसरकारी संस्था र शिक्षा सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने रणनीति लिएको छ। संक्षेपमा, योजनाले केवल औषधिको बक्स राख्ने मात्र नभई विद्यालयमा दक्ष स्वास्थ्य जनशक्ति र व्यवस्थित उपचार कक्ष निर्माण गरी विद्यार्थीको स्वास्थ्य र सिकाइलाई सँगै लैजाने लक्ष्य राखेको देखिन्छ।

७.२० सामुदायिक विद्यालयमा STEAM शिक्षा

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजनाका अनुसार सामुदायिक विद्यालयहरूमा STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) शिक्षा लागू गर्न निम्न बमोजिमका रणनीति र क्रियाकलापहरू तय गरिएका छन्:

१. विषयगत अन्तरसम्बन्ध र एकीकरण (Integrated Approach)

- **अन्तरसम्बन्धित सिकाइ:** विद्यालय शिक्षाको सुरुवातदेखि नै विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित जस्ता विषयहरूलाई छुट्टाछुट्टै विषयका रूपमा मात्र नहेरी अन्तरसम्बन्धित (Interconnected) गर्दै लगिनेछ।
- **व्यवहारकुशल सीपको एकीकरण:** दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यवहारकुशल सीपहरूलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्ने रणनीति लिइएको छ।

२. भौतिक पूर्वाधार र प्रयोगशालाको व्यवस्था

- **प्रयोगशाला स्थापना:** STEAM शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउन माध्यमिक विद्यालयहरूमा विज्ञान, गणित र कम्प्युटर विज्ञानका लागि व्यवस्थित ल्याब (Lab) स्थापना र सुदृढीकरण गरिनेछ।
- **ICT अनुकूल वातावरण:** सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को विस्तार गरी STEAM Pedagogy विकासका लागि अनुकूल वातावरण निर्माण गरिनेछ।

३. शिक्षण विधि र पेडागोजी (Pedagogy)

- **विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ:** शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित, प्रविधिमैत्री र परियोजना कार्य (Project-based Learning) मा आधारित बनाइनेछ।
- **खोजमूलक सिकाइ:** सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक र समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिलाई संस्थागत गर्ने योजना छ।

४. शिक्षकको क्षमता विकास

- **विशेष तालिम:** शिक्षकहरूलाई STEAM शिक्षा र प्रविधिमैत्री शिक्षणका लागि विशेष क्षमता विकास तालिम तथा कार्यशालाहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- **डिजिटल सामग्री प्रयोग:** शिक्षकहरूलाई ल्यापटप र अन्य डिजिटल उपकरण उपलब्ध गराई डिजिटल सामग्रीमार्फत शिक्षण गर्न सक्षम बनाइनेछ।

५. डिजिटल र अन्तरक्रियात्मक सामग्री

- **डिजिटल सामग्री विकास:** विज्ञान, गणित र अङ्ग्रेजी विषयमा आधारित विद्युतीय सामग्री (E-content) निर्माण र प्रयोगमा जोड दिइनेछ।
- **ई–लाइब्रेरी र स्मार्ट बोर्ड:** विद्यालयहरूमा ई–लाइब्रेरी विस्तार गर्ने र कक्षाकोठामा स्मार्ट बोर्ड तथा प्रोजेक्टर जस्ता उपकरण प्रयोग गरी सिकाइलाई आधुनिक बनाइनेछ।

६. प्रदर्शनी र प्रतिस्पर्धा

- **विज्ञान प्रदर्शनी:** विद्यार्थीहरूको सिर्जनशीलता प्रस्फुटन गर्न पढाइ मेला तथा विज्ञान प्रदर्शनी जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- **सिर्जनशील प्रतिस्पर्धा:** विद्यार्थीहरू बीच सिर्जनशील र नवप्रवर्तनात्मक कार्यका लागि प्रतिस्पर्धात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरिनेछ।

संक्षेपमा, नगरपालिकाले सुविधायुक्त प्रयोगशाला र एकीकृत पाठ्यक्रमको माध्यमबाट सामुदायिक विद्यालयमा STEAM शिक्षालाई आधुनिक शिक्षण पद्धतिको अभिन्न अङ्ग बनाउने लक्ष्य राखेको छ।

७.२१ नमुना विद्यालय विकासका लागि कार्यविधि र मापदण्ड

नमुना विद्यालय विकासका लागि निम्न कार्यविधि र मापदण्डहरू प्रयोग गर्ने व्यवस्था गरिएको छ:

१. नमुना विद्यालय कार्यविधि

- देवचुली नगरपालिकाले प्रचलित ऐन र कानुनको अधीनमा रही नमुना विद्यालय विकासका लागि छुट्टै कार्यविधि बनाई लागू गर्ने रणनीति लिएको छ।
- तोकिएका निश्चित मापदण्डहरू पूरा गरेका विद्यालयहरूलाई आवश्यक अनुदानको व्यवस्था गरी नमुना विद्यालयका रूपमा विकास गरिनेछ ।

२. भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड

- **विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड, २०८०:** विद्यालयको भवन तथा भौतिक संरचना निर्माण गर्दा यो मापदण्ड अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्नेछ।
- **शिक्षा नियमावली, २०५९ को मापदण्ड:** विद्यार्थीका लागि आवश्यक क्षेत्रफलका सम्बन्धमा नियमावलीको मापदण्ड अनुसार प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्गमिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी **१.००** वर्गमिटर क्षेत्रफल हुनुपर्ने व्यवस्था छ ।
- **न्यूनतम सक्षमता (Minimum Enabling Conditions):** सबै विद्यालयहरूले प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता र न्यूनतम सिकाइ वातावरणका मापदण्डहरू पूरा गर्नुपर्नेछ ।

३. प्रारम्भिक बालविकासका लागि मापदण्ड

- **एक वडा एक नमुना बालविकास केन्द्र:** यस अवधारणा अन्तर्गत बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालन गर्दा निर्धारित न्यूनतम मापदण्ड, पाठ्यक्रम र प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास मापदण्ड (ELDS) पालना गर्नुपर्नेछ।
- नमुना केन्द्रहरूका लागि बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित पूर्वाधारका साथै ६ वटा व्यवस्थित सिकाइ क्षेत्र (Learning Corners) निर्माण गर्नुपर्ने मापदण्ड तोकिएको छ ।

४. छनोट र मूल्याङ्कनका आधार

- नमुना विद्यालय विकासका लागि विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनलाई मुख्य आधार बनाइनेछ ।
- शिक्षकहरूको दक्षता, प्रविधिको प्रयोग, र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिका सूचकहरूलाई नमुना विद्यालयको गुणस्तर मापन गर्ने कसीका रूपमा लिइनेछ।

संक्षेपमा, नगरपालिकाले आफ्नै स्थानीय कार्यविधि र सङ्घीय सरकारले तोकेका भौतिक तथा शैक्षिक मापदण्डहरूको एकीकृत प्रयोग मार्फत विद्यालयहरूलाई नमुनाका रूपमा रूपान्तरण गर्ने योजना बनाएको छ।

७.२२ माध्यमिक तहको टिकाउ दर सुधार गर्न मनोसामाजिक परामर्श

माध्यमिक तहको टिकाउ दर सुधार गर्न र विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा टिकाइराख्न शिक्षा योजनाले मनोसामार्जक परामर्शलाई एक मुख्य रणनीतिको रूपमा अघि सारेको छ। यस सम्बन्धमा भएका व्यवस्थाहरू निम्नानुसार छन्:

- **विद्यालयमा आधारित परामर्श सेवा:** विद्यार्थीहरूको सिकाइमा आउने मानसिक र संवेगात्मक बाधाहरूलाई सम्बोधन गर्न विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामार्जक परामर्श सेवा उपलब्ध गराइनेछ। यसले विद्यार्थीलाई विद्यालय छोड्न सक्ने सम्भावित मानसिक तनावबाट मुक्त गराई टिकाउ दर बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ।
- **दक्ष जनशक्तिको परिचालन:** संकटपूर्ण अवस्थामा वा आवश्यकता अनुसार बालबालिकालाई परामर्श दिन स्वास्थ्य शिक्षक, विशेषज्ञ वा परामर्शदाता (Counselors) को व्यवस्था गर्ने योजना छ। परामर्श कार्यका लागि विज्ञ समूह परिचालन गरी शिक्षकहरूलाई समेत यसबारे सक्षम बनाइने उल्लेख छ।
- **संकट र आपतकालीन व्यवस्थापन:** बालबालिकाहरू संकट, महामारी वा अन्य मानसिक तनावमा परेका बेला उनीहरूको मानसिक स्वास्थ्यमा सुधार ल्याई सिकाइलाई निरन्तरता दिन परामर्श सेवालाई निरन्तर सेवाको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ।
- **शिक्षक र विद्यार्थी दुवैलाई लक्षित:** परामर्श सेवा केवल विद्यार्थीका लागि मात्र नभई, शिक्षकहरूको पनि मानसिक मनोबल उच्च राख्न र उनीहरूलाई परामर्श कार्यमा अभ्यस्त बनाउन दुवै पक्षलाई यो सेवा उपलब्ध गराइने रणनीति लिइएको छ।
- **बजेट र भौतिक लक्ष्य:** मनोसामार्जक परामर्श सेवा प्रदान गर्नका लागि नगरपालिकाले निश्चित बजेट विनियोजन गरेको छ।
- **विद्यार्थी प्रोत्साहन र वृत्ति विकास:** विद्यार्थीहरूलाई उच्च शिक्षा र पेसा छनोटका लागि गरिने Career Counseling ले पनि उनीहरूमा भविष्यप्रतिको स्पष्टता ल्याई माध्यमिक शिक्षा पुरा गर्न उत्प्रेरित गर्दछ।

संक्षेपमा, विद्यार्थीको मानसिक स्वास्थ्यलाई सिकाइ प्रक्रियासँग जोडेर उनीहरूलाई विद्यालयको वातावरणमा सहज महसुस गराउनु नै यो परामर्श व्यवस्थाको मुख्य उद्देश्य हो, जसले अन्ततः टिकाउ दर (Retention Rate) सुधार गर्न मद्दत गर्दछ।

७.२३ देवचुलीको शिक्षा योजनाको शैक्षिक गुणस्तरमा वृद्धिको लक्ष्य

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजनाले शैक्षिक गुणस्तर मापनका विभिन्न सूचकहरूमा निश्चित वृद्धिको लक्ष्य राखेको छ। योजनाले कुनै एउटा मात्रमुष्ट प्रतिशत नतोकी तहगत सिकाइ उपलब्धि (उत्तीर्ण दर), टिकाउ दर र साक्षरता दरमा निम्नानुसार वृद्धिको लक्ष्य राखेको छ:

१. विद्यार्थी उत्तीर्ण दर (सिकाइ उपलब्धि) मा वृद्धिको लक्ष्य:

- **कक्षा ५ :** २०८५ सम्ममा **९४.५५ प्रतिशत** पुऱ्याउने लक्ष्य छ।
- **कक्षा ८:** आगामी ५ वर्षमा **९५.७७ प्रतिशत** पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ।
- **कक्षा १०:** आगामी ५ वर्षमा **९६.६५ प्रतिशत** पुऱ्याउने लक्ष्य छ।

२. विद्यार्थी टिकाउ दर (Retention Rate) मा सुधार:

- **कक्षा ५ को टिकाउ दर: ९१.६५ प्रतिशत** पुऱ्याउने लक्ष्य छ।
- **कक्षा ८ को टिकाउ दर: ७६.९५ प्रतिशत** पुऱ्याइनेछ।
- **कक्षा १० को टिकाउ दर: ६८.७५ प्रतिशत** पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ।

३. साक्षरता दर र भर्ना दरमा वृद्धिको लक्ष्य:

- **साक्षरता दर:** नगरपालिकाको समग्र साक्षरता दर **९३.४५ प्रतिशत** पुऱ्याउने लक्ष्य छ।
- **खुद भर्ना दर (NER):** माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) को खुद भर्ना दर **९२.५६ प्रतिशत** पुऱ्याउने योजनामा उल्लेख छ।

यसरी समग्रमा हेर्दा, देवचुलीले विद्यार्थीको टिकाउ दरमा करिब ८ देखि १० प्रतिशत र सिकाइ उपलब्धि (उत्तीर्ण दर) मा २ देखि ४ प्रतिशत सम्मको निश्चित वृद्धिको लक्ष्य राखेर शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्ने योजना बनाएको देखिन्छ।

७.२४ नमुना विद्यालयका लागि तोकिएको भौतिक पूर्वाधारका मापदण्ड

नमुना विद्यालय (Model School) विकासका लागि तोकिएका भौतिक पूर्वाधारका मुख्य मापदण्डहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्:

१. क्षेत्रफल सम्बन्धी मापदण्ड

- **प्रति विद्यार्थी क्षेत्रफल:** शिक्षा नियमावली, २०५९ को मापदण्ड अनुसार, विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक क्षेत्रफल निम्नानुसार हुनुपर्दछ:
    - प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी **०.७५ वर्गमिटर**।

- उच्च आधारभूत र माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी **१.०० वर्गमिटर**।

२. भवन र कक्षाकोठाको गुणस्तर

- **सुरक्षित र विपद् प्रतिरोधी संरचना:** विद्यालयका भवन तथा सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारहरू विपद् जोखिममुक्त, सुरक्षित र विपद् प्रतिरोधी हुनुपर्ने नीति रहेको छ।
- **बालमैत्री र समावेशी वातावरण:** पूर्वाधारहरू बालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री र लैङ्गिकमैत्री हुनुपर्दछ।
- **कक्षाकोठा व्यवस्थापन:** प्रयाप्त कक्षाकोठा हुनुपर्ने र ती कोठाहरूमा छापामय वातावरण (Print-rich environment) सुनिश्चित गरिएको हुनुपर्दछ।

३. सिकाइका आधारभूत पूर्वाधारहरू

- **प्रयोगशाला र पुस्तकालय:** व्यवस्थित विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर प्रयोगशाला र पुस्तकालयको अनिवार्य व्यवस्था हुनुपर्दछ।
- **बदलिँदो प्रविधि:** नमुना विद्यालयमा शिक्षण सिकाइका लागि Multimedia सुविधा र Interactive Board सहितका प्रविधिमैत्री कक्षाकोठाहरू हुनुपर्दछ।
- **पढाइ कुना (Book Corner):** कक्षाकोठाभित्रै विद्यार्थीका लागि पुस्तकहरू उपलब्ध हुने गरी पढाइ कुना वा बुक कर्नरको व्यवस्था हुनुपर्दछ।

४. सरसफाइ र स्वास्थ्य (WASH Standards)

- **शौचालय:** विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा छात्र र छात्राका लागि अलग-अलग शौचालय र युरिनलको व्यवस्था हुनुपर्दछ। महिला र पुरुष शिक्षकका लागि पनि छुट्टै शौचालयको मापदण्ड तोकिएको छ।
- **खानेपानी र सरसफाइ:** स्वच्छ खानेपानीको पर्याप्त व्यवस्था र हात धुने ठाउँसहितको सरसफाइको प्रबन्ध हुनुपर्दछ।
- **किशोरी स्वास्थ्य:** माध्यमिक तहका विद्यालयहरूमा किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम (Change Room) र स्यानिटरी प्याड व्यवस्थापनको पूर्वाधार हुनुपर्दछ।

५. अतिरिक्त क्रियाकलाप र सुरक्षा

- **खेलमैदान र बाल उद्यान:** विद्यार्थीका लागि पर्याप्त खेल मैदान र साना बालबालिकाका लागि बाल उद्यान (Child Garden) को व्यवस्था हुनुपर्दछ।
- **घेराबार:** विद्यालयको सुरक्षाका लागि उपयुक्त पर्खाल वा घेराबार (Fencing) को व्यवस्था हुनुपर्ने मापदण्ड छ।

६. नमुना बालविकास केन्द्रका लागि विशेष मापदण्ड

- **सिकाइ क्षेत्रहरू:** नमुना प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा **६ वटा व्यवस्थित सिकाइ क्षेत्रहरू** (Learning Corners) निर्माण र खेल सामग्रीको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

यी मापदण्डहरूले विद्यालयलाई केवल भौतिक संरचनाको रूपमा मात्र नभई हरित विद्यालय र सुरक्षित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखेका छन् ।

७.२५ विद्यालय अनुगमनमा अभिभावक र समुदायको सहभागिता

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजना तथा मार्गदर्शन अनुसार, विद्यालय अनुगमन र सुशासनमा अभिभावक तथा समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्न निम्न संयन्त्र र रणनीतिहरू अपनाइने व्यवस्था छ:

१. संस्थागत संरचनाहरूको परिचालन

- **विद्यालय व्यवस्थापन समिति (विव्यस):** विद्यालयको रेखदेख, सञ्चालन र व्यवस्थापनको मुख्य जिम्मेवारी विव्यसलाई दिइएको छ । यस समितिले विद्यालयको आर्थिक, भौतिक र शैक्षिक कार्यहरूको अनुगमन गर्ने सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्दछ ।
- **शिक्षक अभिभावक सङ्घ (शिअसं):** अभिभावक र शिक्षकबीचको सम्बन्ध सुमधुर बनाउन र शिक्षण सिकाइको व्यवस्थापनमा नियमित पृष्ठपोषण प्रदान गर्न शिअसं क्रियाशील रहने व्यवस्था छ ।
- **वडा शिक्षा समिति:** वडा स्तरमा विद्यालयहरूको नियमित अनुगमन, सुपरीवेक्षण र समन्वय गर्न वडा शिक्षा समितिलाई सक्रिय बनाइने योजना छ ।

२. पारदर्शिता र सामाजिक परीक्षण (Social Audit)

- **सामाजिक परीक्षण:** सबै विद्यालयहरूले अनिवार्य रूपमा सामाजिक परीक्षण गरी सोको प्रतिवेदन अभिभावक भेला मार्फत सार्वजनिक गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसले विद्यालयको कार्यसम्पादनमा समुदायको निगरानी बढाउँछ।
- **सार्वजनिक सुनुवाइ र भेला:** विद्यालयले गरेका गतिविधि, बजेट र नतिजाहरूका बारेमा अभिभावक तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया गर्न नियमित अभिभावक भेला र सार्वजनिक सुनुवाइ आयोजना गरिनेछ ।
- **नागरिक वडापत्र र सुझाव पेटिका:** विद्यालयमा नागरिक वडापत्र राख्ने र गुनासो सुनुवाइका लागि सुझाव पेटिका तथा गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको विकास गरिनेछ ।

३. सहभागितामूलक अनुगमन प्रणाली

- **स्वमूल्याङ्कन:** विद्यालयले आफ्नो वार्षिक कार्यसम्पादनको स्वमूल्याङ्कन गरी अभिभावकहरूलाई जानकारी गराउने प्रणाली विकास गरिनेछ ।

- **नागरिक समाजको भूमिका:** विद्यालय अनुगमन प्रक्रियामा नागरिक समाज र गैरसरकारी सङ्घसंस्थालाई समेत वार्षिक रूपमा सहभागी गराइने लक्ष्य राखिएको छ।
- **पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितता:** विद्यालयका सबै गतिविधिहरूमा अभिभावकहरूको पहुँच, सहभागिता र पारदर्शिता सुनिश्चित गर्न नगरपालिकाले नीतिगत व्यवस्था गर्नेछ।

४. क्षमता विकास र सचेतना

- **अभिभावक शिक्षा:** बालबालिकाको सिकाइमा समुदायको सहयोग बढाउन अभिभावक शिक्षा र अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- **पदाधिकारी तालिम:** विव्यस र शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकासका लागि विभिन्न तालिम र कार्यशालाहरू आयोजना गरी उनीहरूलाई विद्यालयको अनुगमनमा दक्ष बनाइनेछ।

संक्षेपमा, योजनाले विद्यालयलाई समुदायप्रति उत्तरदायी बनाउन सामाजिक परीक्षण, नियमित अभिभावक भेला र विव्यस/शिअसं जस्ता संयन्त्रहरूलाई सशक्तीकरण गर्दै सहभागितामूलक अनुगमन प्रणालीमा जोड दिएको देखिन्छ।

७.२६ नमुना विद्यालय छनोटका लागि कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका मुख्य आधार

नमुना विद्यालय (Model School) विकास र छनोटका लागि विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन (Performance Evaluation) लाई मुख्य आधार बनाइने व्यवस्था गरिएको छ। नगरपालिकाले यसका लागि प्रचलित ऐन र कानुन बमोजिम छुट्टै **कार्यविधि** बनाई लागू गर्ने रणनीति लिएको छ।
नमुना विद्यालय छनोटका लागि कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका मुख्य आधारहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्:
१. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र नतिजा

- **सिकाइ स्तर:** विद्यार्थीहरूको विषयगत सिकाइ उपलब्धि र कक्षा उत्तीर्ण दरमा भएको सुधारलाई प्रमुख आधार मानिन्छ।
- **परीक्षा विश्लेषण:** विद्यालयले गर्ने नियमित परीक्षाको नतिजा विश्लेषण र सोका आधारमा गरिने उपचारात्मक शिक्षणको अवस्था।

२. भौतिक पूर्वाधार र सिकाइ वातावरण

- **न्यूनतम मापदण्ड:** विद्यालयले तोकिएको न्यूनतम सक्षमता (Minimum Enabling Conditions) र भौतिक पूर्वाधारका मापदण्डहरू (प्रति विद्यार्थी क्षेत्रफल, बालमैत्री कक्षाकोठा आदि) पूरा गरेको हुनुपर्दछ।
- **विशेष सुविधाहरू:** व्यवस्थित पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर ल्याब, र सुरक्षित खानेपानी तथा शौचालयको व्यवस्था।
- **समावेशी संरचना:** अपाङ्गतामैत्री र लैङ्गिकमैत्री भौतिक संरचनाको उपलब्धता।

३. शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापन

- **नेतृत्व र जवाफदेहिता:** प्रधानाध्यापकको नेतृत्व क्षमता र प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरूले स्थानीय तहसँग गरेको **कार्यसम्पादन करार**को पालना र उपलब्धि।
- **समितिहरूको सक्रियता:** विद्यालय व्यवस्थापन समिति (विव्यस) र शिक्षक अभिभावक सङ्घ (शिअसं) को सक्रियता तथा विद्यालय सुधार योजना (SIP) को प्रभावकारी कार्यान्वयन।

४. सूचना प्रविधि (ICT) र आधुनिक शिक्षण विधि

- **प्रविधिको प्रयोग:** शिक्षण सिकाइमा कम्प्युटर, इन्टरनेट, प्रोजेक्टर र डिजिटल सामग्रीको प्रयोगको अवस्था।
- **STEAM शिक्षा:** विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित (STEAM) शिक्षाको एकीकरण र परियोजना कार्यमा आधारित सिकाइ।

५. पारदर्शिता र सामाजिक उत्तरदायित्व

- **सामाजिक र लेखा परीक्षण:** नियमित रूपमा गरिने **सामाजिक परीक्षण (Social Audit)**, लेखा परीक्षण र सार्वजनिक सुनुवाइ मार्फत सुनिश्चित गरिएको पारदर्शिता।
- **अभिभावक सहभागिता:** विद्यालयको स्वमूल्याङ्कन र निर्णय प्रक्रियामा अभिभावक तथा समुदायको संलग्नता।

६. आन्तरिक प्रभावकारिताका सूचकहरू

- **टिकाउ दर:** विद्यार्थी भर्ना दर, नियमित उपस्थिति, र विद्यालय छोड्ने दर (Dropout) मा आएको कमी।
- **शिक्षक दक्षता:** तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको सङ्ख्या र उनीहरूले कक्षाकोठामा देखाउने शिक्षण व्यवहार।

संक्षेपमा, नगरपालिकाले अनुगमन प्रतिवेदनका आधारमा उत्कृष्ट देखिएका र तोकिएका शैक्षिक, भौतिक तथा व्यवस्थापकीय सूचकहरूमा उच्च अङ्क प्राप्त गर्ने विद्यालयहरूलाई नमुना विद्यालयको रूपमा छनोट र विकास गर्ने योजना राखेको छ।

७.२७ लक्ष्य अनुसार सिकाइ उपलब्धिको वृद्धि

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजना अनुसार, आगामी ५ वर्षमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउन निम्न मुख्य रणनीति र क्रियाकलापहरू अवलम्बन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ:

१. कार्यसम्पादन करार र जवाफदेहिता

- **नतिजामुखी करार:** नगरपालिकाले प्रधानाध्यापकसँग र प्रधानाध्यापकले शिक्षकहरूसँग कार्यसम्पादन करार (Performance-based Contract) गर्नेछन् । यस करारमा सिकाइ उपलब्धिलाई मुख्य सूचकको रूपमा राखिनेछ र शिक्षकको वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको शैक्षिक नतिजासँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिनेछ ।
- **पुरस्कार र दण्ड:** उत्कृष्ट नतिजा ल्याउने र करार बमोजिमको लक्ष्य पूरा गर्ने शिक्षक तथा कर्मचारीलाई प्रोत्साहन तथा पुरस्कार प्रदान गरिनेछ।

२. नतिजा विश्लेषण र उपचारात्मक शिक्षण

- **नियमित परीक्षा विश्लेषण:** प्रत्येक परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गरी कुन विषय वा क्षेत्रमा विद्यार्थीहरू कमजोर छन् भन्ने पहिचान गरिनेछ।
- **उपचारात्मक कक्षा (Remedial Teaching):** सिकाइस्तर कम भएका विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी विद्यालयहरूमा निरन्तर उपचारात्मक र सुधारात्मक शिक्षण विधिहरू लागू गरिनेछ। यसका लागि विशेष सहयोगी कक्षाहरू सञ्चालन गर्न बजेट समेत विनियोजन गरिएको छ ।

३. शिक्षकको पेसागत सहयोग र सक्षमता विकास

- **कोचिङ र मेन्टरिङः** शिक्षकहरूको शिक्षण क्षमता सुधार्न अनुभवी शिक्षक वा विज्ञ समूह मार्फत कोचिङ र मेन्टरिङ (Mentoring) पद्धतिको विकास गरिनेछ।
- **मागमा आधारित तालिम:** शिक्षकहरूलाई कक्षाकोठामा उपयोगी हुने आधुनिक शिक्षण विधि, पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण र एकीकृत पाठ्यक्रम सम्बन्धी विशेष तालिम प्रदान गरिनेछ।

४. प्रविधि र आधुनिक शिक्षण पद्धति (STEAM)

- **STEAM Pedagogy:** विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित (STEAM) जस्ता विषयहरूलाई अन्तरसम्बन्धित गरी परियोजना कार्य र व्यवहारिक सिकाइमा जोड दिइनेछ।
- **डिजिटल सामग्री:** शिक्षण सिकाइलाई रोचक र प्रभावकारी बनाउन सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीहरू उपलब्ध गराइनेछ।

५. सिकाइ वातावरण र बाह्य सहयोग

- **Real Plan कार्यान्वयन:** बालबालिकाको सिकाइमा देखिएका क्षतिलाई सम्बोधन गर्न Real Plan प्रभावकारी रूपमा लागू गरिनेछ ।
- **अभिभावक शिक्षा:** बालबालिकाको घरको सिकाइ वातावरण सुधार्न अभिभावकहरूलाई शैक्षिक गतिविधिमा सहभागी गराइने र उनीहरूलाई अभिमुखीकरण प्रदान गरिनेछ।
- **न्यूनतम सक्षमता (MEC):** सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण र भौतिक पूर्वाधार सुनिश्चित गरी सिकाइलाई प्रभावकारी बनाइनेछ।

यसरी, शिक्षकलाई नतिजाप्रति उत्तरदायी बनाएर, कमजोर विद्यार्थीलाई विशेष सहयोग दिएर र आधुनिक शिक्षण प्रविधिको प्रयोग गरेर सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

७.२८ अपाङ्गता भएका बालबालिकाको पहिचान र सेवाका लागि योजना

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजना तथा स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण मार्गदर्शन अनुसार, अपाङ्गता भएका बालबालिकाको पहिचान र सेवाका लागि निम्न बमोजिमका विस्तृत योजनाहरू तय गरिएका छन्:

१. पहिचान र अभिलेखीकरण (Disability Screening)

- **घरधुरी सर्वेक्षण:** नगरपालिकाले घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाहरूको शारीरिक र मानसिक अवस्थाको विवरण सङ्कलन गर्ने र सोको आधारमा डिजिटल डाटाबेस तयार गर्ने योजना राखेको छ ।
- **प्रारम्भिक लेखाजोखा:** बालबालिकाको अपाङ्गताको किसिम र प्रकृति पहिचान गर्न प्रारम्भिक लेखाजोखा (Disability Screening) गरिनेछ, जसले गर्दा उनीहरूलाई आवश्यक पर्ने विशिष्ट सेवा निर्धारण गर्न सहज हुन्छ।
- **वर्गीकरण:** बालबालिकाको शारीरिक अवस्था पहिचान गरी सोही आधारमा वर्गीकरण गर्ने र नियमित अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

२. शैक्षिक सेवा र सिकाइ वातावरण

- **विशेष र स्रोत कक्षा (Source Classes):** साधारण विद्यालयमा अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि स्रोत कक्षा र विशेष कक्षाको व्यवस्था गरिनेछ।
- **लचिलो पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन:** अपाङ्गताको प्रकृति अनुसारको लचिलो पाठ्यक्रम, विशेष सिकाइ सामग्री (दृश्य तथा श्रव्य सामग्री) र उनीहरू अनुकूलको मूल्याङ्कन प्रणाली विकास गरिनेछ ।
- **समावेशी शिक्षा:** सबै बालबालिकालाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन बाधारहित र समावेशी शिक्षण पद्धतिको अवलम्बन गरिनेछ।

३. भौतिक पूर्वाधार (Disability-friendly Infrastructure)

- **अपाङ्गमैत्री संरचना:** विद्यालयका भवन, कक्षाकोठा र विशेष गरी शौचालयहरूलाई अपाङ्गमैत्री बनाइने लक्ष्य राखिएको छ।
- **पहुँचयुक्त वातावरण:** विद्यालयको भौतिक वातावरणलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सहज र सुरक्षित (भयरहित) बनाउन पूर्वाधार सबलीकरण गरिनेछ।

४. आर्थिक सहयोग र प्रोत्साहन

- **छात्रवृत्ति र सहयोग:** अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष छात्रवृत्ति, पोसाक, स्टेशनरी र अन्य सहायक सामग्री (Auxiliary aids) उपलब्ध गराइनेछ।
- **आवासीय प्रबन्ध:** आवश्यकता अनुसार अपाङ्गता भएका वा सहाराविहीन बालबालिकाका लागि आवासीय शिक्षाको व्यवस्था गर्ने रणनीति समेत लिइएको छ।

५. क्षमता विकास र परामर्श

- **शिक्षक तालिम:** अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई पढाउने शिक्षकहरूका लागि विशेष शिक्षण विधि र सूचना प्रविधि प्रयोग सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिनेछ।
- **मनोसामाजिक परामर्श:** बालबालिकाको मानसिक स्वास्थ्य र सिकाइलाई सुदृढ बनाउन विद्यालयमा आधारित मनोसामाजिक परामर्श सेवा सुनिश्चित गरिनेछ।

संक्षेपमा, नगरपालिकाले अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई पहिचान गर्ने, उनीहरूका लागि विशेष शैक्षिक कार्यक्रम र छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने र विद्यालयको भौतिक संरचनालाई पूर्ण रूपमा अपाङ्गमैत्री बनाउने एकीकृत योजना अघि सारेको छ।

७.२९ नमुना विद्यालयको लागि शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने आधारहरू

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजना तथा स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण मार्गदर्शन अनुसार, नमुना विद्यालय (Model School) मा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनलाई वस्तुनिष्ठ र नतिजामुखी बनाउन निम्न प्रमुख आधारहरू तोकिएका छन्:

१. **विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र शैक्षिक नतिजा:**

- शिक्षकको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा भएको सुधारसँग प्रत्यक्षरूपमा आबद्ध गरिन्छ ।
- वार्षिक रूपमा विद्यार्थीको सिकाइ स्तरमा ल्याउनुपर्ने निश्चित वृद्धिको लक्ष्यलाई मूल्याङ्कनको मुख्य कसी मानिन्छ।
- नियमित परीक्षाको नतिजा विश्लेषण र सोका आधारमा गरिने सुधारात्मक प्रयासहरूलाई आधार मानिन्छ।

२. **शिक्षण पद्धति र प्रविधिको प्रयोग:**

- कक्षाकोठामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT), डिजिटल सामग्री र आधुनिक शिक्षण विधि (जस्तै STEAM Pedagogy) को प्रभावकारी प्रयोग भए/नभएको हेरिन्छ।
- तालिममा प्राप्त गरेका ज्ञान र सीपलाई कक्षाकोठाको शिक्षणमा कति हदसम्म उतार्न सफल भयो भन्ने कुरालाई मूल्याङ्कनको आधार बनाइन्छ।
- बालकेन्द्रित, खोजमूलक र व्यवहारिक शिक्षण पद्धतिको अवलम्बन।

३. **नियमितता, अनुशासन र समयपालन:**

- शिक्षकको विद्यालयमा उपस्थिति, नियमितता र तोकिएको समय कक्षाकोठामा बिताएको अवस्थालाई कार्यसम्पादनको आधार मानिन्छ।
- शिक्षकले पालना गर्नुपर्ने आचारसंहिता, सामाजिक आचरण र पेसाप्रतिको समर्पण भाव।

४. **पेसागत दक्षता र उत्तरदायित्व:**

- प्रधानाध्यापकसँग गरिएको कार्यसम्पादन करार (Performance-based Contract) मा तोकिएका सूचकहरूको उपलब्धि।
- शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली (कोचिङ, मेन्टरिङ र सिकाइ समूह) मा शिक्षकको संलग्नता र योगदान।
- विद्यालयको समग्र व्यवस्थापन, सामाजिक परीक्षण र सुशासनमा शिक्षकले निर्वाह गर्ने जिम्मेवारी ।

५. **अतिरिक्त क्रियाकलाप र विद्यार्थी विकास:**

- विद्यार्थीहरूको सिर्जनशीलता प्रस्फुटनका लागि गरिने अतिरिक्त तथा रचनात्मक क्रियाकलापहरूमा शिक्षकको सक्रियता।
- कमजोर विद्यार्थीका लागि सञ्चालन गरिने उपचारात्मक कक्षा (Remedial Teaching) को प्रभावकारिता ।

यसरी कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा उत्कृष्ट देखिएका शिक्षकहरूलाई नगरपालिकाले पुरस्कार, प्रोत्साहन भत्ता र वृत्ति विकास (Career Development) का अवसरहरूसँग जोड्ने नीति लिएको छ ।

७.३० हरित विद्यालय र विपद् प्रतिरोधी भवन निर्माणका विशेष मापदण्ड

हरित विद्यालय र विपद् प्रतिरोधी भवन निर्माणका लागि विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड, २०८० लाई मुख्य आधार मानिएको छ। यस सम्बन्धमा तोकिएका विशेष मापदण्ड र रणनीतिहरू निम्न बमोजिम छन्:

१. विपद् प्रतिरोधी भवन निर्माणका मापदण्ड

- **भूकम्प प्रतिरोधी संरचना:** विद्यालयका सबै नयाँ भवन तथा भौतिक संरचनाहरू अनिवार्य रूपमा भूकम्प प्रतिरोधी र सुरक्षित हुनुपर्ने व्यवस्था छ।
- **सुरक्षित विद्यालयका तीन स्तम्भ:** 'वृहत विद्यालय सुरक्षा न्यूनतम प्याकेज, २०१८' अनुसार सुरक्षित विद्यालय निर्माणमा तीन पक्षलाई ध्यान दिइन्छ:

(१) सुरक्षित विद्यालय सुविधा (भवन/पूर्वाधार),

(२) विद्यालय विपद् व्यवस्थापन र

(३) जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता शिक्षा ।

- **क्षेत्रफल सम्बन्धी मापदण्ड:** शिक्षा नियमावली, २०५९ अनुसार सिकाइका लागि प्रति विद्यार्थी निश्चित क्षेत्रफल तोकिएको छ:
    - प्रारम्भिक बालविकास र आधारभूत तह (कक्षा १-५) का लागि प्रति विद्यार्थी **०.७५ वर्गमिटर**।
    - उच्च आधारभूत र माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी **१.०० वर्गमिटर**।
- **उत्थानशील पूर्वाधार (Resilient Infrastructure):** बाढी, पहिरो र अन्य प्राकृतिक प्रकोपको जोखिम विश्लेषण (Vulnerability Assessment) गरी सोही आधारमा विपद् प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधार निर्माण र पुनर्स्थापना गरिनेछ।
- **क्लाइमेट स्मार्ट पूर्वाधार:** जलवायु परिवर्तनको असरबाट सुरक्षित रहन नगरपालिकाले Climate Smart Infrastructure निर्माण गर्ने रणनीति लिएको छ।

२. हरित विद्यालय (Green School) का मापदण्ड

- **हरित विद्यालय अभियान:** विद्यालयलाई प्राकृतिक रूपमा स्वच्छ र हरियाली बनाउन हरित विद्यालय अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
- **स्वच्छ र सुरक्षित वातावरण:** विद्यालयलाई हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित सिकाइ थलोको रूपमा विकास गर्ने भौतिक लक्ष्य राखिएको छ।
- **वातावरण संरक्षण र जलिवायु परिवर्तन:** स्थानीय पाठ्यक्रममा वातावरण संरक्षण, वृक्षारोपण र जलवायु परिवर्तनका विषयहरू समावेश गरी विद्यार्थीलाई प्रयोगात्मक रूपमा सहभागी गराइनेछ।
- **हरित सूचकमा सुधार:** विद्यालयको वार्षिक कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा हरित तथा सुरक्षित विद्यालय सूचकलाई समावेश गरी त्यसमा १० देखि २५ प्रतिशतसम्म सुधार गर्ने लक्ष्य छ।

३. अन्य आधारभूत भौतिक सुविधाहरू

- **WASH मापदण्ड:** छात्र र छात्राका लागि सङ्ख्याको अनुपातमा अलग-अलग शौचालय, सुरक्षित खानेपानी र हात धुने ठाउँको अनिवार्य व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- **समावेशी संरचना:** सबै पूर्वाधारहरू अपाङ्गतामैत्री, लैङ्गिकमैत्री र बालमैत्री (Universal Design) हुनुपर्ने मापदण्ड छ।
- **विशेष कक्षहरू:** व्यवस्थित पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर ल्याब र प्रत्येक कक्षामा पढाइ कुना (Book Corner) को व्यवस्था अनिवार्य गरिएको छ ।

संक्षेपमा, नयाँ मापदण्ड अनुसार निर्माण हुने विद्यालयहरू केवल इँटा र सिमेन्टका संरचना मात्र नभई विपद् मुक्त, वातावरणमैत्री र आधुनिक प्रविधियुक्त सुरक्षित सिकाइ केन्द्र हुनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

७.३१ शिक्षकको वृत्ति विकास र प्रोत्साहनका लागि व्यवस्था

देवचुली नगरपालिकाको शिक्षा योजनामा शिक्षकको वृत्ति विकास र प्रोत्साहनका लागि निम्न बमोजिमका विस्तृत व्यवस्थाहरू गरिएको छ:

१. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन

- नगरपालिकाले शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग प्रत्यक्ष रूपमा आबद्ध गरी वृत्ति विकास गर्ने नीति लिएको छ।
- उत्कृष्ट कार्य गर्ने शिक्षक र प्रधानाध्यापकहरूलाई प्रोत्साहन दिन नगरपालिकाले आगामी ५ वर्षमा ६० जना शिक्षकलाई (प्रत्येक वर्ष १२ जना) सुविधा प्रदान गर्ने लक्ष्य राखेको छ।
- प्रोत्साहन र पुरस्कार प्रदान गर्दा शिक्षकको कार्यसम्पादन, सामाजिक आचरण, पेसाप्रतिको समर्पण र जिम्मेवारी वहनको अवस्थालाई मुख्य आधार बनाइनेछ।

२. पेसागत क्षमता विकास र तालिम

- शिक्षकको वृत्ति विकासका लागि नियमित रूपमा पेशागत सीप विकास तालिम (TPD), प्रविधिमैत्री शिक्षण तालिम र नयाँ पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- योजनाले प्रत्येक ३ वर्षमा शिक्षकहरूका लागि सेवाकालीन तथा पुनर्ताजगी (Refresher) तालिम अनिवार्य गरेको छ।
- शिक्षकहरूलाई नवीनतम् प्रविधि र डिजिटल सामग्री प्रयोगमा दक्ष बनाउन विशेष क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

३. निरन्तर सहयोग प्रणाली (Coaching and Mentoring)

- तालिमको ज्ञानलाई कक्षाकोठामा उतार्न स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली विकास गरिनेछ।
- यसअन्तर्गत विज्ञ समूह, रोष्टर शिक्षक र अनुभवी शिक्षकहरू मार्फत कोचिङ (Coaching) र मेन्टरिङ (Mentoring) पद्धतिको विकास गरी शिक्षकहरूलाई कार्यस्थलमै सहयोग पुऱ्याइनेछ।
- शिक्षकहरूबीच असल अभ्यासहरूको आदानप्रदान गर्न सिकाइ समूह (Learning Circles) गठन गरिनेछ।

४. वृत्ति विकास र नतिजाको सम्बन्ध

- शिक्षकको वृत्ति विकासलाई केवल अनुभवको आधारमा मात्र नभई विद्यार्थीको शैक्षिक नतिजा र सुधारसँग प्रत्यक्ष जोडेर जवाफदेही बनाइनेछ।
- शिक्षक र प्रधानाध्यापकसँग कार्यसम्पादन करार गरी सोको उपलब्धिको आधारमा पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था लागू गरिनेछ।

५. अन्य सुविधाहरू

- सेवाबाट स्वैच्छिक रूपमा अवकाश लिन चाहने शिक्षकहरूका लागि नगरपालिकाले **प्रो**त्साहनको व्यवस्था गर्ने रणनीति लिएको छ।
- शिक्षकहरूलाई शिक्षण कार्यमा उत्प्रेरित गर्न अध्ययन भ्रमण र अवलोकन भ्रमणका कार्यक्रमहरू समेत योजनामा समावेश छन्।

संक्षेपमा, नगरपालिकाले शिक्षकको पेसागत वृद्धिलाई आधुनिक प्रविधि, नतिजामुखी करार र नियमित सहयोग प्रणालीसँग एकीकृत गरी मर्यादित र आकर्षक बनाउने लक्ष्य राखेको छ।

सन्दर्भ सामग्रीहरु

१. देवचुली नगरपालिकाको शैक्षिक प्रोफाइल
२. देवचुली नगरपालिकाको नगर विकास योजना
३. देवचुली नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण-२
४. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
५. शिक्षा ऐन २०२८ (परिमार्जन सहित)
६. शिक्षा नियमावली २०५९ (परिमार्जन सहित)
७. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६
८. शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०२१- २०३०) नेपाल सरकार, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
९. देवचुली नगरपालिका- IEMIS Dashboard Report
१०. समावेशी शिक्षा नीति २०७३
११. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६
१२. राष्ट्रिय समावेशी आयोग ऐन २०७४
१३. वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका २०७७
१४. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम २०७६
१५. शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको प्रतिवेदन २०७५
१६. प्राविधिक शिक्षा कार्यविधि
१७. पन्ध्रौं योजना आ.व. २०७६/०७७ – २०८०/०८१
१८. राष्ट्रिय विज्ञान तथा नव प्रवर्तन नीति २०७६
१९. अनिवार्य तथा नि:शुल्क शिक्षा ऐन २०७५
२०. नेपालको संविधान २०७२
२१. दिगो विकासको लक्ष्यहरू, वर्तमान अवस्था र मार्गचित्र २०१६-२०३०
२२. विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०६३
२३. विद्यालय शिक्षाका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७१
२४. विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६
२५. स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६
२६. आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम २०६९
२७. राष्ट्रिय जनगणना २०६८, २०७८
२८. स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ (परिमार्जित संस्करण, २०८१)
२९. राष्ट्रिय बजेट ढाँचा र मध्यमकालीन खर्च संरचना (MTEF)